

แนวความคิดและสภาพปัญหาของการเลือกปฏิบัติอันเนื่องมาจากจารีตประเพณีหรือ
ขนบธรรมเนียม

ในบทนี้จะศึกษาถึงแนวความคิดและสภาพปัญหาที่มีเหตุมาจากความเชื่อทางจารีตประเพณีหรือพหุวัฒนธรรมโดยมุ่งเน้นที่ชุมชนชาวล้านนา ที่มีสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นหลักและให้การศึกษาด้านอื่นๆ ประกอบด้วย

1. ประวัติความเป็นมาในเรื่องพระธาตุของชาวล้านนา

ในส่วนนี้จะเป็นการอธิบายถึงประวัติความเป็นมาที่ทำให้มีจารีตประเพณี การห้ามเข้าที่เป็นลักษณะปัญหาเกิดขึ้น

1.1 ความเป็นมาของชาวล้านนา

ก่อนที่ปรากฏขึ้นของชาวล้านนาเชื่อกันว่าดินแดนแห่งนี้เคยมีชนพื้นเมืองเก่าแก่อาศัยอยู่ก่อนนานแล้ว กลุ่มชนที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุดคือ ชาวลัวะ ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมสืบฐานลักษณะเป็นคนรูปร่างสันทัด มีผิวคล้ำ จัดอยู่ในตระกูล (Austro Asian) ใช้ภาษาพูดตระกูลมอญ-ขแมร์ ชาวลัวะสร้างชุมชนอยู่บนที่ราบ มีพื้นฐานสังคมการเกษตรและนับถือผีเป็นความเชื่อหลัก การตั้งชุมชนส่วนใหญ่มีลักษณะหมู่บ้าน ปัจจุบันก็ยังมียาชาวล้านนาจำนวนมากที่สืบเชื้อสายจากลัวะ รวมทั้งวัฒนธรรมบางอย่างที่เป็นของชาวลัวะเช่นการสร้างเรือนกาแลของเชียงใหม่ หรือการใช้ควายในพิธีบวงสรวงผีหลวงต่าง ๆ

ชนพื้นเมืองสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งในล้านนาคือ ชาวมอญ เชื่อกันว่าเป็นชาวมอญในสมัยทวารวดีที่ทยอยขึ้นมาอยู่ในลุ่มน้ำปิงและในที่สุดก็ได้สถาปนาอาณาจักรหรือรัฐชาวมอญจัดอยู่ในตระกูล (Austro Asian) เช่นเดียวกับชาวลัวะ มีภาษาพูดและอักษรมอญใช้ นับถือพุทธศาสนา และความเชื่ออื่น ๆ จากอินเดีย ชาวมอญมีพัฒนาการทางสังคมสูงกว่าชนพื้นเมืองกลุ่มอื่น ๆ จากการที่มีความสัมพันธ์ติดต่อกับอารยธรรมสำคัญ ๆ เช่น จีน อินเดีย ขอม พุกาม ยังผลให้มีการก่อสร้างอาคารทางศาสนา สร้างรูปเคารพ สร้างพระพุทธรูป สร้างเมืองที่มีระบบมีแบบแผน มีชน

ชั้นวรรณะชัดเจน อย่างไรก็ตามก็ดี ชาวมอญก็เป็นเพียงชุมชนเมืองที่มีพื้นที่เล็ก ๆ ท่ามกลางชาวลัวะผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ชนบทส่วนใหญ่ และพวกมอญนี่เป็นคนคิดค้นอักษรมอญ เป็นต้นกำเนิดของอักษรธรรมล้านนา กฎหมายพระธรรมศาสตร์ของล้านนาก็ได้รับอิทธิพลมาจากมอญนี่เอง

ชาวพื้นเมืองอีกสายหนึ่งคือกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่พูดภาษาตระกูลไต (ไท) มีที่อยู่นานแนบบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนกลางและเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่เรียกว่า ไทลื้อ คนไทตระกูลนี้มีรูปร่างสันทัดค่อนข้างเล็ก ผิวขาวอมเหลือง มีความขยันขันแข็ง คล่องแคล่ว ชอบให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความถนัดด้านการจัดการสูงกว่ากลุ่มอื่น สามารถปรับตัวเองได้เร็วในสภาพการณ์ต่าง ๆ

ชาติพันธุ์ของคนทั้งสองสายนี้สันนิษฐานว่าเป็นบรรพบุรุษสำคัญของชาวล้านนา ความเป็นลูกผสมของไทยวนเห็นได้จากยุคสมัยของพญามังราย กษัตริย์ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงใหม่ ซึ่งพญามังรายเองมีเชื้อสายข้างพ่อเป็นลัวะและข้างแม่เป็นไทลื้อ¹ พญามังรายนี่เองที่ได้สร้างความยิ่งใหญ่ของชุมชนชาวล้านนาให้เป็นที่ประจักษ์แก่อารยะโดยได้ทรงรวบรวมบรรดาเมืองน้อยใหญ่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกกไว้ในพระราชอำนาจ ก่อนจะแผ่พระราชอำนาจจากที่ราบลุ่มแม่น้ำกกลงมาผนวกเข้ากับแคว้นหริภุญชัยในแ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง

หัวเมืองต่างๆ ที่พญามังรายทรงรวบรวมไว้ได้นั้นอยู่ภายใต้ชื่อกลุ่มแคว้นโยนหรือโยนก เมื่อได้กลุ่มแคว้นโยนแล้ว พระองค์ทรงเริ่มแผ่อิทธิพลลงไปได้ โดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง จากนั้นก็เตรียมรุกเข้าแคว้นหริภุญชัย ซึ่งในยุคนั้นเป็นศูนย์กลางความเจริญและความมั่งคั่ง

ในที่สุดพญามังรายก็ผนวกแคว้นโยนเข้ากับแคว้นหริภุญชัยได้เป็นผลสำเร็จ จึงทรงก่อตั้งอาณาจักรล้านนาขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 จากนั้นพระองค์ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพญาเจ้าเมืองก็ทรงร่วมกันสถาปนาเมืองศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาขึ้น โดยให้ชื่อว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม หรือวัฒนธรรมขึ้นในปี พ.ศ. 1839 และไว้วางรากฐานสำคัญไว้ เช่น

1. พญามังรายทรงขยายพระราชอำนาจของพระองค์และอาณาจักรล้านนา โดยการขยายอาณาเขตเพื่อสร้างอิทธิพลทางการเมือง การปกครอง และการค้าด้วยการส่งบรรดาพระญาติของพระองค์ไปปกครองหัวเมืองต่างๆ ที่ทรงยกทัพไปได้

2. พญามังรายตรากฎหมายมังรายศาสตร์ เพื่อวางระเบียบพื้นฐานในการควบคุมกำลังพล ตลอดจนกฎเกณฑ์ของสังคม ให้วางอยู่ในแบบแผนเดียวกัน โดยเฉพาะในเรื่องทางการค้าที่ทำให้ได้มาซึ่งฐานะทางเศรษฐกิจอันมั่นคง

¹ วิถี พานิชพันธ์, วิถีล้านนา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ซิลด์เวอร์ม, 2548)

3. พญามังรายทรงวางพระราชอำนาจโดยให้เจ้าเมืองแต่ละเมืองมีอิสระและมีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองเมืองของตน ส่งผลให้ตลาดการค้าของแต่ละเมืองขยายตัวไปได้อย่างกว้างขวางและเป็นอิสระอันนำมา ซึ่งรายได้มหาศาลสู่อาณาจักรล้านนา

4. พญามังรายทรงรับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนา

ศาสนามาจากแคว้นหริภุญชัย ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนามาก่อน

นอกจากนี้แล้วล้านนายังมีชุมชนอีกหลายพวก เช่น พม่าหรือที่คนล้านนาเรียกว่า ม่าน มาอาศัยตั้งถิ่นฐานในล้านนา ตั้งแต่สมัยล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า เจี้ยวหรือไทยใหญ่ มีชื่อเสียงทางด้านงานไม้และค้าขาย เขินหรือไทเขิน ยองเป็นไทลื้ออพยพจากรัฐฉานของพม่า เป็นต้น

ผู้หญิงล้านนาเป็นเพศที่ต้องทำงานหนักตลอดชีวิต โดยจารีตประเพณีทุกเรื่องภายในครอบครัวล้วนแต่เป็นหน้าที่ของผู้หญิง เป็นผู้รู้เห็นความเคลื่อนไหวในครอบครัวหรือแม้แต่ในชุมชน เป็นผู้ควบคุมค่าใช้จ่ายภายในบ้าน เมื่อมีลูกก็มักจะสอนลูกทั้งหญิงและชาย เกี่ยวกับการใช้ชีวิต ให้รู้จักสิ่งแวดลอม และมารยาทในสังคม และจะเข้มงวดเป็นพิเศษกับลูกสาว ทั้งนี้เพราะลูกผู้หญิงไม่ค่อยมีโอกาสเรียนหนังสืออย่างเด็กชาย การเรียนรู้ทุกอย่างจึงต้องอาศัยแม่และยายเป็นผู้สอน เมื่อถึงวัยสาวก็ต้องเรียนรู้การทอผ้า ซึ่งอันที่จริงแล้วเป็นการผลิตสำหรับใช้สอยในครอบครัว แต่ก็แฝงนัยยะว่าเป็นลีลาสำหรับเรียกร้องความสนใจจากชายหนุ่ม หรือเป็นการแสดงความพร้อมที่จะมีคู่ครองและสร้างครอบครัวใหม่

ผู้หญิงตระหนักในความรับผิดชอบต่อครอบครัวสูง ชอบค้าขาย ถนัดในการเจรจาและการใช้วาจาศิลป์ ลูกสาวคนโตจะเป็นผู้สืบสายผีบรรพบุรุษหรือเป็นแก้วผี ลูกสาวคนเล็กเรียกว่า อีหล้า จะเป็นผู้รับมรดกบ้านเรือนเรือกสวนไร่ นา พร้อมทั้งรับผิดชอบความอยู่ดีกินดีของคนในวงศ์ตระกูล ผู้หญิงล้านนาส่วนใหญ่จะรู้เรื่องความเคลื่อนไหวในชุมชนของตนดีเพราะอยู่พื้นที่ในถิ่นกำเนิดไม่นิยมย้ายถิ่นฐาน

1.2 ความเป็นมาของความเชื่อในเรื่องพระธาตุของชาวล้านนา

ชาวล้านนารับอิทธิพลของศาสนาพุทธมาก่อนที่จะอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า โดยผู้ที่ได้นำเอาพระพุทธศานานิกายลังกาวงศ์จากสุโขทัย คือ พระเจ้าแก้วนา

พระเจ้าแก้วนาเป็นกษัตริย์ราชวงศ์มังรายที่ขึ้นครองนครเชียงใหม่เป็นลำดับที่ 6 ในระหว่างปีพุทธศักราช 1898 – 1928 พระองค์เป็นพระราชโอรสของพญาผายูและพระนางจิตรา

เทวี ราชธิดาเจ้าวังเถิง แห่งเมืองเชียงของ ซึ่งมีราชโอรสอยู่สองพระองค์ คือ ราชโอรสองค์ใหญ่ มีพระนามว่า พ่อท้าวพันตู ครั้นเมื่อเจริญวัยขึ้น จึงมีพระนามใหม่ว่า พ่อท้าวต้อนา ด้วยเหตุที่พระราชบิดายกที่นาให้ครอบครองหนึ่งต้อน (คำว่าต้อนคือหน่วยนับจำนวนของล้านนา เช่น หน่วย สิบ ร้อย พัน หมื่น แสน ล้าน โกฎิ ก้อนหรือต้อน ต่อมาหลักโกฎิ ก้อน ต้อน จึงใช้รวมกันเป็นหน่วยเดียว คือ ก้อนเป็นหน่วยที่มีจำนวนมากที่สุด)

ดังนั้น ภายหลังจากมาพระนามของพ่อท้าวต้อนา จึงเป็นพ่อท้าวก้อนา แล้วพระราชบิดาได้โปรดให้ไปครองเมืองเชียงแสน

ส่วนราชโอรสองค์เล็กมีพระนามว่า ท้าวพรหม พระราชบิดาโปรดให้ไปครองเมืองเชียงราย ซึ่งพญาผายูพระราชบิดาทรงครองเมืองเชียงใหม่มาได้ 28 พรรษา ก็ทรงพระประชวรและสิ้นพระชนม์เมื่อพระชนมายุได้ 57 พรรษา เหล่าเสนาอำมาตย์จึงได้อัญเชิญพ่อท้าวก้อนามาจากเมืองไชยบุรี เชียงแสน กระทำพิธีราชาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ครองเมืองเชียงใหม่แทนพระราชบิดา พระเจ้าก้อนาทรงเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์มังรายที่ได้ครองเมืองเชียงใหม่เป็นลำดับที่ 6 นับจากพญามังราย พญาไชยสงคราม พญาแสนภู พญาคำฟู และพญาผายู

กษัตริย์ก้อนาทรงปกครองนครพิงค์ เชียงใหม่ด้วยทศพิธราชธรรม พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทรงโปรดให้รับเอาพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์มาจากเมืองสุโขทัย โดยมีพระประสงค์ที่จะให้พระภิกษุฝ่ายอรัญญวาสี ซึ่งถือว่าเป็นพระภิกษุที่มีความรู้ซึ่งในพระพุทธศาสนาและถือกันว่า พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์เป็นพระพุทธศาสนาที่มีความบริสุทธิ์ ทำสังฆกรรมถูกต้องมาแต่โบราณ มาพำนักอยู่ที่เมืองเชียงใหม่และสามารถทำสังฆกรรมได้ ดังนั้น พระเจ้าก้อนาจึงโปรดให้ไปอาราธนาพระภิกษุจากเมืองสุโขทัยมาประจำอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่นี้

สืบเนื่องมาแต่เมืองเมาะตะมะ มีพระมหาเถระรูปหนึ่งได้ไปอุปสมบทมาแต่เมืองลังกาสิงหล นามว่า อุทุมพรบุปผามหาสวามี ต่อมาเมื่อพระภิกษุสองรูปจากเมืองสุโขทัยนามว่า พระอินมัทสสีเถระ และพระสุมนเถระ ได้ไปศึกษาและปฏิบัติพระธรรมวินัยจากสำนักพระมหาสวามีแล้วจึงกลับเมืองสุโขทัย โดยพระอินมัทสสีเถระไปพำนักอยู่ที่เมืองศรีสัตนาลัย (สุวรรณโลก) และพระสุมนเถระไปพำนักอยู่ที่เมืองสุโขทัย

คืนหนึ่งพระสุมนเถระเกิดนิมิตฝันว่าเทวดามาบอกว่ามีพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระเจ้าธรรมโศกราชเชิญมาบรรจุไว้ที่พระเจดีย์เมืองปางจา บัดนี้พระเจดีย์นั้นได้พังลงแล้ว พระบรมธาตุนั้นสถิตอยู่ใต้กอดอกเข็มรูปม้านั่ง

ครั้นรุ่งขึ้นพระสุมนเถระจึงได้เดินทางไปกระทำพิธีสักการบูชาและตั้งสัตย์อธิษฐาน อาราธนาพระบรมธาตุนั้นจนปรากฏเห็นรัศมีปาฏิหาริย์รุ่งโรจน์ จากนั้นก็ได้ขุดพบผอบที่บรรจุพระ

บรมธาตุถึง 4 ชั้น มีผอบทองเหลือง ผอบเงิน ผอบทองคำ และผอบแก้ว ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุโตเท่าเม็ดถั่วเขียว มีวรรณะเรื่องรองตั้งทองอุไรจึงได้อัญเชิญมายังเมืองศรีสขนาลัย พระบรมธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ให้เห็นประจักษ์โดยทั่วไป จากนั้นจึงได้อัญเชิญมายังเมืองสุโขทัย แต่พระบรมธาตุก็ได้แสดงปาฏิหาริย์ให้พระเจ้าอรรคมราชาได้ประจักษ์ พระองค์จึงไม่ทรงเชื่อถือ และให้สุมนเถระเก็บรักษาไว้สักการบูชาเอง

ต่อมาเมื่อพระเจ้านันทราชทรงทราบว่าเมืองสุโขทัยมีพระภิกษุได้ไปศึกษาปฏิบัติพระธรรมวินัยมาจากพระอุทุมพรบุปผา มหาสวามี จึงทรงโปรดให้หมีเงินทอง ผ้าขาวยอด ผ้าขาวสายไปอาราธนาพระสุมนเถระจากเมืองสุโขทัยให้มาสืบพระพุทธศาสนา นิกายลังกาวงศ์ในแผ่นดินล้านนาต่อไป

ครั้นพระสุมนเถระรับนิมนต์แล้ว จึงได้พาสามเณรกุมารกัสสปะผู้เป็นหลานเดินทางมาด้วย พระเจ้านันทราชทรงทราบข่าวการมาของพระสุมนเถระก็ทรงมีความยินดียิ่ง จึงโปรดให้ยกทรัพย์ไปต้อนรับเข้าสู่วัดพระยืน เมืองลำพูนก่อน ในปีพุทธศักราช 1912 และได้อาราธนาให้กระทำสังฆกรรม อุปสมบทกุลบุตรชาวเมืองลำพูนและชาวเมืองเชียงใหม่ และสี่มาสมมุติ เป็นต้น พระสุมนเถระจึงได้ถือโอกาสอุปสมบทสามเณรกุมารกัสสปะผู้เป็นหลานให้เป็นพระภิกษุในนทีสี่มา แม่น้ำระมิงค์หน้าวัด จันทสานโน โดยทำสังฆกรรมพร้อมกับพระภิกษุ 10 รูปที่มาจากเมืองเกาะตะมะก่อนหน้านี้

พระเจ้านันทราชมีความเลื่อมใสยินดีในศิลาจารึกแห่งพระสุมนเถระเจ้าเป็นอย่างมาก จึงได้อภิเษกให้เป็นพระมหาสวามี มีนามว่า พระสุมนบุปผา รัตนมหาสวามี

ต่อมาไม่นานพระมหาสุมนเถระ หรือพระสุมนบุปผารัตนมหาสวามีจึงได้ถวายพระบรมธาตุที่ขุดมาได้จากเมืองปางจา ศรีสขนาลัย ซึ่งนำมาติดตัวมาด้วยถวายแก่พระเจ้านันทราช เจ้าครองนครเชียงใหม่ เมื่อพระองค์ทรงทอดพระเนตรแล้วจึงโปรดให้กระทำการโสภณสงฆ์น้ำพระบรมธาตุด้วยสุคนธ์เทศในถาดทองคำ พระบรมธาตุจึงเกิดปาฏิหาริย์ขึ้น เกิดฝนตกทั้งวัน และพระบรมธาตุก็ลอยประทักษิณบนผิวน้ำปรากฏแยกเป็นสององค์

ครั้นเมื่อพระเจ้านันทราชทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ยังมีพระทัยเลื่อมใสศรัทธา ปรีดาปราโมทย์เป็นยิ่งนัก จึงโปรดให้จัดสร้างพระอารามขึ้นบริเวณด้านหลังกำแพงเมืองเชียงใหม่ ทางด้านทิศตะวันตกซึ่งเป็นป่าพะยอมและเป็นอุทยานหลวงสวนดอกไม้ของกษัตริย์เมืองเชียงใหม่แต่ก่อน แล้วพระราชทานนามว่า วัดบุปผารามสวนดอกไม้

เมื่อสร้างพระอารามเสร็จจึงทรงโปรดเกล้าให้อาราธนาพระสุมนเถระเข้ามาอยู่ครองพระอารามนั้น จากนั้นยังโปรดให้สร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่ขึ้นภายในพระอารามวัดบุปผารามสวน

ดอกไม้ เพื่อบรรจุพระบรมธาตุองค์ที่เสด็จแยกออกมาใหม่ นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดบุปผาราม ส่วนพระบรมธาตุองค์เดิมที่นำมาจากเมืองสุโขทัยก็จะได้จัดหาสถานที่อันสมควรเพื่อที่จะสร้างพระสถูปเจดีย์แล้วนำมาบรรจุต่อไป

ปัจจุบันองค์พระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุที่แยกออกมาจากพระบรมธาตุองค์เดิมนั้นได้บรรจุไว้ในพระสถูปเจดีย์ด้านหลังพระวิหารใหญ่วัดสวนดอก พระเจ้ากือนาและพระมหาสวามีเจ้าได้ส่งน้ำพระบรมธาตุด้วยสุคนธ์โทกบุชชาและเครื่องสักการะเป็นอันมาก ก่อนที่จะสร้างเป็นพระสถูปเจดีย์องค์ใหญ่ขึ้น

วัดบุปผารามหรือวัดสวนดอกไม่ในสมัยของพระเจ้ากือนาจึงกลายเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า นิกายวัดสวนดอก หรือนิกายรามัญ เนื่องจากพระสุมนเถระได้ไปบวชเรียนศึกษาพระธรรมวินัยมาจากสำนักพระอุทุมพรบุปผามหาสวามีที่เมืองเมาะตะมะในรามัญประเทศหรือเมืองมอญนั่นเอง

พระเจ้ากือนาทรงสนับสนุนให้พระภิกษุจากเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองเชียงตุง เมืองเชียงแสน เดินทางมาศึกษาพุทธศาสนาที่วัดบุปผารามเชียงใหม่ จนเมืองเชียงใหม่ได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระธรรมวินัยพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์แทนเมืองหริภุญไชยซึ่งเคยมีบทบาทเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาในล้านนาโดยตลอด ภิกษุชาวล้านนามีความสนใจในการศึกษาพระพุทธศาสนามากขึ้น ดังเช่น ในสมัยพญาสามฝั่งแกน กษัตริย์องค์ที่ 8 แห่งอาณาจักรล้านนา ได้มีคณะสงฆ์เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา แล้วเผยแพร่พระพุทธศาสนาถึงลังกาวงศ์ไปยังเมืองต่าง ๆ หลังจากที่ได้เดินทางกลับมาแล้ว

ดังนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวพระพุทธศาสนาจึงเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก ขนาดมีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์องค์ที่ 9 แห่งอาณาจักรล้านนา ซึ่งถือเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นครั้งแรกในประเทศไทย และเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นครั้งที่ 8 ของโลก

นอกจากจะมีการสังคายนาพระไตรปิฎกแล้ว พระเจ้าติโลกรายังทรงได้รับการยกย่องให้ทรงฐานะราชาธิราชเทียบเท่ากษัตริย์อยุธยาอีกด้วย เนื่องจากในสมัยนั้น อาณาจักรล้านนามีอาณาเขตแผ่ไพศาล โดยสามารถยึดได้ทั้งเมืองน่านและเมืองแพร่ รวมทั้งยังมีการขยายอาณาเขตและอิทธิพลไปจนถึงรัฐฉานของพม่า ตลอดจนถึงได้เมืองเชียงรุ่งและเมืองยอง นอกจากนี้แล้วพระเจ้าติโลกรายังได้ทรงผูกไมตรีกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กษัตริย์ผู้ทรงมีพระราชอำนาจแห่งอาณาจักรอยุธยาด้วย

ในสมัยของพญาแก้ว กษัตริย์องค์ที่ 11 แห่งล้านนา มีภิกษุชาวเชียงใหม่สร้างผลงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้นมามากมาย เช่น จามเทวีวงศ์ เวสสันดรที่ปณี มูลศาสนา ปัญญาชาดก ชินกาลมาลีปกรณ์ ฯลฯ ในสมัยนี้ถือเป็นยุคทองแห่งล้านนา เนื่องจากมีความเจริญในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะอาจนับได้ว่าเป็นยุคทองแห่งการสร้างสรรคผลงานวรรณคดีอีกด้วย

ในปลายสมัยพญาแก้วนี้เองที่อาณาจักรล้านนาเริ่มเสื่อมลง เพราะกองทัพเชียงใหม่พ่ายต่อกองทัพเชียงตุง ทำให้มีไพร่พลเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังเกิดอุทกภัยครั้งร้ายแรงที่เชียงใหม่ด้วย

เมื่อพญาแก้วสิ้นพระชนม์ กษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาก็ตรงอ่อนแอ ช้ำร้ายยังเกิดการแย่งชิงบัลลังก์และราชสมบัติกันเองอีกด้วย ในยุคสมัยดังกล่าวนี้ เหล่าขุนนางในสำนักมีอำนาจถึงขั้นแต่งตั้งและถอดถอนพระมหากษัตริย์ได้ ตัวอย่างเช่น การเชิญพระไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์แห่งล้านช้างหรือศรีสัตนาคณหุต มาปกครองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2089 – 2090

เชียงใหม่เริ่มระส่ำระสายนับตั้งแต่ปลายสมัยพญาแก้ว จนในที่สุดก็ล่มสลาย เมืองต่าง ๆ ก็พากันแยกตัวเป็นอิสระ แย่งชิงอำนาจกันเอง

ในสมัยมหาเทวีจิระประภา กษัตริย์องค์ที่ 15 แห่งอาณาจักรล้านนา พวกไทยใหญ่ยกพวกมาปล้นเชียงใหม่ ชาวเชียงใหม่ต้องช่วยกันต่อสู้โดยปราศจากความช่วยเหลือจากหัวเมืองใกล้เคียง

ในที่สุด เมื่อพม่ายกทัพมาล้อม เมืองเชียงใหม่ก็เสียแก่พม่าภายในเวลาเพียง 3 วัน ซึ่งตรงกับปี พ.ศ. 2101 แล้วนับจากนั้นจนถึงปี พ.ศ. 2317 อาณาจักรล้านนาก็ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่ามาโดยตลอด

ในช่วงที่พม่าปกครองล้านนาอยู่นั้นไม่สามารถยึดครองล้านนาได้ตลอดเวลา เพราะเมื่อใดที่กษัตริย์พม่าอ่อนแอ ผู้นำชาวล้านนาก็จะนำชาวล้านนาลุกฮือขึ้นต่อต้าน ในปี พ.ศ. 2101 – 2207 เจ้านายและขุนนางของล้านนาปกครองตนเองโดยส่งเครื่องบรรณาการให้แก่พม่า

ในปี พ.ศ. 2207 – 2317 พม่าผนวกล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพม่า โดยส่งขุนนางพม่าเข้าไปปกครองและจัดเก็บผลประโยชน์ในล้านนา อีกทั้งยังแยกเชียงแสนออกจากเชียงใหม่ และตั้งขึ้นเป็นฐานที่มั่นของพม่าตอนบน ทั้งนี้ก็เพื่อทอนอำนาจของล้านนา แต่ในช่วงนี้ก็มีกบฏเคลื่อนไหวต่อต้านพม่าหลายครั้งจากชาวล้านนา

ในปี พ.ศ. 2317 พระยาจำบ้าน ขุนนางเชียงใหม่และพระยาภาววิละ เจ้านครลำปาง เข้าสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และร่วมมือกันขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงใหม่

จนสัมฤทธิ์ผล แต่ก็ใช้เวลาถึง 30 ปี กว่าจะขับไล่พม่าออกจากเชียงใหม่ได้หมด อย่างไรก็ตามพม่าก็หมดอำนาจจากล้านนาไปในที่สุด

หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงขับไล่พวกพม่าออกไปจากอาณาจักรล้านนาได้แล้ว พระองค์โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระยาจำบ้านเป็นเจ้าหลวงหรือเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ จนเมื่อพระยาจำบ้านเสียชีวิตลงในปลายสมัยกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระเจ้ากาวิละปกครองเชียงใหม่แทน

พระเจ้ากาวิละเริ่มทำสงครามขยายอาณาเขตต่อโดยกวาดต้อนผู้คนจากสิบสองปันนา ไทยใหญ่ ไทลื้อ ไทจีน และยอง มายังเชียงใหม่ ตลอดจนฟื้นฟูเชียงใหม่และพยายามเข้าแทนที่กษัตริย์ราชวงศ์มังราย โดยกระทำพิธีราชาภิเษก สร้างกำแพงเมืองเชียงใหม่ ปฏิสังขรณ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ตลอดจนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา แต่ทางด้านเศรษฐกิจและการปกครองก็ยังใช้กฎหมายมังรายศาสตร์ของพญามังราย โดยยึดถือตามจารีตเดิม

ในสมัยพระเจ้ากาวิละ เชียงใหม่และอาณาจักรล้านนามีความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ หรือกรุงรัตนโกสินทร์อย่างเหนียวแน่น ในฐานะเมืองประเทศราช ที่สำคัญคือ ยอมรับอำนาจของรัฐบาลกลางในการแต่งตั้งเจ้าเมืองและขุนนางระดับสูง ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เป็นไปอย่างราบรื่น จนล่วงเข้าสู่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 5 อิทธิพลตะวันตกเริ่มหลังไหลสู่รัตนโกสินทร์และแผ่เข้าไปยังอาณาจักรล้านนา จนในที่สุดก็มีการดำเนินการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองประเทศราชขึ้น โดยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงดำเนินนโยบายผสมกลมกลืนระหว่างชาวล้านนาและชาวใต้ (ชาวล้านนาเรียกชาวรัตนโกสินทร์ว่า ชาวใต้) ให้รู้สึกสำนึกว่าตนเป็นประชาชนชาวไทย ไม่ให้มีการแบ่งเชื้อชาติกันอย่างที่เคยเป็นมา

อาณาจักรล้านนาในขณะนั้นยังคงมีฐานะเป็นประเทศราช แต่ได้รับการจัดตั้งให้เป็นมณฑลลาวเฉียงหรือมณฑลพายัพ ตรงกับสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 ซึ่งนับเป็นเจ้าหลวงองค์สุดท้ายที่ปกครองแบบเดิม

ต่อมาในระหว่างปี พ.ศ. 2442 – 2476 ได้มีการยกเลิกเมืองประเทศราชโดยปรับเปลี่ยนการปกครองเข้าสู่ระบบเทศาภิบาล เชียงใหม่จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของไทยนับแต่นั้น

ตำนานพระธาตุ (Myth of the Buddha's Relic) เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานตามเจดีย์หรือวัดต่าง ๆ โดยเชื่อว่าเป็นพระธาตุที่พระเจ้าอโคตมหาราชได้พระราชทานให้มาประดิษฐานไว้ยังสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาไว้แก่ธาตุและได้มีพุทธทำนายถึงอนาคตกาลของท้องถิ่นและบุคคลสำคัญซึ่งจะสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นในท้องถิ่นนั้น ๆ

และในประเทศไทยจะพบตำนานพระธาตุในภาคเหนือมากที่สุด โดยเป็นที่น่าสังเกตว่าศาสนา
สถานที่ที่มีเจดีย์พระธาตุจะมีในภาคเหนือเกือบทุกจังหวัดจะมีตำนานพระธาตุบันทึกเอาไว้ โดยมี
ลักษณะเป็นการบูชาพระธาตุในวัฒนธรรมล้านนา

คติการบูชาพระธาตุในวัฒนธรรมล้านนา ดูเหมือนว่าได้มีความชัดเจนและฝังแน่นอยู่ใน
สังคมภาคเหนือมาอย่างยาวนานด้วยความเชื่อ ความศรัทธาเช่นเดียวกันกับวัฒนธรรมไทย พม่า
และล้านช้าง จนแทบจะกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง
ในอุษาคเนย์ ภายใต้กรอบแนวความคิดแบบสังกาศคติที่มีการนับถือปฏิบัติอย่างแพร่หลายทั่วไปใน
ดินแดนสุวรรณภูมินับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18-19 เป็นต้นมา

โบราณจารย์ได้เขียนเป็นตำราการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด ซึ่งรวมอยู่ในเนื้อหาของ
ตำราโหราศาสตร์ล้านนาไว้ต่อ ๆ กันมาว่า คนเราที่เกิดมาเมื่อสิ้นอายุขัยแล้วดวงวิญญาณก็จะ
ไปสถิตอยู่ประจำตามพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ และหากเมื่อตอนยังมีชีวิตอยู่ได้มีโอกาสไป
นมัสการยังพระธาตุเจดีย์เหล่านั้นก็ถือว่าได้บุญกุศลและทำให้ชีวิตยืนนาน

ในสมัยก่อนนี้ มักจะปรากฏภาพเขียนสีน้ำมันหลังกระจกเป็นภาพพระธาตุประจำปีเกิด
ติดกรอบสำเร็จขายให้แก่พุทธศาสนิกชนท้องถิ่นภาคเหนือ เพื่อนำไปติดหรือวางไว้บนหิ้งพระตาม
บ้านเรือนเมื่อราว 40-50 ปีขึ้นไป สำหรับสักการบูชาของแต่ละบุคคลที่มีปีเกิดตรงกับพระธาตุ
ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งเรียกกันในท้องถิ่นว่า “พระธาตุปีเกิด” ดังระบุไว้ต่อไปนี้

1. คนเกิดปีໃ (ปีชวด เบ็ง (นักษัตร) หนู) ธาตุน้ำ ประจำพระธาตุจอมทอง เมือง
เชียงใหม่
2. คนเกิดปีเป้า (ปีฉลู เบ็ง (นักษัตร) วัว) ธาตุดิน ประจำพระธาตุลำปางหลวง เมือง
ลำปาง
3. คนเกิดปียี่ (ปีชาน เบ็ง (นักษัตร) เสือ) ธาตุไม้ ประจำพระธาตุช่อแฮ เมืองแพร่
4. คนเกิดปีเม้า (ปีเถาะ เบ็ง (นักษัตร) กระต่าย) ธาตุน้ำ ประจำพระธาตุแช่แห้ง เมือง
น่าน
5. คนเกิดปีสี่ (ปีมะโรง เบ็ง (นักษัตร) นาค) ธาตุดิน ประจำพระธาตุวัดพระสิงห์และ
พระพุทธสิหิงค์ เมืองเชียงใหม่
6. คนเกิดปีไล้ (ปีมะเส็ง เบ็ง (นักษัตร) งูเล็ก) ธาตุน้ำ ประจำโพธิบัลลังก์ ที่พระพุทธรูป
ตรัสรู้ พุทธคยา ชมพูทวีป
7. คนเกิดปีสะง่า (ปีมะเมีย เบ็ง (นักษัตร) ม้า) ธาตุไฟ ประจำพระธาตุตะไกอง
(ชเวดากอง) เมืองย่างกุ้ง พม่า

8. คนเกิดปีเม็ด (ปีมะแม เบ็ญ (นักษัตร) แพะ) ธาตุดิน ประจำพระธาตุดอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่

9. คนเกิดปีสัน (ปีวอก เบ็ญ (นักษัตร) วอก) ธาตุดิน ประจำพระธาตุพนม เมืองนครพนม

10. คนเกิดปีเส้า (ปีระกา เบ็ญ (นักษัตร) ไก่) ธาตุเหล็ก ประจำพระธาตุหริภุญไชย เมืองลำพูน

11. คนเกิดปีเลือด (ปีจอ เบ็ญ (นักษัตร) หมา) ธาตุดิน ประจำพระธาตุเกศแก้วจุฬามณี ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บางตำรากำหนดให้พระธาตุอินทร์แขวนที่พม่าแทน

12. คนเกิดปีไก่ (ปีกุล เบ็ญ (นักษัตร) ช้าง) ธาตุน้ำ ประจำพระธาตุดอยดง เมืองเชียงาย (ตามคติของล้านนา ปีนีมิใช่หมูแต่เป็นช้าง)

เราจะพบว่าคติดังกล่าวได้ระบุให้พระธาตุองค์สำคัญอันมีที่ตั้งตามดินแดนต่าง ๆ ทั้งในเขตล้านนาจำนวน 8 แห่ง ในพม่าและลุ่มแม่น้ำโขงตลอดจนชมพูทวีปอีกทีละหนึ่งแห่ง นอกจากนี้ยังรวมไปถึงพระธาตุในอุดมคติบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยเฉพาะแห่งสุดท้ายนี้ยังได้มีการแทนด้วยพระธาตุอินทร์แขวน ในรัฐมอญเป็นพระธาตุปีเบ็ญ (ประจำปีเกิด) ของผู้ที่เกิดปีเลือด (จอ นักษัตร) ในคติความเชื่อที่ว่าพระอินทร์เป็นผู้เนรมิตอีกด้วย

ในระบบคติความเชื่อเรื่อง "ธาตุ" หรือ "พระธาตุปีเบ็ญ" (พระธาตุประจำปีเกิด) จะเห็นได้ชัดเจนว่ามีการกำหนดให้พระธาตุในพื้นที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ ณ ดินแดนล้านนามากที่สุดถึง 8 แห่ง อันได้แก่ พระธาตุจอมทอง พระธาตุพระสิงห์ พระธาตุดอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่

ชาวล้านนามีคติเรื่องพระธาตุประจำปีเกิด คือเชื่อว่าคนที่เกิดในปีใดก็จะมีพระธาตุประจำปีนั้นเป็นที่พึ่งพิงและคุ้มครองตลอดชีวิต เช่น คนที่เกิดปีมะแมหรือปีแพะ ก็จะมีพระธาตุดอยสุเทพเป็นพระธาตุประจำปีเกิดของตน

อาจารย์เจียรชาย อักษรวิษณุ เชื่อว่าคติดังกล่าวน่าจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเมืองในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-5 ซึ่งช่วงเวลานั้นรัฐสยามเริ่มผนวกล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยาม พร้อมกับลิดรอนอำนาจและผลประโยชน์ของผู้นำล้านนาลงเรื่อยๆ คติดังกล่าวจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ในการต่อต้านสยามอย่างเงิบๆ ทว่า กลับมีพลังในการกำหนดเครือข่ายทางวัฒนธรรมของล้านนาได้อย่างชัดเจน เพราะพระธาตุ ปีเกิดทั้ง 12 แห่งนั้น ประกอบไปด้วยพระธาตุสำคัญในล้านนาล้านช้าง และพม่าเท่านั้นไม่มี พระธาตุในเขตอิทธิพลของสยามเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลย และที่สำคัญการกำหนดว่าพระธาตุองค์ใดประจำปีเกิดใด ก็มักเลือกจากปีเกิดของเจ้า ผู้ครองนครซึ่งเป็นที่ตั้งของพระธาตุนั้น ๆ อีกด้วย

สำหรับพระธาตุคอกยสุเทพถูกเลือกให้เป็นพระธาตุสำหรับคนที่เกิดปีมะแมคงมาจากปีเกิดของเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์เจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ.2399

1.3 ความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในล้านนา

คนล้านนามีพื้นฐานความเชื่ออันเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจอยู่ 2 อย่าง คือความเชื่อเดิมของท้องถิ่น และพุทธศาสนา ซึ่งความเชื่อทั้งสองนี้เป็นบ่อเกิดวัฒนธรรมล้านนา

ผี : ความเชื่อพื้นถิ่น ก่อนการนับถือศาสนาพุทธ คนล้านนานับถืออำนาจเหนือธรรมชาติ และผีซึ่งมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงผีในระดับชุมชน โดยผีที่ใกล้ตัวที่สุดคือผีบรรพบุรุษซึ่งจะคอยคุ้มครองลูกหลาน และแม้ว่าต่อมาคนล้านนาจะยอมรับนับถือพุทธศาสนาแล้ว แต่ความเชื่อเหล่านี้ก็ยังคงแฝงอยู่จนถึงปัจจุบัน

พิธีเซียดควายเลี้ยงผีปู่และย่าและที่เชิงดอยคำ จัดขึ้นปีละครั้งในราวเดือนมิถุนายน ตำนานกล่าวว่าปู่และย่าและเป็นยักษ์ท้องถิ่นที่หันมานับถือศาสนาพุทธ แม้จะละจากการกินเนื้อมนุษย์ แต่ยังคงขอกินเนื้อสัตว์อยู่เพียงปีละครั้งเท่านั้น พิธีนี้เป็นสัญลักษณ์แสดงว่าแม้ความเชื่อท้องถิ่นจะมีอยู่ แต่ก็ยอมอยู่ภายใต้พุทธศาสนา

เมื่อล้านนารับพุทธศาสนามาแล้ว ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 ได้มีการปรับและสร้างเนื้อหาให้พระพุทธรูปเจ้ามีความเกี่ยวข้องกับดินแดนแถบนี้ ที่เห็นได้ชัดคือการสร้างตำนานว่าพระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จมายังบริเวณที่ตั้งเมืองหลายแห่ง รวมทั้งยังกล่าวถึงการประดิษฐานพระเกศาธาตุและพระบรมธาตุในเมืองต่าง ๆ เราเรียกการเขียนตำนานลักษณะนี้ว่า "ตำนานพระเจ้าเลียบโลก" ซึ่งสาระสำคัญไม่ได้ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงว่าพระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จมาจริงหรือไม่แต่อยู่ที่ความต้องการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ดินแดนเหล่านั้น ให้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนานั้นเอง นอกเหนือจากนี้ "จามเทวีวงศ์" ซึ่งพระโพธิ์รังสีแต่งขึ้นในลักษณะเป็นพงศาวดารของเมืองหริภุญไชย "ตำนานมูลศาสนา" แต่งโดยพระมหาเถรพุทธญาณและพระพุทธรุกาม และ "ชินกาลมาลีปกรณ์" ที่แต่งโดยพระรัตนปัญญาเถระก็ล้วนแต่มีลักษณะร่วมเหมือนกันคือ เล่าเรื่องราวในประวัติศาสตร์ของล้านนาที่ย้อนกลับไปถึงสมัยพุทธกาลเพื่อเชื่อมต่อการเข้ากับพุทธประวัติและการประกาศศาสนา ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่เรื่องราวในท้องถิ่นนั่นเอง

กล่าวได้ว่าศาสนาพุทธลังกาวงศ์ในล้านนามีความรุ่งเรืองสูงมาก หากจะเทียบกับสุโขทัยและอยุธยา ถือว่าล้านนามีความเป็นเลิศด้านความรู้ทางพุทธศาสนามากกว่าและยังเป็นบ้านเมืองเดียวที่ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกรวมทั้งยังมีคัมภีร์ทางพุทธศาสนาขึ้นเยี่ยมหลาย

ฉบับ แม้ในปัจจุบันก็ยังคงเป็นตำราที่พระสงฆ์ไทยใช้เรียนภาษาบาลีอยู่ เช่น คัมภีร์มังคลาปิณีของ พระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งแต่งมากกว่าห้าร้อยปีแล้ว

1.4 ความเป็นมาของพระธาตุดอยสุเทพ

ในปีพุทธศักราช 1916 พระเจ้ากือนาและพระมหาสวามีเจ้า หรือพระสุมนเถระจึงมีความปรารถนาพร้อมกัน ใครจะสถาปนาพระบรมธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุเจ้าองค์ที่นำมาจากเมืองสุโขทัยไว้ในสถานที่อันควร จึงได้กระทำพิธีเสี่ยงทายโดยอัญเชิญผอบบรรจุพระบรมธาตุขึ้นสถิตเหนือหลังพระเศวตคชาธารข้างมงคฺล ครั้นตักแต่งเครื่องทรงและกระทำพิธีเสี่ยงทายแล้วก็ปล่อยช้างพระที่นั่งออกทางประตูหัวเวียง เดินมุ่งหน้าเข้าสู่ป่า พนักงานประโคมดุริยดนตรี ติดตามด้วยเหล่าบริวารเป็นขบวนแห่ออกไป

จากนั้นข้างมงคฺลได้แผดเสียงร้องสามครั้งบ้ายหน้าขึ้นสู่ดอยอุจฺจบรรพต พร้อมขบวนติดตามอีกจำนวนมากข้างเสี่ยงทายได้นำพระบรมธาตุขึ้นไปหยุดอยู่บนดอยบริเวณสันเขาสูงแห่งหนึ่งก่อนจะเดินต่อไปจึงเรียกบริเวณสันเขานั้นว่าดอยข้างนูน หรือดอยหมากนูน มาจนถึงทุกวันนี้

ขณะเดียวกันขบวนแห่ของพระเจ้ากือนาและพระมหาสวามีก็ได้ออกติดตามข้างเสี่ยงทายไปห่าง ๆ จนข้างมุงขึ้นไปสู่ยอดดอยอีกแห่งหนึ่งซึ่งเป็นสถานที่ราบเรียบสวยงามดี พระเจ้ากือนาและพระมหาสุมนเถระก็ทรงเห็นว่าเหมาะสมดีน่าจะเป็นที่ก่อพระสถูปเจดีย์ขึ้น แต่ข้างมงคฺลก็ได้หยุดและยังเดินต่อไปอีกเรื่อย ๆ ดังนั้นคนทั้งหลายจึงเรียกบริเวณนี้ว่า สามยอดดอยงาม หรือดอยสามยอดมาจนถึงทุกวันนี้

หลังจากข้างมงคฺลเสี่ยงทายได้เดินขึ้นดอยสูงไปอีกก็แผดเสียงร้องแล้วเดินวนไปมาอยู่ 3 รอบ ก่อนจะคุกเข่าลงสิ้นใจตายอยู่ตรงนั้น (บางตำนานว่า ข้างมงคฺลได้บ้ายหน้าไปสู่ดอยทางทิศตะวันตกก่อนล้มลงสิ้นใจ ซึ่ง ณ ที่นั้นปรากฏเป็นอนุสาวรีย์กู่ข้างเผือกอยู่)

พระเจ้ากือนาและพระมหาสุมนเถระจึงได้ออกอาราธนาพระบรมธาตุลงจากหลังช้างก่อนมันจะสิ้นใจ และจากนั้นจึงโปรดให้ทำการปรับพื้นที่ให้ราบเรียบแล้วขุดดินลงไปให้ลึก 8 ศอก กว้างได้ 1 วา 3 ศอก เสร็จแล้วนำเอาแผ่นหินใหญ่ 7 ศอกมาวางลงและเจาะทำเป็นหีบหรือโพงใส่ลงไป ในหลุมอัญเชิญพระบรมธาตุในผอบบรรจุไว้ในหีบหรือโพงหินนั้น

เสร็จแล้วจึงกลบถมด้วยดินและหินจนมองดูราบเรียบเสมอดี จึงให้เริ่มก่อเป็นพระเจดีย์สูง 5 วา ทับลงบนพระบรมธาตุที่ฝังไว้ได้แผ่นดินนั้น เพื่อเป็นสถานที่เคารพบูชาแก่เหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งมวล

แต่บางตำนานกล่าวว่าพระบรมธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุองค์นี้พระเจ้ากือนาได้รับมาจากพระมหาสวามี พระสุมนเถระมาไว้สักการบูชาอยู่ก่อนหลายปีครั้นถึงวันเพ็ญเดือนวิสาขบูชา ตรงกับวันศุกร์ฤกษ์ 16 ตัวชื่อวิสาขในพุทธศาสนา จึงโปรดให้อาราธนาพระบรมธาตุไปสถาปนาไว้บนดอยสุเทพดังพระยีน ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเมืองหริภุญไชย (ลำพูน)

ครั้นในปี พุทธศักราช 1914 พระเจ้ากือนาได้ทรงโปรดให้สร้างวัดบุปผารามหรือวัดสวนดอกขึ้นในอุทยานป่าไม้พยอม เพื่อให้เป็นที่จำพรรษาของพระสุมนเถระ และได้สร้างเวียงสวนดอกไม้ให้เป็นเวียงพระธาตุ ต่อมาเมื่อประมาณปีพุทธศักราช 1916 พระเจ้ากือนาจึงได้โปรดให้สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระมหาสุมนเถระนำมาจากเมืองสุโขทัย โดยอัญเชิญขึ้นไปประดิษฐานไว้ในพระธาตุดอยสุเทพ ที่วัดพระธาตุดอยสุเทพนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ส่วนพระมหาสุมนเถระหรือพระสุมนบุปผารัตนมหาสวามีก็ได้อยู่จำพรรษาที่วัดบุปผารามมาตลอดจนถึงแก่กรรมภาพในปีพุทธศักราช 1932 รวมอายุได้ 80 ปี

พระธาตุดอยสุเทพจึงเป็นพระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า นับตั้งแต่ปีพุทธศักราช 1916 ในสมัยของพระเจ้ากือนา

นับตั้งแต่พระเจ้ากือนาโปรดให้สร้างพระธาตุดอยสุเทพบนยอดดอยอันราบเรียบ โดยก่อเป็นพระเจดีย์ขึ้นสูงเพียง 5 วา เมื่อปีพุทธศักราช 1916 แล้วนั้น ครั้นถึงยุคพญาแสนเมืองมา พญาสามฝั่งแกน พระเจ้าติโลกราช พระยอดเชียงราย พญาเมืองแก้ว มาจนถึงพระเมืองเกษเกล้าซึ่งได้ขึ้นครองราชย์ปกครองเมืองเชียงใหม่เป็นลำดับที่ 12 ของราชวงศ์มังรายเมื่อปีพุทธศักราช 2068 ถึง 2081 พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพุทธศาสนาและทรงเลื่อมใสในพระบรมธาตุดอยสุเทพเป็นอันมาก

ครั้นพระเมืองเกษเกล้าได้เสด็จขึ้นไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพในขณะนั้น พระองค์ทรงเห็นว่าพระธาตุบนดอยแห่งนี้ขาดการดูแลเอาใจใส่มานาน จนมีสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมอย่างมาก อีกทั้งทางเดินขึ้นไปนมัสการก็เต็มไปด้วยป่ารกเดินขึ้นลงลำบาก จึงทรงเห็นว่าหากปล่อยให้ไว้อยู่เช่นนี้ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนก็ยิ่งมีมากขึ้น จึงทรงคิดว่า ควรจะมีการบูรณะก่อสร้างองค์พระธาตุดอยสุเทพใหม่ให้สมกับเป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุนบนยอดดอยอันศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้

ดังนั้นพระองค์จึงโปรดให้ไปอาราธนาพระมหาญาณมงคลโพธิ์ แห่งวัดอโศการาม (วัดกุฎะมัท) เมืองลำพูนให้มาทำการบูรณะ และก่อสร้างเสริมองค์พระธาตุเจดีย์นี้ให้สูงกว่าเดิมและถือว่าการบูรณะพระธาตุอภัยสุเทพครั้งแรกนับแต่พระเจ้ากือนากับพระมหาสวามีเจ้า (พระสุมนเถระ) ได้มาสร้างไว้เมื่อ 152 ปีมาแล้ว (พ.ศ. 1916)

พระมหาญาณมงคลโพธิ์แห่งเมืองลำพูนก็รับนิมนต์เดินทางมาเป็นประธานในการบูรณะและก่อสร้างพระธาตุอภัยสุเทพเป็นครั้งแรก โดยได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งหมด และให้ขยายฐานกว้างออกไปจากเดิม และก่อสร้างเสริมให้สูงขึ้นจากเดิมดังนี้

จากองค์พระธาตุเดิมกว้างเพียง 7 ศอก สูงเพียง 5 วา ก็ให้ขยายความกว้างออกไปเป็น 6 วา และสูง 11 วา ซึ่งเป็นขนาดที่ใกล้เคียงกับที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

และเล็งเห็นว่าจะมีพุทธศาสนิกชนเดินทางมาสักการะเป็นจำนวนมากจึงได้สร้างบันไดนาคไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชนใช้

1.5 ความเป็นมาของพระธาตุหริภุญไชย

ตำนานพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการกำเนิดเมืองหริภุญไชยนั้น ได้กล่าวถึงเมื่อครั้งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันใกล้เมืองพาราณสี (ประเทศอินเดีย) ทรงพิจารณาด้วยทิพยจักขุญาณเห็นกาลอนาคตว่าพระบรมสารีริกธาตุและพระศาสนาของพระองค์จักได้ไปปรากฏรุ่งเรืองในสามเทศะ (หรือประเทศไทย) อันเป็นที่อยู่ของเหล่าเมงคบุตรทั้งหลาย (ชาวมอญ) ที่ตำบลชะโรหคาม

ดังนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้เสด็จมาโดยนภากาศมาลงยังป่าไม้ระหว่างบ้านโกนตะคามและบ้านชะโรหคาม เสด็จประทับที่รุกขมุลแล้วเสด็จทรงบาตรเข้าไปในหมู่บ้านชะโรหคาม เหล่าเมงคบุตรเมื่อได้ทราบข่าว สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดก็พากันปิติปราโมทย์ และศรัทธาเลื่อมใสจัดหาภัตตาหารมาถวายและอาราธนาให้พระองค์แสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอน

ในกาลครั้งนั้นเมื่อเหล่าเมงคบุตรทั้งหลายได้สดับแล้ว ก็มีจิตใจผ่องแผ้วเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้น แล้วพากันปฏิญาณตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ จากนั้นพระพุทธองค์ก็ได้เสด็จไปสู่สถานที่อันจักบังเกิดเป็นนครใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งจักมีนามว่าหริภุญไชย ฝ่ายพวกเมงคบุตรทั้งหลายก็ตามเสด็จพระองค์ไปถึงสถานที่แห่งนั้นอันมีศิลาสี่เหลี่ยมใหญ่ กว้าง ยาว 12 ศอก พื้นราบเสมอกันผุดขึ้นจากพื้นปฐพี

พระองค์จึงทรงวางบาตรลงเหนือแผ่นศิลาแล้วตรัสแก่เมงคบุตรทั้งหลายว่า ในอนาคตกาลเบื้องหน้าสถานที่แห่งนี้จักเป็นมหานครใหญ่มีนามว่าหริภุญไชย และมักมีกษัตริย์ที่ได้ครองราชย์สมบัติในนครแห่งนี้ จักได้ทรงอุปัฏฐากบำรุงพระพุทธศาสนา และเมื่อตถาคตดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ก็จักได้มาประดิษฐานอยู่ในประเทศนี้ โดยมีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามว่า อาทิตยราช จักมาสร้างพระสถูปไว้เพื่อบรรจุและบำรุงพระบรมสารีริกธาตุแห่งตถาคตสืบต่อไป

เมื่อทรงตรัสพยากรณ์ฉะนั้นแล้ว พระองค์ก็ทรงหยิบบาตรวางไว้เหนือฝ่าพระหัตถ์ แล้วเสด็จโดยนภาภาคไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันแห่งแคว้นพาราณสีต่อไป ฝ่ายพวกเมงคบุตรทั้งหลายก็พากันกลับสู่เคหะสถานแห่งตน จากนั้นก็ได้มีพญากาเผือกตัวหนึ่ง ซึ่งได้ตามเสด็จสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นได้ฟังพระพุทธพยากรณ์เช่นนั้นจึงแจ้งเหตุแก่กาทั้งหลายให้ผลัดเปลี่ยนกันมาเฝ้ารักษาสถานที่นั้นเอาไว้สืบต่อเรื่อยมา

ต่อมาเมื่อพระนางจามเทวีปฐมกษัตริย์แห่งหริภุญไชยได้ปกครองเมืองแล้ว พระนางจามเทวีกษัตริย์ผู้ครองนครหริภุญไชยทรงปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิธรรม บำรุงพระศาสนา สมณพราหมณาจารย์มิให้เศร้าหมอง และกระทำพิธีพลีกรรมเทพยดา มิได้ขาด จึงบันดาลให้ได้ช้างเผือกเงินยวงงาเขียวตัวประเสริฐเดินทางมาแต่เชิงเขาอ่างสลุงหรือภูเขาหลวงเชียงดาวมาสู่เทวสถานในนครหริภุญไชย (ช้างเผือกเชือกนี้ได้ทำให้คีกระหว่างเมืองหริภุญไชยได้รับชัยชนะต่อขุนลัวะวิลังชะแห่งเขาคูจุจบรรพตแห่งดอยสุเทพ) เป็นที่มาของคำกล่าวที่ว่าช้างอ้ายก่างาเขียว เทงทีเดียวคนตายทั้งร้อย ซึ่งก็คือ ช้างเผือกงาดำ (อ้ายก่า) นั่นเอง

สาเหตุของคีกระหว่างลัวะกับเมืองหริภุญไชยสืบเนื่องมาจากว่าขุนลัวะได้ทราบข่าวว่า ลือว่าพระนางจามเทวีกษัตริย์แห่งเมืองหริภุญไชยนี้ทรงมีพระสิริโฉมงดงามยิ่งนัก ทำให้ขุนลัวะวิลังชะผู้เป็นใหญ่กว่าลัวะทั้งปวงในเขตแคว้นนั้นได้หลงใหลใฝ่ฝันใคร่อยากจะได้พระนางมาเป็นคู่ครอง จึงแต่งทูตบรรณาการไปทูลถามพระนางจามเทวีซึ่งขณะนั้นได้ทรงประสูติพระโอรสแล้ว พระนางจึงทรงพิโรธขบไล่ทูตลัวะออกจากพระนคร เมื่อทูตลัวะกลับไปแจ้งแก่ขุนลัวะวิลังชะก็ทำให้ขุนลัวะวิลังชะมีความโกรธเกิดโทษิมานะจะแย่งชิงเอาพระนางมาให้จงได้ จึงเตรียมทัพยกมายังเมืองหริภุญไชย

เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ฝ่ายอำมาตย์ราชครู เหล่าพราหมณ์ทั้งหลายแห่งเมืองหริภุญไชยจึงได้ปรึกษากันว่าขณะนี้สมควรจะก่อศึกกับขุนลัวะวิลังชะ เพราะบ้านเมืองยังอ่อนแออยู่ จึงมีอุบายแต่งบุรุษให้ไปเจรจาทอรองโดยนำถ้อยคำไปสู่ขุนลัวะวิลังชะว่า

ขณะนี้พระนางจามเทวีเพิ่งจะประสูติพระกุมาร พระสรีระกายยังไม่บริสุทธ์สิ้นมลทินด้วยโรคในพระวรกายยังไม่หายเป็นปกติจึงได้เรียวกวาดออกไป ทำให้ขุนลัวะวิลังชะไม่พอใจ ฉะนั้นจึงขอให้ขุนลัวะวิลังชะอย่าได้ถือ ตราบเมื่อเลือดลมหรือพระโรคในพระวรกายเข้าที่เข้าทางเป็นปกติจึงค่อยมาพูดคุยกันใหม่ทำให้ขุนลัวะวิลังชะผ่อนคลายลงและหายโกรธลงไปรอวันที่จะมาสู่ขอต่อไป

ซึ่งต่อมาขุนลัวะวิลังชะก็ได้ส่งทูตมากล่าวถามอีกหลายครั้ง อำมาตย์เมืองหริภุญไชยจึงได้ใช้เพทูบายโต้ตอบกลับไปและขอต่อรองออกไปเรื่อย ๆ ถึง 4 ครั้ง เพื่อถ่วงเวลารอให้หริภุญไชยแข็งแรงอยู่ได้นานถึง 7 ปี ในที่สุดขุนลัวะวิลังชะก็หมดความอดทนสิ้นหวังในไมตรีจึงยกกองทัพมาตีเมืองหริภุญชัย

แต่ขณะนั้นเมืองหริภุญไชยก็แข็งแรงมากขึ้นจึงเตรียมพลออกสู้ศึกได้ โดยมีพระราชโอรสทั้งสอง คือ มหันตยศ และอนันตยศ ทรงช้างนำพลออกสู้ศึก เมื่อกองทัพฝ่ายลัวะได้เผชิญหน้ากับช้างเผือกตัวประเสริฐก็มีอาจุสูรปได้ ด้วยอำนาจแห่งเทพยดาบันดาลให้ทหารฝ่ายลัวะเกิดหน้ามืดตามัวทั้งศาสตราวุธวิ่งหนีไป ทำให้กองทัพเมืองหริภุญไชยได้ที่ขับไล่กองทัพของขุนลัวะวิลังชะตามไปติด ๆ จนแตกพ่ายไปและทำให้กองทัพแห่งนครหริภุญไชยได้รับชัยชนะ

ต่อมาขุนลัวะวิลังชะได้ยกธิดาทั้งสองให้แก่ราชกุมารมหันตยศและอนันตยศเพื่อผูกสัมพันธ์เป็นมิตรภาพระหว่างเมืองทั้งสอง พระนางจามเทวีก็ทรงจัดการแต่งราชบรรณการไปสู่ขอให้ตามประเพณี นับจากนั้นมาเมืองหริภุญไชยก็มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุขปราศจากศัตรูทำให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบมาในสมัยของพระนามจามเทวีเป็นอย่างมาก

ในกาลต่อมาพระนางก็ทรงแต่งตั้งให้มหันตศกุมารพระราชโอรสองค์ใหญ่ได้ขึ้นครองเมืองหริภุญไชย และแต่งตั้งให้อนันตศกุมารพระราชโอรสองค์เล็กเป็นอุปราชสืบต่อมา จนกระทั่งเจ้าอนันตยศคิดอยากจะแยกไปครองเมืองต่างหาก พระนางก็ทรงแนะนำให้ไปหาพระฤาษีสูกันทน์ที่คอยสางามเขาเขกลางค์ จนสามารถสร้างเมืองเขกลางค์นครขึ้น แล้วพระนางจามเทวีก็ทรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาข้อราชการบ้านเมืองให้แก่พระราชโอรสทั้งสองซึ่ง ปกครองเมืองหริภุญไชยและเมืองเขกลางค์นคร จวบจนพระนางทรงพระชนมายุได้ 98 พรรษา จึงเสด็จสวรรคต

กล่าวโดยพระราชประวัติว่า พระนางจามเทวีเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระปฐมกษัตริย์แห่งเมืองหริภุญไชยเมื่อปีพุทธศักราช 1202 ขณะที่พระชนมายุได้ 26 พรรษา พระนางได้ทรงสถาปนาความเจริญรุ่งเรืองแก่นครหริภุญไชยเป็นอย่างมากจนกระทั่งสละราชสมบัติให้แก่พระเจ้ามหันตศกุมารพระราชโอรสองค์ใหญ่ปกครองต่อไปในปีพุทธศักราช 1231 และมีพิธีราชาภิเษกให้พระเจ้าอนันตศกุมารพระราชโอรสองค์เล็กครองเมืองเขกลางค์นคร เมื่อพระองค์ทรงมีพระชนมายุได้ 55

พรรษาไปแล้ว จากนั้นก็ทรงสละจากการกำกับดูแลราชการทั้งปวงและทรงสนพระทัยต่อพระพุทธศาสนาทั้งปวง จนทริภุญไชยกลายเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแห่งล้านนาในขณะนั้น

และในปีพุทธศักราช 1294 พระนางจามเทวีก็ได้เสด็จสวรรคตรวมพระชนมายุได้ 98 พรรษา และได้มีการนำพระอัฐิของพระนางไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์วัดกู่กุดหรือวัดพระนางจามเทวี ตราบจนปัจจุบันนี้

พระธาตุทริภุญไชย เมืองลำพูน สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอาทิตยราช มีลักษณะเป็นเจดีย์หรือสถูปครอบพระเกศาธาตุไว้ มีขนาดความสูง 3 วา มีซุ้มทั้งสี่ด้านมีโกศทองคำครอบกระบอกไม้รวกไว้อีกทีซึ่งอาจมีผู้ใดเป็นผู้สร้างถวายครอบภายหลัง โกศทองคำนี้มีความสูง 3 ศอก จึงมีคำกล่าวที่บ้านเรือนของชาวเมืองทริภุญไชยนั้นจะต้องสร้างไม่ให้สูงเกิน 3 วา เพราะเกรงว่าจะไปสูงกว่าพระบรมธาตุเจดีย์ที่สร้างในระยะแรก ซึ่งตามหลักฐานทางโบราณคดีได้บันทึกไว้ว่าพระธาตุทริภุญไชยถูกสร้างขึ้นในปีพุทธศักราช 1700

อนึ่ง พระนางปทุมวดีพระมเหสีของพระเจ้าอาทิตยราชก็ทรงมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยได้สร้างพระเจดีย์ทรงเหลี่ยมขึ้นองค์หนึ่งใกล้กับเจดีย์ทริภุญไชย ซึ่งปัจจุบันยังปรากฏอยู่เรียกว่า สุวรรณเจดีย์ ภายในบรรจุเป็นกรุพระเบ็มี ซึ่งเป็นพระเครื่องชนิดหนึ่งของชาวเมืองลำพูน

ในสมัยต่อมาได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมจากองค์พระเจดีย์ทริภุญไชยอยู่หลายครั้ง เช่น ในสมัยของพระเจ้าสัพพะสิทธิราช เจ้าผู้ครองนครลำพูน เมื่อปีพุทธศักราช 1722 ก็ได้มีการสร้างเสริมโกศทองคำสูงขึ้นไปอีกหนึ่งศอก รวมเป็น 4 ศอก แล้วสร้างมณฑปเสริมขึ้นอีก 2 วา ทำให้ความสูงของเจดีย์ทริภุญไชยในขณะนั้นสูง 5 วา

และในสมัยที่พญามังรายมีชัยชนะต่อทริภุญไชย และทรงประทับอยู่ที่เมืองลำพูนก็ทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงทรงโปรดให้มีการสร้างเสริมพระธาตุให้สูงขึ้นอีก 10 วา รวมเป็น 15 วา พร้อมกับสร้างทองจังโกหุ้มองค์พระเจดีย์เอาไว้ทั้งหมด

ต่อมาในสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา ราชวงศ์มังราย ลำดับที่ 9 ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ระหว่างปีพุทธศักราช 1984 – 2030 ราชโอรสของพญาสามฝั่งแกนพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและทรงเป็นผู้ที่มุ่งทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเรื่อยมา โดยทรงสนับสนุนคณะสงฆ์นิคายสิงหลและอาราธนาพระมหาเมธังกร พระภิกษุจากสิงหลขึ้นเป็นพระมหาสวามี เพื่อเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างพระธาตุหลวงเมืองลำพูน หรือพระธาตุทริภุญไชยขึ้นใหม่ โดยถ่ายทอดแบบจำลองของพระธาตุเจดีย์แบบลังกามาสร้างเป็นพระธาตุทริภุญไชย และพระธาตุสำคัญ ๆ ในแผ่นดินล้านนา เช่น พระธาตุคุดยสุเทพ และพระธาตุลำปางหลวงดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ในสมัยต่อมาก็ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุหริภุญไชยอยู่เรื่อย ๆ มาทุกยุคทุกสมัย จนกระทั่งองค์พระเจดีย์มีความสูงถึง 25 วา 2 ศอก มีฐานกว้าง 12 วา 2 ศอก 1 คืบ พร้อมกับสร้างสถิตินิเวศน์ มีลักษณะเป็นซีกทรงรูปดอกซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระเมืองแก้ว กษัตริย์แห่งนครเชียงใหม่ ในปีพุทธศักราช 2000 โดยในครั้งแรกได้สร้างซีกทรงจำนวน 500 เล่ม และต่อมาได้สร้างเพิ่มอีกจำนวนหนึ่ง รวมเป็น 700 เล่มในปัจจุบัน และได้มีการสร้างรั้วเหล็กและทองเหลือง 2 ชั้น มีกำแพงของประดิษฐานประจำรั้วชั้นนอก ทั้งทิศเหนือและทิศใต้ มีซุ้มกุ่มภัณฑ์และฉัตรประจำทั้งสี่มุมมีหอยอประจำทุกด้านรวม 4 หอ ซึ่งภายในหอยอกได้บรรจุพระพุทธรูปนั่งทุกหอ

นอกจากนี้ยังมีโคมประทีปและแท่นบูชาเพื่อใช้เป็นที่ปักธูปเทียนดอกไม้และเครื่องสักการะทั่วไป ซึ่งทั้งหมดนี้ได้มีการบูรณะสร้างเพิ่มเติมเรื่อยมา

องค์พระธาตุเจดีย์หริภุญไชยได้มีการก่อสร้างเสริมให้สูงและมีรูปทรงแบบลังกาวงศ์ในสมัยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งโปรดให้พระมหาเมธังกรมาก่อสร้างเพิ่มเติมในปีพุทธศักราช 1986 ต่อมาก็ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปทรงมาเป็นแบบล้านนาหรือสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเฉพาะแบบล้านนาอย่างที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้

พระธาตุหริภุญไชยเป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระเกศาบรมธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ชาวล้านนาให้ความเคารพเป็นอย่างยิ่ง จึงนับว่าเป็นพระเจดีย์ที่มีความสำคัญยิ่งองค์หนึ่ง และถือเป็นปูชนียสถานโบราณในภาคเหนือของประเทศไทย เชื่อกันว่าพระธาตุหริภุญไชยเป็นพระธาตุประจำปีเกิดของผู้ที่เกิดปีระกา (ไก่) โดยมีคำกล่าวไว้ว่าพระธาตุหริภุญไชยดังนี้

“สวัณณะ เจริญ ะหริภุญชะยัญฐัง ะระมะลิ ธารัง อรัญญิ เสฏฐัง สะหะ อังคุลิญฐัง กัจจายะเนนानิตะ ปัตตะ ปูรัง สีเสนะ มัยหัง ปะณะ मामิ ธาตุง อะหัง วันทา มิ สัพพะทา”

อันมีความหมายว่า “ข้าพเจ้า ขอเอาเศียรเกล้าของข้าพเจ้านอบน้อมพระธาตุอันเป็นพระเจดีย์ทองที่ตั้งอยู่ในเมืองหริภุญไชย คือ อัญมณีแห่งพระธาตพระโมลีอันประเสริฐ พระอัญมณีแห่งทรงอันประเสริฐสุด กับทั้งพระอัญมณีพระอังคุลี และพระธาตุย่อยเต็มบาตรหนึ่งอันพระกัจจายะนำมา ข้าพเจ้าขอวันทาในกาลทุกเมื่อแล”

พระธาตุหริภุญไชยเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ที่เหล่าพุทธศาสนิกชนผู้ศรัทธาเลื่อมใสศรัทธาได้เข้าไปเคารพสักการะ

2. การกล่าวอ้าง มาตรา 46 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 โดยอาศัย
อำนาจตามมาตรา 3 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549 ในสิทธิ
ชุมชนพื้นเมืองของล้านนา

“สิทธิชุมชน” คือ การให้ชุมชนชาวบ้านมีสิทธิในเลือกอนาคตของตนเอง เป็นอิสระโดย
ตัวเอง ในสถานการณ์ปัจจุบัน ชาวบ้านจำเป็นจะต้องเรียนรู้ชุมชนที่เขาอยู่ ทรัพยากรความ
หลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นสิ่งที่โลกกำลังจ้องอยู่ หนึ่ง เขาต้องเรียนรู้ที่จะเชื่อม
สิ่งที่เขามีอยู่กับความต้องการ เขาสามารถทำประโยชน์ให้กับโลกได้ อย่างน้อยที่สุดปกป้องรักษา
ของทรัพยากรของโลก สอง อาจจะต้องบอกเขาก็สนใจอยากจะได้เรียนรู้เพิ่มเติมที่จะทำวิจัย สาม
อาจจะบอกว่ายินดีที่จะร่วมมือทำอะไรต่อมิดอะไรที่จะใช้ทรัพยากรเหล่านี้อย่างเป็นทางการ
ยั่งยืน ในเวลานี้เราต่อสู้เรื่องสิทธิชุมชน แต่เรื่องสิทธิทำกัน ว่าต้องให้อยู่ตรงนี้ ถ้าเป็นแค่นี้ไม่พอ มี
อะไรหลายอย่างที่เราต้องคิด วิจัย ศึกษา (ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ประธานคณะกรรมการ
สิทธิมนุษยชนแห่งชาติ) มนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ไม่เพียงแต่มี “ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์” เท่านั้น
หากยังมี “ศักดิ์ศรี” แห่งความเป็นพวกพ้องหมู่เหล่า และ “ศักดิ์ศรีแห่งชุมชน” ด้วยกระบวนการทัศน์
“สิทธิชุมชน” จึงเกิดขึ้นทุกห้วงแห่ง มิใช่โดยการสร้างขึ้นใหม่จากความว่างเปล่าหรือจินตนาการ
ทว่าจากหลักฐานทรัพยากร อันเป็นพื้นภูมิที่มาของ “ฐานราก” ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม
และ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ดั้งเดิม โดยบรรพชนแต่ละชั่วรุ่นของชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์ได้
สั่งสมสืบทอดต่อเนื่องกันมาอย่างเป็นพลวัต

การใช้ “สิทธิชุมชน” ในการกำหนดเจตจำนงตนเอง มิใช่เป็นการแบ่งแยกดินแดน หาก
เป็นการปลดปล่อยชุมชนให้เป็นอิสระจากการครอบงำกดขี่ขูดรีด รุกล้ำ ล่วงละเมิด จากอำนาจ
ภายนอกชุมชนที่เหนือกว่า การใช้ “สิทธิชุมชน” ในการกำหนดเจตจำนงตนเอง เป็นการจัด
ความสัมพันธ์เชิงอำนาจขึ้นใหม่ โดยมีศีลธรรมกำกับและมีวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนเป็นเครื่องนำ
ทาง เพื่อนำพาสังคมประชาธิปไตยไปสู่ความเป็นอารยประเทศ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากร
มนุษย์เหนือสิ่งอื่นใด (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ชลธิรา สัตยารัตนา)

อาจารย์ นพนิธิ ฐริยะได้กล่าวถึงสิทธิชุมชน ท้องถิ่นดั้งเดิมไว้ ดังนี้

มาตรา 46 บัญญัติว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือ
ฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมี
ส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ความหมายของคำว่า “สิทธิ” สิทธิ หมายถึง อำนาจ หรือ ประโยชน์ที่ได้รับการรับรอง หรือคุ้มครอง, อำนาจ คือ ความสามารถที่จะทำให้เกิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ได้, ประโยชน์ คือ ผลดี ตามที่มุ่งหมาย, รับรอง คือ การรับประกันโดยรัฐว่าอำนาจที่กระทำการใดหรือประโยชน์ใดที่พึงได้รับนั้นมีอยู่จริง, คุ้มครอง คือ การที่รัฐมีกลไกที่จะอำนวยให้เป็นไปตามอำนาจหรือประโยชน์ที่พึงได้รับหากไม่สามารถจะหาได้เอง หรือถูกขัดขวาง

สิทธิตามที่ปรากฏในมาตรา 46 อาจแบ่งพิจารณาได้เป็นสองกลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 สิทธิอันเป็นผลดีซึ่งเป็นคุณที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ “สิทธิ ที่จะอนุรักษ์หรือฟื้นฟู” ได้แก่ จารีตประเพณี, ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิทธิอันดีของท้องถิ่นและชาติ

กลุ่มที่ 2 สิทธิอันเป็นผลดีซึ่งเป็นคุณธรรมที่ธรรมชาติสร้างขึ้น ได้แก่ “สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

ในการวิเคราะห์ มาตรา 46 ได้ตั้งคำถามไว้ห้าประการ คือ

ประการที่หนึ่ง มาตรา 46 ให้สิทธิที่จะดำเนินการอย่างไร

ประการที่สอง การดำเนินการตามสิทธิมีเรื่องใดบ้าง

ประการที่สาม ใครคือผู้ทรงสิทธิ

ประการที่สี่ การใช้สิทธิมีความขัดข้องประการใด

ประการที่ห้า ใครมีหน้าที่รับผิดชอบเมื่อไม่สามารถใช้สิทธิได้ตามรัฐธรรมนูญ

ประการที่หนึ่ง มาตรา 46 ให้สิทธิที่จะดำเนินการอย่างไร

กลุ่มที่ 1 สิทธิที่จะ “อนุรักษ์” หรือ “ฟื้นฟู”

อนุรักษ์ รักษาให้คงเดิม กล่าวคือ เดิมเป็นมาอย่างไรก็ให้ดำรงอยู่ต่อไปในสภาพนั้น ไม่ต้องปรับปรุงแก้ไข

ฟื้นฟู ทำให้กลับเจริญ งอกงาม

กลุ่มที่ 2 สิทธิที่จะมีส่วนร่วม “ร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์...”

ร่วม มีส่วน...รวมอยู่ด้วยกัน...รวมอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือรวมอยู่ในแห่งเดียวกัน ร่วมกับใคร

การใช้คำว่า “มีส่วนร่วม” นั้น ตามความหมายมิได้มอบอำนาจในการจัดการทรัพยากร ในท้องถิ่นอย่างอิสระ แต่ให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับองค์กรท้องถิ่นหรือของรัฐในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน

นอกจากเจตนารมณ์ของผู้ร่างแล้ว หากเทียบเคียงมาตรา 56 เรายังจะได้ความว่าเป็น การ “ร่วมกับรัฐ” แต่เดิมเฉพาะรัฐเท่านั้นเป็นฝ่ายมีอำนาจในการบริหารจัดการ อย่างไรก็ตาม ต่อมาผู้ร่างรัฐธรรมนูญได้กำหนดให้ผู้ที่อยู่ในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการของรัฐ

การจัดการ คือ การสั่งงาน การควบคุมงาน การดำเนินงาน

การบำรุงรักษา

บำรุง คือ ทำให้งดงาม ทำให้เจริญ

รักษา คือ ระวัง ป้องกัน

การบำรุงรักษา คือ นอกจากจะมีหน้าที่ดูแลมิให้เสื่อมโทรมแล้วยังต้องทำให้เติบโตไป ในทางที่ดีด้วย

การใช้ประโยชน์ คือ เอามาทำให้เกิดผลดีตามความมุ่งหมาย

ประการที่สอง การดำเนินการตามสิทธิมีเรื่องใดบ้าง

กลุ่มที่ 1 วัตถุประสงค์สิทธิที่ปรากฏในกลุ่มนี้มีอยู่ด้วยกัน 4 เรื่อง คือ

1.1 จารีตประเพณี

จารีต คือ ความประพฤติที่สืบต่อกันมานาน

ประเพณี คือ สิ่งที่ยอมรับปฏิบัติกันจนเป็นแบบแผน

จารีตประเพณี ได้แก่ สิ่งที่ยอมรับปฏิบัติและประพฤติสืบต่อกันมา ถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว เช่น ความกตัญญูที่บุตรพึงมีต่อบิดามารดา

1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา คือ พื้นความรู้ ความสามารถ เช่น การนำ “ฟ้าทะลายโจร” (สมุนไพร) มาใช้เป็นยารักษาอาการอักเสบ หรือแก้การติดเชื้อ

ท้องถิ่น คือ เฉพาะที่ เฉพาะแห่ง มิใช่เป็นที่แพร่หลายกันทั่วไป อย่างไรก็ตาม ท้องถิ่นอาจมีมากกว่าหนึ่งแห่งก็ได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ความรู้ความสามารถในเรื่องหนึ่งเรื่องใดอันเป็นที่ทราบกันดีว่ามีเฉพาะในดินแดนแห่งนั้นๆ เท่านั้น หรือเป็นที่ๆ เป็นจุดกำเนิด หากจะมีผู้อื่นนำไปเผยแพร่ ที่อื่น ๆ เช่น “น้ำพริกกุ้งเสียบ” ก็จะต้องมาจาก “ภูเก็ต” จึงจะถือว่าเป็นรสชาติและความอร่อยเข้า ขึ้น ดังนั้น สูตร ส่วนผสม และเครื่องปรุงของน้ำพริกชนิดนี้จึงถือว่าเป็นความรู้เฉพาะถิ่น “ภูเก็ต” เท่านั้น

1.3 ศิลปะ ได้แก่ การช่าง การฝีมือ ส่วนใหญ่สิ่งที่จะถือว่าเป็นศิลปะได้จะต้องเป็นผล ของความพยายามที่จะสร้างงานที่มีความประณีต วิจิตร บรรจง ซึ่งจะก่อให้เกิดความพึงพอใจ

สำหรับกลุ่มผู้ที่นิยมชมชอบในสิ่งนั้น ๆ เช่น ผ้าตีนจกอันหมายถึงผ้าชิ้นซึ่งเชิงทอลายโดยใช้ขนเม่นควักและใช้ด้ายหรือไหมสอดลายแล้วนำมาเย็บติดกับชิ้น

1.4 วัฒนธรรม ได้แก่ แบบแผนซึ่งบ่งชี้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของวิถีชีวิตอันบุคคลยอมรับ นิยมชมชอบ ประพฤติปฏิบัติ มีการถ่ายทอด เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง และพัฒนาเพื่อให้เกิดความดีงามเหมาะสม ตัวอย่างคือ การนุ่งขึ้นของหญิงไทย แสดงลักษณะการแต่งกายอันได้ตกทอดเป็นมรดกมาช้านาน การปรับตัวให้เข้ากับกาลเทศะ ทำให้ดำรงอยู่ต่อมาได้จนปัจจุบัน เช่น ในยามปกติ เพื่อความเรียบง่ายและประหยัดก็อาจใช้ผ้าที่ทอด้วยฝ้าย แต่หากเป็นการเข้าสังคมหรืองานพิธี ก็อาจยกระดับใช้ผ้าไหม ทอยกดินทองมีความวิจิตรบรรจง งดงามตระการตา

อันดีของท้องถิ่นและของชาติ

ดี คือ ทำหน้าที่พิเศษร่ายสิ่งซึ่งมีลักษณะเป็นไปในทางที่ต้องการ

ท้องถิ่นและชาติ คือ มุ่งหมายถึงสิ่งที่มีต้นกำเนิดมาจากแหล่งหนึ่งแหล่งใดโดยเฉพาะ ซึ่งต่อมาได้รับการยอมรับขยายวงกว้าง จนเป็นที่รู้จักของประชาชนที่เป็นพลเมืองของประเทศ

เมื่อนำ 1.3 และ 1.4 มาอ่านรวมกับวลีข้างต้นจึงได้ความว่า “ศิลปะและวัฒนธรรม” ดังกล่าวจะต้องปรากฏชัดเจนว่าเป็นที่ต้องการน่าปรารถนา น่าพอใจ เมื่อเห็นแล้วชวนยินดีชวนฟังพอใจ มีแหล่งกำเนิดจากท้องที่หนึ่งท้องที่ใด ต่อมาปวงชนทั้งมวลยอมรับและไม่ได้แย้งว่าไม่ใช่ของชาติ เช่น การใช้ผ้าไหมแต่งกายหรือประกอบการแต่งกายของกลุ่มบุคคลไม่ว่าแหล่งเดิมจะเป็นอุดร (เหนือ) หรือ อีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ) ก็สามารถทำได้เป็นสิ่งที่รัฐธรรมนูญรับรองและคุ้มครอง

อนึ่ง ในปัจจุบันเราจะสังเกตได้ว่า การสวมเสื้อใหม่ไทยซึ่งตัดเย็บโดยการหนุนไหล่และมีซับในของชายนั้นสามารถทำได้ในงานสำคัญที่มีได้บังคับให้แต่งเครื่องแบบหรือสำหรับผู้ที่ไม่ใช่เครื่องแบบแทนที่การแต่งกายด้วยเสื้อนอกประกอบผ้าผูกคอ เช่น ในการประชุมระดับชาติเอเปค การประชุมคณะรัฐมนตรี การแต่งงาน การเผาศพ ฯลฯ

กลุ่มที่ 2 วัตถุประสงค์ที่ปรากฏในกลุ่มนี้มีอยู่ด้วยกัน 2 เรื่อง คือ

2.1 ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งที่มีอยู่หรือเกิดขึ้นเองโดยมิได้มีมนุษย์ไปปรุงแต่ง อันอาจนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ พลังงานจากดวงอาทิตย์ กระแสลม แร่ธาตุ ปิโตรเลียม เป็นต้น

2.2 สิ่งแวดล้อม ได้แก่ สรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งที่

- มีชีวิต เช่น ปลา
- ไม่มีชีวิต เช่น ภูเขา
- มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ตึกรามบ้านช่อง
- มนุษย์มิได้สร้างขึ้น เช่น ภูมิประเทศ

- เป็นรูปธรรม เช่น โบราณสถาน

ประการที่สาม ใครคือ ผู้ทรงสิทธิ

โดยทั่วไปการรับรองสิทธิโดยกฎหมายมุ่งให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นราย ๆ ไป การให้สิทธิแก่ “กลุ่มคน” จึงเป็นเรื่องค่อนข้างจะฉีกแนวทางเดิมออกไป แต่ในมาตรานี้คณะผู้ร่าง เกรงว่า อาจก่อปัญหาในทางปฏิบัติ เพราะความต้องการของคน ๆ เดียวกับของชุมชนอาจต่างกันจึงสมควรรับรองสิทธิในระดับปวงชน ส่วนอย่างไรจึงจะถือว่าเป็น “ชุมชน” ให้องค์กรที่จะสร้างขึ้น มา คือ ศาลรัฐธรรมนูญเป็นผู้วินิจฉัย

อาจารย์พนินิได้แสดงทัศนะว่า

ชุมชนน่าจะต้องเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง

คำว่า “ท้องถิ่น” เป็นคำขยายมีความหมายว่าเป็นเรื่องเฉพาะพื้นที่ที่มีใ้มีอยู่ทั่วไป

ร่างเดิมของมาตรานี้ไม่มีคำว่า “ดั้งเดิม” แต่ที่มีขึ้นก็เพื่อให้ทราบว่า จะต้องไม่ใช่ “ชุมชน” ใหม่ และจะอ้างเอา “ประเพณี” ที่เพิ่งจะเกิดขึ้นเพื่อรับความคุ้มครอง

ปัญหาต่อไปคือ จะต้องใช้ระยะเวลาานเท่าใดจึงจะเรียกได้ว่าเป็น “กลุ่มคน” และ “กลุ่มคน” ดังกล่าวได้กลายเป็น “ชุมชน” ดั้งเดิม

ในประเด็นนี้ก็เช่นกันไม่มีคำอธิบายที่แน่ชัด จึงต้องหาเกณฑ์โดยอาศัยช่วงเวลาเป็นเครื่องกำหนด เช่น สองร้อยปีขึ้นไป หรือสามชั่วอายุคนขึ้นไป ตัวอย่างที่พอจะเข้าข่าย คือ “ชุมชนบ้านศรีรา” ซึ่งมีการเล่าขานต่อกันมาว่ามีประวัติความเป็นมาอยู่อย่างน้อยสองแนวทาง คือ

แนวทางแรก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงประทานที่ดินบริเวณดังกล่าวให้เป็นที่อยู่อาศัยแก่เหล่าทหารกล้าชาวมุสลิม ผู้ที่ได้ช่วยบ้านเมืองรบอริราชศัตรู ผู้คนในชุมชนนั้นจึงรักและหวงแหนท้องถิ่นดังกล่าวเหนือชีวิตของตน แม้ทางการทางพิเศษรับว่าจะจัดที่อยู่อื่นที่ดีกว่าแลกกับการใช้บริเวณที่พวกเขาอยู่กันมาเป็นเวลานานแล้วนั้น เพื่อประโยชน์ของ “ทางด่วน” พวกเขาก็ไม่ยอมและเนื่องจากมีทางเข้าออกได้เพียงสองทาง เขาจึงจัดเวรยามเฝ้าตลอดเวลา และไม่ยอมให้คนแปลกหน้าเข้าไป

รัฐบาลได้ทำประชาพิจารณ์ถึงสองครั้ง และในที่สุดก็ไม่สามารถเวนคืนที่ดินบริเวณนั้นได้

แนวทางที่สอง เมื่อตอนสร้างกรุงเทพฯ ได้มีการรวบรวมผู้คนเพื่อช่วยขุดคูคลองต่าง ๆ ซึ่งทั้งเมืองมีคู คลอง หลายแห่งและต้องใช้เวลานานพอสมควรในขณะที่ทำงานก็ใช้บริเวณดังกล่าวเป็นที่พำนักพักพิง แล้วจากนั้นเมื่องานเสร็จสิ้นลงก็ได้สิทธิที่จะอยู่ต่อมาถึงลูกหลานโดยไม่มีรายได้แย้ง

สรุป การยกตัวอย่าง “บ้านครัว” ก็เพื่อให้เห็นเกณฑ์ที่ชัดเจนอย่างหนึ่งคือ ปัจจัยในเรื่องระยะเวลาว่า “ผู้ทรงสิทธิ” ตามมาตรา 46 ต้องเป็น “กลุ่มคน” ที่รวมกันโดยมีความต่อเนื่องไม่น้อยกว่าสองร้อยปีหรือไม่น้อยกว่าสามชั่วคน ส่วนขนาดและจำนวนบุคคล เช่น ก็หลังคาเรือนหรือมีกี่คนนั้นยังไม่มีคำตอบที่แน่นอน แต่ก็คงจะพออนุมานได้ว่าต้องเป็นร้อย ๆ ครอบครัว

ผู้เขียนจึงขอสรุปแนวความคิดในเรื่องการใช้สิทธิชุมชนพื้นเมืองของล้านนาไว้ดังนี้

อาศัยอำนาจตามมาตรา 3 รัฐธรรมนูญปกครอง พ.ศ. 2549 บัญญัติว่า ภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ศักดิ์ศรีเป็น “สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค บรรดาที่ชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้วย่อมได้อัยการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้”

รัฐธรรมนูญมาตรา 46 บัญญัติว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและยั่งยืน ตามที่กฎหมายบัญญัติ” และในมาตรา 30 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ได้บัญญัติไว้ว่า “บุคคลย่อมเสมอภาคในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล เพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกาย หรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะของเศรษฐกิจ หรือสังคม ความเชื่อศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญกระทำมิได้”

ชุมชนล้านนาถือว่าเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมตามที่รัฐธรรมนูญมาตรา 46 ได้บัญญัติไว้ เพราะมีมานานกว่า 700 ปี และเป็นกลุ่มคนที่ยึดถือกฎจารีตประเพณีเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต และเป็นกลุ่มคนที่มีเกินกว่าร้อยคนอย่างมากมายจึงเข้าหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนว่าชุมชนชาวล้านนาเป็นผู้ทรงสิทธิตามมาตรา 46 รัฐธรรมนูญเมื่อมีฐานะเป็นผู้อยู่เหนือวัตถุแห่งสิทธิ โดยผู้ทรงสิทธินี้กฎหมายได้มุ่งชี้ให้เฉพาะปัจเจกบุคคลเป็นราย ๆ ไป แต่ในกรณีนี้ถือว่ากฎหมายให้แก่กลุ่มคน ที่รวมตัวกันอย่างมีมั่นคง และมีสิทธิคือสิ่งที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองที่จะใช้ประโยชน์จากวัตถุแห่งสิทธิคือ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้และชาวล้านนาที่ถือเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิที่จะอนุรักษ์คือ ทำให้ดำรงอยู่ต่อไปในสภาพเดิมโดยไม่ต้องปรับปรุงแก้ไขหรือฟื้นฟู คือ

ทำให้กลับเจริญงอกงามซึ่งจารีตประเพณี คือ สิ่งที่นิยมถือปฏิบัติและสืบทอดกันมาถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นความผิดเช่น ความกตัญญูที่บุตรพึงมีต่อบิดา มารดา วัฒนธรรมคือแบบแผนซึ่งบ่งชี้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของวิถีอันบุคคลยอมรับ นิยมชมชอบ ประเพณีปฏิบัติมีการถ่ายทอดเปลี่ยนแปลงปรับปรุงและพัฒนาให้เกิดความดีงามเหมาะสม

จะเห็นได้ว่าชุมชนล้านนาไม่ให้อิสตรีเข้าไปถึงองค์พระธาตุตามจารีตประเพณีที่นิยมถือปฏิบัติสืบต่อกันมานั้น เพราะเชื่อกันว่ามากกว่า 700 ปีแล้ว เป็นการเลือกปฏิบัติระหว่างบุรุษกับสตรีที่ชุมชนล้านนาระทำมาช้านานตามความเชื่อแต่ไม่เป็นการอันดีต่อชาติถึงแม้จะเป็นการอันดีต่อชุมชนเพราะเชื่อปฏิบัติมาช้านานอย่างที่ นายบุญธรรม ยศบุตร เลขานุการมูลนิธิพระบรมธาตุคอกยสุเทพและอีกหลายคนที่มีความเห็นในทำนองเดียวกันกับ นายบุญธรรมได้เสนอความคิดมา แต่ชุมชนชาวล้านนาก็เป็นคนชาติไทยอันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย นอกจากนี้จะเป็นการอันดีต่อชุมชนแล้วก็ต้องเป็นการดีต่อชาติด้วย เพราะรัฐธรรมนูญใช้คำว่า “และ” ในทางบทบัญญัติไม่ใช่คำว่า “หรือ” ที่เป็นการให้เลือกอย่างหนึ่งอย่างใด แต่ต้องการให้เป็นไปควบคู่กันทั้งสองส่วนเพราะการห้ามสตรีเข้าไปพื้นที่ชั้นในพระธาตุเป็นการเลือกปฏิบัติต่อสตรี

เมื่อพิจารณาแล้วจึงเห็นได้ว่าความเชื่อในจารีตประเพณีการห้ามเข้าไปพื้นที่ชั้นในพระธาตุโดยอ้างความเชื่อในอดีตว่าวางพระธาตุต่ำกว่า 2 เมตร จึงให้แต่พระสงฆ์ พุทธบริษัทบุรุษเท่านั้นที่เข้าไปได้ การที่ห้ามเข้าโดยไม่มีเหตุผลมารองรับว่าทำไมถึงห้ามเข้า จึงไม่เป็นการที่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมสามารถอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและชาติ เพราะความเชื่อเช่นนี้ไม่เป็นอันดีต่อประเทศชาติและสังคมส่วนรวมเป็นการเลือกปฏิบัติต่อสตรีโดยไม่เป็นธรรมและไม่เข้าลักษณะของมาตรา 46 ของรัฐธรรมนูญที่ให้ความคุ้มครองกับจารีตประเพณีชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเป็นการให้ความเชื่ออยู่เหนือเหตุผลที่ควรจะเป็นซึ่งชุมชนล้านนาจึงไม่สามารถอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีการห้ามเข้าไปนมัสการถึงองค์พระธาตุได้ ตามความเห็นของผู้เขียนและอีกประการหนึ่งคือ การใช้สิทธิตามมาตรา 46 ยังไม่ได้มีกฎหมายรองรับดังตัวอย่างคำวินิจฉัยที่ 25/2547 ของศาลรัฐธรรมนูญ

ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า ผู้ฟ้องคดี (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไวยวัฒน์) เห็นว่ารัฐธรรมนูญบัญญัติให้ความคุ้มครองสิทธิในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น (คือ การประกอบธุรกิจผลิตและขายแป้งข้าวหมัก) ดังนั้น การที่พระราชบัญญัติสุรา พ.ศ. 2493 มาตรา 24 ห้ามมิให้ทำหรือขาย...

ซึ่งรวมถึงแป้งข้าวหมักด้วยนั้น จึงเป็นบทบัญญัติที่ไม่สอดคล้อง ชัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญมาตรา 46

ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า “ปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายบัญญัติถึงสิทธิของบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับแข่งข้าวหมักไว้ ผู้ร้องจึงไม่อาจโต้แย้งว่าพระราชบัญญัติสุรา พ.ศ. 2493 ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 เกิดความขัดข้อง ต่อมามีความพยายามที่จะอาศัยมาตรา 27 ของรัฐธรรมนูญ เพื่อขอรับความคุ้มครองในกรณีที่บุคคลเห็นว่ามีกฎหมายบางเรื่อง ทำให้ตนไม่สามารถจะใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อความขึ้นสู่การพิจารณาศาลรัฐธรรมนูญ ได้วินิจฉัยว่า มาตรา 27 เป็นบทบัญญัติทั่วไปที่หน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ ของรัฐต้องถือปฏิบัติ ดังนั้น จึงมิได้ให้สิทธิแก่บุคคลที่จะอ้างได้ จึงไม่วินิจฉัย

3. แนวความคิดและข้อคิดเห็นจากทั้งสองของผู้เชี่ยวชาญ และของต่างประเทศ ในกรณีการเลือกปฏิบัติต่อสตรีโดยไม่เป็นธรรม

ในหัวข้อนี้จะได้นำเสนอข้อคิดเห็นจากบุคลากรที่เกี่ยวข้องรวมถึงแนวความคิดของหลักการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันของชายและหญิงของหลาย ๆ ประเทศจนนำไปสู่การพิจารณาหลักการห้ามเลือกปฏิบัติต่อสตรีในอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีกับกรณีการห้ามสตรีเข้าไปในพื้นที่ชั้นในของพุทธศาสนสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุอันเป็นบทสรุปของหัวข้อนี้

3.1 แนวความคิดของบุคคลฝ่ายต่าง ๆ

รศ.ดร. ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ หรือภิกษุณี “ธัมมนันท์” ภิกษุณีหญิงของไทย มีแนวความคิดว่า² “ผู้หญิงไทยมีความสามารถเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศรอบข้าง ผู้หญิงไทยก้าวหน้าไปหลายช่วงตัวนัก

ประเด็นหนึ่ง ก็คือ สมัยอยุธยาเกิดการเกณฑ์แรงงานผู้ชายออกไปทำให้ผู้หญิงต้องยืนบนลำแข้งของตัวเอง สังคมไทยจึงพัฒนาในลักษณะการแต่งลูกเขยเข้าบ้านมากกว่าที่จะแต่งให้ลูกสาวออกไปอยู่บ้านผู้ชาย อันนี้เป็นวิวัฒนาการของสังคมไม่เหมือนกับเมืองอื่น ซึ่งเป็นผลให้

²ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. ผู้พลิกฟื้นภิกษุณีสงฆ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดีการพิมพ์. 2547.

ผู้หญิงเรามีความแข็งแกร่งมีจุดยืนของตนเองในการตัดสินใจมีความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจ และสถานะทางสังคมในขณะที่ผู้หญิงในประเทศรอบข้างยังคงคลานตัวมดเต็มตามสามีอยู่เลย

ประเด็นที่สอง คือในสมัยรัชกาลที่ 4 ท่านพูดภาษาอังกฤษได้มีการติดต่อกับประเทศโลกตะวันตก มีการยอมรับวัฒนธรรมตะวันตกเปิดประเทศออกสู่เสรี ทำให้การศึกษาศาสตร์ใหม่เข้าสู่ประเทศได้เร็ว รวมทั้งรัชกาลที่ 4 เป็นผู้เชี่ยวชาญศาสนาพุทธ ในการที่ท่านพยายามทำศาสนาพุทธให้บริสุทธิ์จากศาสนาพราหมณ์ เป็นการยกฐานะของผู้หญิงขึ้นโดยปริยาย

เมื่อมาถึงสมัยนี้ ผู้หญิงไทยเรามีการศึกษามีความสามารถในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเรียน การเมือง การศึกษา คณะศิลปศาสตร์ที่ธรรมศาสตร์มีผู้หญิงเป็นอาจารย์ทั้งหมด 80% และสอนวิชาศาสนามากกว่า 20 ปี เด็กนักศึกษาที่สอบวิชาศาสนา (มธ.114) ผู้หญิงทั้งนั้น

ตอนนั้นเราก็ตั้งคำถามว่า ในเมื่อผู้หญิงมีความสามารถ อย่างนี้แล้วทำไมผู้หญิงจึงไม่มีโอกาสทางศาสนา ในการที่จะเข้ามาเป็นผู้สืบศาสนา ใครอาจจะบอกว่า เข้า ผู้หญิงก็ไปปฏิบัติเองได้ไปสวดมนต์ นั่งภาวนา ถ้าหากแค่นั้นเพียงพอทำไมพระพุทธรูปเจ้าต้องบวช พวกผู้ชายบวชทำไมกัน

มันมีสาระในการบวช มันมีความหมายเพราะการบวช เป็นวิถีลัทธิให้เราเข้าถึงการหลุดพ้นได้เร็วขึ้นแล้วทำไมจึงจะปิดโอกาสกับผู้หญิงทั้ง ๆ ที่คุณก็พูดได้ไม่ซ้ำหรือว่าผู้หญิงก็เป็นแม่คุณทำไมคุณจะไม่เปิดโอกาสแม่ของตัวเองล่ะ

ความพยายามที่จะเรียกร้องให้มีภิกษุณีสงฆ์ในบ้านเรา เป็นการพยายามตามสิทธิเดิมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราให้ไว้ คณะสงฆ์ก็คือพี่ชายของเรา การที่พี่ชายไม่ยอมให้สิทธิแก่น้องสาว เหมือนที่พ่อเคยให้ไว้ดิฉันมองว่าเป็นความรุนแรงในเชิงระบบโครงสร้างแทนที่จะช่วยให้มีภิกษุณี กลับไปยืนยันความไม่ถูกต้อง อ่าง พ.ร.บ.อ่างพระธรรมวินัย โดยมีได้ศึกษาอย่างจริงจังด้วยวิสัยของชาวพุทธ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวช เพราะผู้หญิง ผู้ชาย มีศักยภาพในการบรรลุธรรมเสมอกัน ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่เปิดโอกาสให้สตรีมากกว่าศาสนาใด ๆ ในโลก จุดนี้จึงเป็นความงดงามของพุทธศาสนา ใครก็ตามที่เห็นขัดแย้งกับความคิดนี้ ก็เท่ากับกำลังพยายามทำให้พุทธศาสนาด้อยคุณค่าลงไป

พุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาแรกในโลกที่ประกาศความเป็นอิสระของชนชั้น สี่ผิว และเพศ โดยที่ไม่มีศาสนาใดสามารถจะประกาศสังฆธรรมนี้ได้เด่นชัดเทียบเท่า แต่แล้วสิ่งที่พยายามทำกันในสังคมของชาวพุทธสมัยนี้ กลับมากดขี่ผู้หญิง ด้วยการไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ร่วมแสดง

ธรรม และร่วมรับผิดชอบต่อพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นหนึ่งในพุทธบริษัท 4 อาตมาจึงมองว่านี่เป็นการทำให้พุทธศาสนาถูกลดคุณค่าลงกว่าที่พึงจะเป็น

การบวชภิกษุณีสงฆ์นั้น จะต้องเกิดขึ้นโดยการบวชด้วยสงฆ์ 2 ฝ่าย คือ ภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ร่วมกัน ในเมื่อประเทศไทยไม่เคยมีภิกษุณีสงฆ์มาตั้ง 700 ปีแล้ว ก็เลยถือเป็นเหตุผลที่ไม่ยอมให้ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณี แต่นี่เป็นการอ้างเหตุผลแบบหัวชนฝา ยืนยันจะไม่ยอมให้มีการบวชภิกษุณีฝ่ายเดียว

พุทธศาสนานั้นได้เผยแผ่จากอินเดียไปศรีลังกา เมื่อประมาณ พ.ศ. 300 และจากศรีลังกาไปประเทศจีนอีกทอดหนึ่ง นั่นเป็นการสืบเชื้อสายการบวชของภิกษุณีสงฆ์ด้วย เมื่อเชื้อสายของภิกษุณีที่อินเดีย และศรีลังกาหมดลง แต่เชื้อสายที่จีนยังคงมีเหลืออยู่ และจากจีนก็ยังเผยแผ่ไปสู่เกาหลีและญี่ปุ่น ฉะนั้นการสรุปว่าเชื้อสายของภิกษุณีหมดลงก็คงไม่ได้

แต่ข้ออ้างของคนส่วนมาก ที่ไม่ยอมรับให้มีภิกษุณีสงฆ์ ก็บอกว่าเราเป็นเถรวาท ฉะนั้นจึงไม่ยอมรับภิกษุณีที่บวชจากฝ่ายมหายาน นี่คืออัตตาที่พุทธศาสนาสอนให้ละวางแต่ก็ยังมีการยึดติดอย่างเหนียวแน่นต้องมาทำความเข้าใจคำว่า "ธรรมวินัย" เสียก่อน

ธรรมะคือคำสอนของพระพุทธเจ้า เถรวาทและมหายานต่างกันตรงการตีความพระธรรมคำสอน ส่วนการบวชนั้นเป็นการสืบสายทางพระวินัย จึงไม่ได้เกี่ยวกับการเป็นมหายานหรือเถรวาท ภิกษุณีและภิกษุ สายที่เราเรียกว่ามหายานนั้น ก็คือพระวินัยเดียวกับเถรวาทตรงนี้ไม่ค่อยมีคนพูดกัน

สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระพุทธศาสนาแบ่งแยกออกเป็น 18 นิกาย ความจริงถ้าจะแยกละเอียด มีถึง 32 นิกายด้วยซ้ำ แต่ที่มีหลักฐานชัดเจนให้ศึกษาได้นั้นมี 18 นิกาย และใน 18 นิกายนี้ แยกออกไปจากมหายาน 6 นิกาย แยกออกไปจากเถรวาท 12 นิกาย นิกายธรรมคูปต์ ที่จีนถืออยู่นี้ก็เป็นนิกายของเถรวาท อาตมายืนยันว่า การบวชภิกษุณีของจีนนั้น มีต้นกำเนิดจากสายเถรวาท

แต่เถรวาทของเรากลับพยายามปฏิเสธลูกหลานของตัวเอง แทนที่จะยอมรับด้วยความชื่นชมที่เขาสามารถจะยืนหยัดสืบทอดมาได้ จริง ๆ แล้ว คนที่ยอมให้ผู้หญิงบวช ก็อ้างคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มเดียวกันกับคนที่สนับสนุนให้ผู้หญิงบวชนั่นแหละ ฉะนั้นจึงอยู่ที่จะให้บวชหรือไม่ให้บวช ถ้ายอมให้บวช ก็สามารถหาข้ออ้างมาสนับสนุนได้

อาตมามีได้กำลังเรียกร้องหรือพูดเพื่อตัวเอง หรือนักบวชหญิงคนใดทั้งสิ้น แต่เป็นเรื่องของหลักการที่พระพุทธศาสนาให้สิทธิความเสมอภาคเท่าเทียมผู้ชายในการบวชสำหรับลูกผู้หญิงเป็นการทำความจริงให้ปรากฏ โดยชี้ให้เห็นหลักฐานจากทางพระธรรมและพระวินัย"

อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์³ (2548 : 101-105) ศุนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีแนวความคิดว่า

“พุทธศาสนาเช่นเดียวกับศาสนาอื่นๆ เป็นชุดของความรู้ชุดหนึ่งที่อธิบายโลกอธิบายจักรวาล อธิบายสังคม อธิบายมนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่าง ๆ ว่าเกิดขึ้นอย่างไร ดำรงอยู่อย่างไร เพราะอะไรเปลี่ยนแปลงอย่างไร เพราะอะไร ทำไมคนบางกลุ่มบางพวกจึงมีอำนาจมากกว่าคนอื่นหรือกลุ่มอื่นๆ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับคนอื่นๆ และสรรพสิ่งต่างๆ เป็นอย่างไรเป็นต้น เมื่อศาสนาเป็นชุดของคำอธิบายที่กว้างใหญ่ไพศาลและลึกซึ้งเช่นนี้ ศาสนาจึงมีอำนาจหรือเกี่ยวข้องกับอำนาจทั้งในฐานะที่เป็นผู้สร้างความจริงชุดหนึ่ง และเป็นผู้ปฏิเสธความจริงชุดอื่นว่าไม่ใช่ความจริง”

เมื่อศาสนาเป็นความรู้และความรู้เป็นทั้งอำนาจและผู้สร้างอำนาจดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจที่เกิดการผูกขาดความรู้เอาไว้เฉพาะในผู้คนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด เพราะการผูกขาดความรู้เท่ากับเป็นการผูกขาดอำนาจส่วนคนกลุ่มไหนผูกขาดก็ต้องอ่านกันต่อไป

ยิ่งไปกว่านั้น ศาสนายังมีลักษณะพิเศษต่างไปจากความรู้และความจริงในศาสตร์สาขาอื่นเช่นปรัชญา วิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์กล่าวคือศาสนามี "ความศักดิ์สิทธิ์" และ "ศรัทธา" เพราะฉะนั้น ความรู้และความจริงที่ศาสนาสั่งสอนขึ้นมาจึงมัก "แตะต้องไม่ได้" ในระดับที่เหนือชั้นกว่า "ผิวเข้าใครอย่าแตะ" มากมายหลายเท่าตัว

ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่มีผู้คนหลายฝ่ายออกมากล่าวหา สว. ระเบียบรัตน์ผู้ทรงสิทธิขอเข้าใกล้ความจริงกันมากมาย ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ทั้งด้วยภาษาที่พอฟังได้จนถึงสกปรกโสมมที่บ่งชี้ความสามานย์ของผู้ด่ามากกว่าผู้ถูกด่า แต่ไม่ว่าจะด่าด้วยอารมณ์หรือด้วยเหตุผลที่ส่วนใหญ่อยกจารีตประเพณีต่าง ๆ ในประเทศไทยอยู่เหนือปัญหาวิกฤตที่มาต่าง ๆ นานาที่ประจักษ์หน้าอยู่ทุกวันนี้ได้

ความจริงแล้ว ผู้ที่ออกมาวิพากษ์วิจารณ์ ส.ว. ระเบียบรัตน์ โดยเฉพาะผู้ด่าที่เป็นนักวิชาการก็ดี หรืออ้างว่าเป็นผู้ปกป้องพุทธศาสนาก็ดี ควรจะมองอะไรคิดอะไรได้มากกว่าคำถามที่คุณระเบียบรัตน์ตั้งขึ้นมาว่า "ทำไมผู้หญิงจึงเข้าไปในเขตชั้นในของบริเวณองค์พระธาตุไม่ได้" เราควรจะมองให้ทะลุได้มากกว่าคนทั่วไปที่ใช้อารมณ์หยาบกร้านออกมาคัดค้านด่าทอ โดยไม่ต้องเปิดเผยตัวตนบนอินเทอร์เน็ต

³ฉลาดชาย รมิตานนท์. "พุทธศาสนา การเข้าหาความรู้และความจริงของผู้หญิงไทย" เอกสารประกอบการเสวนาทางวิชาการ เรื่อง "ผู้หญิงห้ามเข้า... จารีตและความเชื่อที่ต้องอธิบาย" มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 26 กรกฎาคม 2547.

เราควรจะตั้งโจทย์ใหม่ใหม่ว่า การห้ามผู้หญิงเข้าไปในเขตศักดิ์สิทธิ์ก็ดี การห้ามผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณีโดยอ้างว่า "ประเพณีขาดช่วงไปทำให้ไม่มีพระอุปัชฌาย" นั้น เป็นเพียงเปลือกนอก แต่แก่นแกนที่แท้จริงคือความพยายามในการผูกขาดการสร้างความรู้และความจริงไว้เฉพาะในคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ซึ่งในที่นี้คือในหมู่ของ "ผู้ชาย" นั่นเอง

ในสังคมวิทยามักมองกันว่า ศาสนาประกอบขึ้นด้วย (1) องค์ความรู้ซึ่งในศาสนาใหญ่ ๆ มักมีการบันทึกเอาไว้ในรูปของพระคัมภีร์ ที่มักจะถือกันว่าเป็นแหล่งความรู้ที่สูงสุดและศักดิ์สิทธิ์ด้วยกันทั้งสิ้น (2) การจัดองค์กรซึ่งมักจะประกอบด้วยนักบวชและศาสนิกชน ว่ามีการจัดลำดับชั้นความสำคัญและจัดความสัมพันธ์กันอย่างไร ใครทำหน้าที่อะไร บริหารปกครองกันอย่างไร เป็นต้น (3) พิธีกรรมต่าง ๆ และ (4) บุคลากรผู้ประกอบพิธีกรรม

ในกรณีพุทธศาสนาในประเทศไทย พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวกันว่าเป็น "สัจธรรม" หรือความจริงสูงสุดนั้นถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรใน "ตำรา" (text) ที่เรียกว่าพระไตรปิฎกแต่พระไตรปิฎกเขียนด้วยภาษาบาลีคนที่อ่านออกก็มักจะเป็นพระแต่ใช้ว่าคนที่บวชเป็นพระแล้วจะอ่านได้ จะต้องเป็นพระที่ "เรียน" ด้วยคือต้อง "บวชเรียน" เป็น "มหาเปรียญ" รอบรู้ "ธรรม-บาลี" ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าพระในสายวัดป่า สายวิปัสสนาผู้เป็นเกจิอาจารย์ชื่อดังทั้งหลายมักไม่ค่อยใช้ภาษาบาลี หรืออ้างพระไตรปิฎก แต่พูดอะไรง่าย แบบ "มึง ๆ กู ๆ" รู้เรื่องกันดีกับชาวบ้านทั่วไป ด้วยเหตุนี้จึงมีความรู้สึกที่เราสามารถสัมผัสได้ว่าการแบ่งชั้นกันว่าพวกพระบ้านนอกไม่รู้ธรรม-บาลีไม่มีการศึกษา ไม่เหมือนพระในระบบการศึกษาสอบได้เป็นมหาเปรียญซึ่งเป็นผู้รู้จริง แต่เหตุใดพระวัดป่าจึงมักมีคนศรัทธามากกว่าพระผู้มีการศึกษาอยู่ในเมือง?

อย่างไรก็ตาม การอ่านภาษาบาลีได้ก็ใช้ว่าจะสามารถเข้าถึง "ความรู้" ที่แท้จริงและ "ลึกลับ" ของพุทธศาสนาได้โดยอัตโนมัติ ก็เหมือนกับเราอ่านตำราภาษาอังกฤษนั้นแหละ อ่านออกแต่ไม่เข้าใจต้องถามไถ่ครูบาอาจารย์ การศึกษาพระไตรปิฎกก็เช่นกัน ต้องอาศัยการแปลและการตีความของครู หรือเถระชั้นผู้ใหญ่สนับสนุนขึ้นไปหลายร้อยหลายพันปี ซึ่งอาจมีการแปลผิด ตีความก็ได้ ฉะนั้น จึงต้องมีการ "สังคายนา" กันเป็นระยะ ๆ แต่ก็อีกนั่นแหละ ผู้จะร่วมสังคายนาได้ก็ต้องเป็นภิกษุชั้นผู้ใหญ่

คราวนี้หันมาดูผู้หญิง ซึ่งตามประเพณีของพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ถือว่าเป็นหุ้นส่วนหรือองค์ประกอบหนึ่งของ "พุทธบริษัท" ที่ต้องประกอบด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ซึ่งอาจเปรียบได้ว่าเป็น "หัวใจสี่ห้อง" ของพุทธศาสนา ถ้าขาดห้องใดห้องหนึ่งไป หัวใจก็จะอ่อนแอ คำถามจึงมีอยู่ว่า

ภิกษุณีหายไปไหน ถ้าขาดหายไปจะทำให้พุทธศาสนาขาดความสมบูรณ์ งอนแง่น แคลนคลอน เหมือนม้าที่ควรจะมีสี่ขา แต่กลับกลายเป็นม้าสามขา จะควบไปข้างหน้าอย่างมั่นคง และรวดเร็วได้อย่างไร

อุบาสิกาอีกเล่า พวกเธอดำรงอยู่อย่างไร มีบทบาทอะไรอยู่ในพุทธศาสนา นอกจากไปวัดไปวัดไปวาเพื่อฟังเทศน์ฟังธรรม หรือประกอบพิธีกรรมด้วยการทำบุญตักบาตร หรือส่งข้าววัดอยู่ห่าง ๆ จะเข้าใกล้พระพุทธรูปพระธรรม พระสงฆ์ ก็ไม่ได้ เพราะถูกถือว่าเป็นเสนียดจัญไรมาตามประเพณี

คำถามต่าง ๆ เหล่านี้ จะต้องอย่างโดด ๆ ไม่ได้ หากต้องตอบภายใต้ปรากฏการณ์จริงของการจัดของการจัดการบริหาร "พุทธบริษัท" ในปัจจุบันนี้ซึ่งมีหุ้นส่วนอยู่เพียงสองส่วนคือ ภิกษุกับอุบาสิก ล้วนเป็นผู้ชายด้วยกันทั้งคู่จึงอยู่ในสภาพม้าสองขา อย่างว่าแต่จะควบไปข้างหน้าเลยเพียงแค่นั่งอยู่ได้อย่างไม่โยกเยก ก็ดูเหมือนจะทำไม่ได้อยู่แล้ว หรือจะเปรียบกับ "หัวใจ" ก็ทำงานไม่ได้เต็มที่เพราะมีอยู่เพียงสองห้อง

พระชาย วรรณโม (2548 : 106 – 110) มีแนวความคิดว่า⁴ “พุทธศาสนาเถรวาทแบบไทย กำลังเจ็บป่วยด้วยโรคร้ายชนิดหนึ่งที่อาจจะเลวร้ายกว่า โรคเอดส์ก็เป็นได้ โรคร้ายที่ว่านี้ก็คือโรครังเกียจผู้หญิง (Misogyny Disease)”

กรณีวุฒิสมาชิก ระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช ออกมาตั้งกระทู้กับสังคมว่าควรถอดป้าย "ผู้หญิงห้ามเข้า" ที่ติดอยู่ตามเจดีย์พุทธศาสนา ในจังหวัดภาคเหนือออก เพราะเป็นการเลือกปฏิบัติกับสตรีเพศ สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือชาวเชียงใหม่ไม่พอใจ เพราะถือเป็นการลบหลู่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีการเคลื่อนไหวล่ารายชื่อห้าหมื่นรายชื่อ เพื่อถอดถอน ส.ว.ระเบียบรัตน์ออกจากตำแหน่ง และยังมีกระแสการเผาพริกเผาเกลือสาปแช่งตามมา จน ส.ว.ระเบียบรัตน์ต้องออกมาขอโทษชาวเชียงใหม่ตามข่าว

ย้อนกลับไป 75 ปีที่แล้ว (พ.ศ.2475) คราวที่นายรินทร ภาษิตพาลูกสาวสองคน (สาวระและจงด) ออกบวชเป็นสามเณรีเพื่อรื้อฟื้นการบวชภิกษุณี สิ่งที่นายรินทรได้รับก็คือ การกล่าวโทษจากสังคมว่าเป็นภัยต่อพุทธศาสนาควรมีการลงโทษถึงประหารชีวิต ในที่สุดสามเณรีทั้งสองก็ถูกจับสึกหลังจากบวชได้ประมาณสองเดือน รวมทั้งถูกตัดสินจำคุกในเวลาต่อมา

แม้ว่าเหตุการณ์ทั้งสองจะเกิดห่างกัน 7 ทศวรรษมาแล้ว แต่อาการของโรครังเกียจผู้หญิงก็ไม่ได้ที่เท่าที่แตกต่างกันเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการกีดกันผู้หญิงไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วม

⁴จิตติมา ภาณุเตชะ, ณัฐยา บุญภักดี. “ผู้หญิงห้ามเข้า” จารีตและประเพณีต้องอธิบาย. (กรุงเทพมหานคร : พีเอ็นพีกรุ๊ป. 2548.)

ในพื้นที่ศาสนา ข้ำร้ายต้องถูกลงโทษจากสังคมไม่วิธีใดก็วิธีหนึ่งหากมีการกระทำที่สังคมเห็นว่าไม่อยู่ในร่องในรอย

อาการรังเกียจผู้หญิงบางที่ (หรือบ่อยครั้ง) ไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลอะไรมารองรับก็ได้ แม้จะมีการกล่าวอ้างกันว่าเป็นจารีตประเพณีที่นับถือสืบกันต่อมาเป็นร้อย ๆ ปี หรือด้วยการกล่าวอ้างว่า ไม่เคยมีการประพฤติปฏิบัติเช่นนี้มาก่อน ก็ยอมเป็นไปได้ที่จะนำเหตุผลดังกล่าวมายืนยัน โดยมีรากเหง้าของความรังเกียจเพศเป็นฐานรองรับสนับสนุน

โรครังเกียจผู้หญิงพัฒนาไปไกลมาก ดังนั้นอะไรก็ตามที่เกี่ยวกับผู้หญิงจึงถูกรังเกียจไปด้วย แม้แต่ประจำเดือนซึ่งมักจะถูกอ้างถึงบ่อย ๆ ว่าเป็นปฏิปักษ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้หญิงจึงถูกตั้งแ่งรังเกียจมิให้เข้าไปในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์โดยอัตโนมัติ แม้ว่าผู้หญิงหลายคนอาจจะเข้าสู่วัยหมดประจำเดือนไปนานแล้ว แต่ก็ยังถูกห้ามอยู่ดี โดยที่การห้ามผู้หญิงเข้าไปในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นแนวคิดที่มาจากศาสนาฮินดู แต่ก็จัดว่าเข้ากันได้กับพุทธศาสนาเถรวาทแบบไทย เพราะพุทธศาสนาเถรวาทแบบไทยมีมุมมองต่อผู้หญิงว่า เป็นมากมากกว่าจะเป็นกัลยาณมิตรที่ดีอยู่แล้ว จึงไม่น่าสงสัยว่า เหตุใดผู้หญิงจึงถูกกีดกันอย่างรุนแรงเช่นนี้ แม้แต่ผู้ชายที่มีบุคลิกไปทางผู้หญิงก็จะพลอยถูกกีดกันมิให้มีส่วนร่วมในพื้นที่ศาสนาไปด้วย การห้ามสาวประเภทสองบวชจึงมีรากเหง้ามาจากโรครังเกียจผู้หญิงดังกล่าว”

ดร.ดวงจันทร์ อภาวัชรอุตม์ (2547 : 115 – 122) มีแนวความคิดว่า⁵

คำว่า "พระธาตุ" ของคนท้องถิ่นทางภาคเหนือ ซึ่งเคยเป็นดินแดนของอาณาจักรล้านนามีสองความหมาย ความหมายหนึ่ง หมายถึงพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นศาสดาของพุทธศาสนาหลังจากที่พระองค์ได้เสด็จปรินิพพานและมีการประชุมเพลิงสรีระของพระองค์แล้ว ได้มีการแบ่งกระดูกส่วนต่าง ๆ และขี้เถ้าที่มาจากการเผาพระพุทธรูปเจ้าไปยังที่ต่าง ๆ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้บูชา จะได้เป็นเครื่องเตือนใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธรูปเจ้า

พระธาตุอาจเป็นอัฐิของพระอรหันต์ หรือพระสายปฏิบัติ ซึ่งหลังจากการเผาร่างแล้วกระดูกที่เหลือเปลี่ยนแปลงสภาพเป็นเหมือนดั่งแก้วผลึกหรือมีรูปทรงต่าง ๆ เช่นกลม รูปเม็ดข้าวสาร หรืออื่น ๆ

⁵จิตติมา ภาณุเตชะ, ญัฐยา บุญภักดี. “ผู้หญิงห้ามเข้า” จารีตและประเพณีต้องอธิบาย. (กรุงเทพมหานคร : พีเอ็นพีกรุ๊ป. 2548.)

พระธาตุสามารถแสดงปาฏิหาริย์ในหลายรูปแบบ เช่น การปรากฏให้เห็นเป็นเสมือนดวงไฟดวงใหญ่สุกสว่างกระจ่างตา หรือการแตกองค์เพิ่มปริมาณของพระธาตุ ชาวพุทธหลายท่านได้เคยสัมผัสแล้ว

แต่ก็ออกจะเป็นเรื่องยาก ที่นักศรัทธาที่เลื่อมใสศรัทธาจะเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ได้ (และอาจถูกเยาะเย้ยถากถางว่าโง่งมงาย)

อีกความหมายหนึ่ง "พระธาตุ" เป็นคำเรียกสิ่งก่อสร้างที่คนไทยภาคกลางเรียกว่าเจดีย์ สิ่งปลูกสร้างนี้แต่แรกเริ่มใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จึงถูกเรียกว่าพระธาตุ แม้ว่าเจดีย์โดยส่วนใหญ่จะเป็นที่บรรจุกระดูกของเจ้าผู้ครองนครหรือผู้สร้างวัด แต่เจดีย์เหล่านี้ทางภาคเหนือก็ถูกเรียกว่าพระธาตุเช่นกัน

ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน จัดพิมพ์โดยมหาสมณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ บันทึกไว้ว่า พระพุทธเจ้าห้ามมิให้ผู้หญิงเข้าใกล้พระสงฆ์ ห้ามมิให้พระภิกษุกับผู้หญิงอยู่ด้วยกันสองต่อสอง ผู้หญิงไม่สามารถส่งข้าวของไปถึงมือพระภิกษุโดยตรง ต้องถวายของโดยการวางบนผ้าหรือสิ่งอื่น ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้มีการถูกเนื้อต้องตัวกัน โดยบังเอิญ มิใช่เพราะผู้หญิงต่ำต้อยน่ารังเกียจ แต่เป็นเพราะผู้หญิงนำพิสมัย และอาจสร้างความกำหนดให้แก่พระภิกษุสงฆ์ที่ยังคงเป็นปุถุชนที่ยังตัดกิเลสไม่หมด มิให้เกิดความลุ่มหลงทางเพศ อันอาจนำไปสู่การประพฤตินิดในกาม

เมื่อ "พระธาตุ" อันมาจากร่างกายของพระพุทธเจ้าที่คนล้านนาเลื่อมใสศรัทธาอย่างสูงสุด ถูกบรรจุไว้ในสิ่งปลูกสร้างที่ก่ออิฐถือปูน บางแห่งอาจมีการสร้างสิ่งปลูกสร้างครอบบริเวณที่พระธาตุฝังอยู่ในดิน แต่ส่วนใหญ่จะมีการบรรจุพระธาตุไว้ที่องค์ครุฑซึ่งมีรูปทรงคล้ายระฆัง คนล้านนาจึงถือว่าสิ่งปลูกสร้างนั้นเป็นดั่งตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสมือนพระพุทธรูปองค์อยู่ ณ ที่นั้น

แม้หญิงล้านนาจึงสวมกอดไม่ไปอย่างกรายใกล้พระธาตุจนเกินไปเป็นการกระทำที่เกิดจากความเข้าใจว่าผู้หญิงไม่พึงอยู่ใกล้พระมิได้เกิดจากการกีดกันทางเพศแต่อย่างใด”

เป็นความจริงตามที่ รศ.ใจ อึ้งภากรณ์ (2548 : 95 – 100) ตั้งข้อสังเกตว่า ป้าย "ห้ามผู้หญิงเข้า" จะปรากฏอยู่ตามวัดสำคัญ เช่น พระธาตุคุดออยสุเทพพระธาตุคุดออยสุเทพ พระธาตุหริภุญไชย พระธาตุลำปางหลวง เพราะพระธาตุ (เจดีย์) ในวัดเหล่านี้บรรจุพระ(บรมสารีริก) ธาตุของพระพุทธเจ้า จึงทำให้มีความเข้าใจผิดว่าเป็นเรื่องของคนชั้นสูงที่กีดกันเพศหญิง

การที่คุณระเบียบรัตน์สามารถเข้าไปชั้นในของพระธาตุศรีจอมทองได้ก็เพราะพระบรมสารีริกธาตุของวัดนี้ ได้รับการอัญเชิญให้ไปประดิษฐานอยู่ในมณฑปในพระวิหาร เจดีย์ที่ชาวเหนือเรียกว่าพระธาตุของวัดนี้จึงมิได้เป็นตัวแทนของพระพุทธรูปองค์เหมือนวัดพระธาตุอื่น ๆ

การที่วัดต่าง ๆ ถูกกำหนดให้เป็นวัดระดับบวรวิหาร หรือ วรมหาวิหารเป็นการกำหนดจากส่วนกลาง หลังจากที่ล้านนาถูกรวมเข้ากับอาณาจักรไทยเท่านั้น ในสมัยก่อนไม่มีการกำหนดชั้นของวัดต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากวัดที่มีพระธาตุถูกกำหนดให้เป็นวัดสำคัญโดยทางการจึงถูกมองว่าเป็น "วัดไฮโซ" ทั้งที่คนทุกคน ทุกระดับ สามารถไปกราบไหว้พระธาตุเสมอกัน

วัดในชุมชน มักเป็นที่บรรจุอัฐิของผู้สร้างวัดซึ่งไม่ได้เป็นพระสงฆ์ และไม่ได้บรรจุพระธาตุจึงไม่มีการห้ามมิให้ผู้หญิงเข้าใกล้ จึงทำให้บางคนคิดว่าชนชั้นสูงกดขี่เพศหญิง ชนชั้นล่างมีความเท่าเทียมมากกว่า

ความจริงป้าย "ห้ามผู้หญิงเข้า" ไม่จำเป็นต้องปักไว้ก็ได้ หากมีแต่คนล้านนาที่ไปกราบไหว้บูชาวัดสำคัญเหล่านั้น เพราะแม่หญิงล้านนาที่ได้รับการอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับจารีตท้องถิ่นล้วนได้รับการปลูกฝังเกี่ยวกับเรื่องไม่ให้เข้าในส่วนชั้นในองค์พระธาตุ

แต่ป้ายนี้มีไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยว นักวิชาการ และนักต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีจากต่างแดน (ที่มักเอาวิธีคิดจากภายนอกมาใช้กับสังคมอื่นอย่างไม่แยกแยะ) จะได้ทราบถึงธรรมเนียมปฏิบัติ จะได้ไม่ละเมิดศรัทธาความเชื่อของคนท้องถิ่น

เสียดายที่วัดในล้านนาไม่มีการอธิบายอย่างถูกต้องให้เข้าใจ (อาจเป็นเพราะแต่เดิมคนโบราณเคารพจารีตท้องถิ่น ไม่เคยมีการตั้งคำถามอย่างในปัจจุบัน) ว่าทำไมจึงห้ามไม่ให้แม่หญิงเข้าใกล้พระธาตุ จึงทำให้คนจากนอกสังคมล้านนา ที่มีความหวังดีและต่อสู้เพื่อความถูกต้องในสังคมเกิดอาการที่คนล้านนาเรียกว่า "เอาอีไ้เข้าใส่อีไ้" หรือจับแพะชนแกะมองทุกอย่างเป็นเรื่องการกดขี่ทางเพศ ความไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงชายเรื่องของชนชั้น เรื่องของการละเมิดสิทธิและเสรีภาพ ไปเสียหมดทั้งที่ความเป็นจริงไม่ใช่

แม่หญิงล้านนาที่ไปวัด เขาเข้าใจเป็นอย่างดีถึงจุดมุ่งหมายของการเข้าวัด ว่าไปเพื่อฟังธรรมะ เพื่อฝึกฝนในการขจัดกิเลสที่พอกพูนในจิตใจให้เหลือน้อยลง ให้ลดอัตตา (ตัวกูของกู) และเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า การปฏิบัติธรรมไม่ใช่การเป็นคนเอาผ้าเหลืองไปผูกครอบองค์เจดีย์แล้วจะได้บุญ

ตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นว่า การที่มีภิกษุกับภิกษุณีอยู่ในวัดเดียวกัน อาจเกิดความก้าวมัดและทำให้ศีลขาดได้ง่าย ๆ และจะสร้างความเสื่อมเสียต่อวงการพระศาสนา จึงบัญญัติไว้ว่า เมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้ว ห้ามมิให้ผู้หญิงบวช

สังคมไทยจะไม่เห็นแม่ญิงล้านนาที่ไปวัด ลูกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิในการเข้าไปชั้นในพระธาตุ หรือ เรียกร้องสิทธิเพื่อขอบวชเป็นภิกษุณี ไม่ใช่เพราะถูกกระบวนการชายเป็นใหญ่กดขี่จนหงอ หากแต่เป็นเพราะจิตของคนเหล่านี้ถูกขัดสีจนละเอียดพอที่จะเข้าใจว่า การที่จะปฏิบัติธรรมและให้บรรลุธรรมได้นั้น ไม่จำเป็นต้องโกนผมนุ่งผ้าอ้อมผาดก็ได้ หากสามารถ "บวชใจ" ต้องฝึกจิตใจในการละกิเลส ความสุขสงบ และความรู้จากการปฏิบัติธรรม ตลอดจนความหลุดพ้นสามารถเกิดขึ้นได้ในเพศฆราวาส

พระพุทธเจ้าเรียกความรู้ชนิดนี้ว่า ปัจเจกตัง เป็นความรู้ได้เฉพาะตัวต้องลงปฏิบัติ จะเล่าอย่างไรผู้ที่ไม่ปฏิบัติก็ไม่มีวันเข้าใจ ยิ่งผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาแต่ลัทธิมาร์กซิสต์ด้วยแล้ว ยิ่งเข้าใจยากยิ่งขึ้น

ในเรื่องของการมีประจำเดือนก็เหมือนกัน สมัยที่แม่ญิงล้านนาไม่ได้นุ่งกางเกงในและไม่มีผ้าอนามัยใช้ ต่อให้ถูกเคียวเขี่ยให้ไปทำบุญที่วัดในช่วงวันนั้นของเดือนก็คงไม่มีใครอยากไป เพราะมันเลอะเทอะเป็นความสมควรใจที่จะไม่สร้างความลำบากให้เกิดแก่ตัวเองมากกว่าไม่ใช่เพราะสังคมเห็นและดูถูกการมีประจำเดือนของเพศหญิง

หากจะมีการห้ามมิให้แม่ญิงในช่วงที่มีประจำเดือนเข้าในวัดก็น่าจะเป็นอิทธิพลของศาสนาฮินดู ที่ปนเปกกับศาสนาพุทธจนยากที่จะแยกแยะ เพราะเห็นว่าช่วงที่แม่ญิงมีประจำเดือนเป็นช่วงที่ร่างกายไม่สะอาด (ซึ่งตามความเป็นจริง ประจำเดือนเป็นเลือดเสียที่ถูกขับออกจากร่างกาย) แต่หลังจากช่วงเวลานั้น แม่ญิงล้านนาก็ไปวัดได้ตามปกติ)

ที่เกาะบาหลี่ซึ่งคนนับถือศาสนาฮินดู มีป้ายเขียนห้ามผู้หญิงในช่วงที่มีประจำเดือนเข้าทุกวัด หวังว่านักเรียนร้องสิทธิเท่าเทียมของไทยทั้งหลายจะไม่ไปเรียกร้องสิทธิเท่าเทียมที่บาหลี่ เพราะย่อมจะกระทบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และสร้างความขัดแย้งระหว่างสองศาสนาเป็นแน่แท้

ป้าย "ห้ามผู้หญิงเข้า" มิได้ปักไว้หน้าพระธาตุในวัดล้านนาแห่งเดียวแต่ปักไว้หน้าพระอุโบสถด้วย วัดในล้านนาต่างจากวัดในภาคกลางเนื่องจากมีการแบ่งเขตพุทธาวาสคือมีวิหารที่คนธรรมดาเข้าไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธี กับเขตสังฆาวาสคือมีอุโบสถสำหรับพระสงฆ์ทำสังฆกรรมโดยเฉพาะ เขตนี้จึงห้ามมิให้แม่ญิงเข้าด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้ว

คุณนิธินันท์ ยอแสงรัตน์^๖ (2547 : 147-148) คอลัมนิสต์ประจำหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจมีแนวความคิดว่า

^๖จิตติมา ภาณุเตชะ, ญัฐยา บุญภักดี. "ผู้หญิงห้ามเข้า" จาริตและประเพณีต้องอธิบาย. (กรุงเทพมหานคร : พีเอ็นพีกรุ๊ป. 2548.)

“ความจริงคือมนุษย์ไม่ว่าจะเพศใดก็ตามล้วนเป็นมนุษย์ และมีความเท่าเทียมกันในฐานะมนุษย์ แต่ความเท่าเทียมนั้นไม่ใช่ความ "เหมือน" อวัยวะเพศหญิงไม่เหมือนอวัยวะเพศชาย และไม่จำเป็นต้องเหมือนที่จำเป็นคือความเท่าเทียมทางโอกาส มนุษย์ทุกคนมีสิทธิเลือก ถ้ามนุษย์เพศหญิงเลือกจะเป็นทหารในสนามรบ และมีความสามารถพวกเธอก็ควรได้เป็นเหมือนกับถ้ามนุษย์เพศชายเลือกที่จะทำงานดูแลบ้าน บัดกวาดทำความสะอาด ซักผ้ารีดผ้า ทำกับข้าวให้ครอบครัวในวันละอย่างน้อยสามมื้อพวกเขา ก็ควรได้ทำ

เมื่อย้อนกลับมาถึงเรื่องพระบรมธาตุ คำอธิบายที่ว่าพระบรมธาตุบรรจุไว้ด้านล่าง ผู้หญิงจึงไม่ควรเข้าไปเหยียบย่ำ และเป็นธรรมเนียมปฏิบัติว่าผู้หญิงเหนือจะไม่เข้าไปในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น ต่อให้ได้รับอนุญาตก็ไม่เข้าเพราะผู้การควรไม่ควร โดยมีคำขยายความเพิ่มเติมว่า ผู้หญิงเป็นมลทิน ยิ่งในช่วงมีประจำเดือนยิ่งมีมลทิน เพราะ "สกปรก" เป็นคำอธิบายที่เข้าใจได้ แต่ฝ่ายอธิบายก็ต้องยอมรับเหมือนกันว่า คำอธิบายยังมีช่องว่าง ยังต้องมีคำถาม และสมควรที่จะยอมรับคำถามนั้นโดยไม่ต้องโกรธเคืองคนถาม

ในแง่ประเพณีปฏิบัติ ถ้าสมาชิกสังคมนั้น หรือเจ้าของพื้นที่นั้นยินยอมพร้อมใจปฏิบัติอย่างใด เราซึ่งเป็นคนนอกก็ต้องปฏิบัติตามอย่างนั้น และยอมรับความแตกต่างอย่างสุภาพ ไม่จำเป็นต้องไรรายาทด้วยการบีบบังคับให้คนส่วนใหญ่ทำตามใจเรา หรือโกรธคนที่คิดต่าง เชื่อต่าง ทำต่าง กับเรา”

พระเมตตา นันโท (2548 : 58 – 59) มีแนวคิดว่า

“ประเด็นก็คือ ในความเป็นอยู่อย่างอื่นซึ่งมีความต่างนั้น หากเราซึ่งแตกต่าง พยายามยอมรับความต่างของกันและกัน พึงเหตุผลของกันและกันอย่างเปิดใจกว้าง และเคารพกันและกัน สังคมคงมีสันติภาพและมนุษย์คงมีความสงบสุขมากขึ้น ซึ่งหมายถึงมนุษย์ทั้งเพศหญิง เพศชาย และเพศที่สาม

ถ้าพูดกันโดยยังไม่ต้องคำนึงถึง "อุบาย" เบื้องหลังข้อห้ามด้วยเหตุใดก็ได้แต่ซึ่งย่อมมีเหตุผลอย่างยิ่ง และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในกาลและเทศซึ่งข้อห้ามได้ถูกกำหนดขึ้น ณ เวลานั้น ผู้หญิงซึ่งเป็นมนุษย์คนหนึ่งเหมือนผู้ชาย ย่อมมีสิทธิสงสัย และถามเพื่อความกระจ่างโดยไม่ต้องกลัวผิดว่าเมื่อพระบรมธาตุบรรจุอยู่ใต้พื้นด้านล่าง อันที่จริงแล้วยอมไม่สมควรอนุญาตให้ใครเข้าไปในสถานที่แห่งนั้นมีใช่หรือ เหตุใดจึงห้ามแต่ผู้หญิง

นอกจากนั้น ถ้ากล่าวว่าคุณหญิงมีมลทินและเลือดประจำเดือนของผู้หญิงสกปรก น้ำอสุจิของผู้ชายก็สกปรกไม่แพ้กันมิใช่หรือ คำว่า อสุจิ หรือ อสุจิ นั้น อันที่จริงก็มีความหมายว่า ไม่สะอาด ไม่บริสุทธิ์ และจะว่าไปทั้งหลายทั้งปวงในร่างกายมนุษย์สามัญก็ล้วนเป็นองค์ประกอบ

ของชีวิตสามัญซึ่งสกรปรกด้วยกิเลส จึงต้องขัดเกลาให้สะอาดบริสุทธิ์ด้วย "ธรรม" ไม่ว่าจะเป็ใคร
เพศใด

เพศไม่ใช่เครื่องกีดกันมนุษย์ไม่ให้เข้าถึงธรรม แม้ในกรณีของการบวชเข้าสู่ศาสนาพุทธ
พระพุทธองค์ก็ไม่ได้ห้ามผู้หญิง "บวช" เพียงแต่เราต้องยอมรับความจริงว่า การบวชของเพศหญิง
เข้าไปในสังคมนักบวชเพศชายนั้น เป็นเรื่องสมควรระมัดระวัง ถ้ายังไม่สิ้น "กิเลสตัณหา" แต่ใน
กรณีนี้ถ้าสตรีเป็นศัตรูแห่งพรหมจรรย์ของเพศชาย บุรุษก็เป็นศัตรูแห่งพรหมจรรย์ของเพศหญิงไม่
ต่างกัน

เมื่อโลกก้าวมาถึงยุคสหประชาชาติใหม่ คำอธิบายที่มีเหตุผลคือเรื่องสมเหตุสมผล

ประเด็นทางประวัติศาสตร์เรื่องที่มาของการห้ามผู้หญิงเข้านี้มาจากไหน ไม่ได้มีเฉพาะ
ของโบสถ์ของพุทธอย่างเดียว มีในของฮินดูเมื่อใครไปประเทศอินเดียเขาจะมีป้ายว่า มี
ประจำเดือนห้าเข้าและมีประกอบบาติเหมือนกันที่ห้ามผู้หญิงที่มีประจำเดือนเข้า เพราะ
ประจำเดือนเป็น 1 ใน 12 มลทินที่ออกมาจากร่างกายสตรี ในหนังสือคำภีร์ธรรมศาสตร์จะมีอยู่
หลาย version ด้วยกัน ซึ่งบอกว่า ขณะที่ผู้หญิงมีประจำเดือนนั้นเป็นช่วงที่มีมลทิน และไม่ควรรจะ
เข้าไปพูดด้วย แล้วสามีก็ไม่ต้องเข้าไปมีเพศสัมพันธ์ด้วย อีกฉบับหนึ่งของคำภีร์ธรรมศาสตร์ ก็บอก
ว่าแต่ถ้ามีประจำเดือนเกิน 3 วันแล้ว อนุโลมได้ให้สามีเข้าไปมีเพศ สัมพันธ์ได้นั้นก็เป็นความ
แตกต่างที่มีอยู่ในศาสนาพราหมณ์ ในศาสนาพระเวทย์

ในส่วนของประเทศไทยนั้น จริงๆ แล้วภาคเหนือเป็นภาคที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรม
ทางพุทธของพม่าอย่างมาก อย่างที่มีผู้พูดว่า พระทางเหนือมีการฉันข้าวเย็นกันได้ มีการผ่อนปรน
อันนั้นเป็นประเพณีจากของพม่าแม้แต่ประเพณีห้ามผู้หญิงเข้าไปในเขตประดิษฐาน หรือบริเวณที่
มีพระพุทธรูปหรือมีพระธาตุ ก็เป็นที่นับถือกันมากแบบประเพณีของพม่าโดยเฉพาะตอนเหนือ

ฉะนั้นทำไมจึงเป็นประเพณีนี้มา จากประวัติศาสตร์ไทยก็ทราบอยู่ว่าเชียงใหม่ ล้านนา
นั้นอยู่ในการปกครองของพม่ามาอาจจะ 500 ปีเพ็งมา 200 ปีภายหลังเท่านั้น ที่พ้นจากการ
ปกครองของพม่า วัฒนธรรมนั้นไม่ใช่เป็นวัฒนธรรมของชาวเชียงใหม่ แต่เดิมวัฒนธรรมของคน
ไทยไม่ได้มีในลักษณะเช่นนี้ ถ้ามันเป็นวัฒนธรรมของพุทธใหม่ ในศรีลังกาไม่มีการห้ามใน
ลักษณะนี้ ผู้หญิงสามารถเข้าไปในบริเวณที่มีพระเขี้ยวแก้วหรือพระธาตุได้เช่นเดียวกันไม่มีการ
ห้าม มีของพม่าห้าม พม่าเองจะรับมาจากมอญอีกที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมพื้นฐานของเขา
แต่ว่าทำไมสิ่งนี้จึงไม่หมดเพราะว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาหลายร้อยปีและจำกันไม่ได้

ถามว่าจะควรหรือไม่ นั่นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ถามว่าในพระไตรปิฎกมีหลักฐานที่ห้าม
ผู้หญิงเข้าใจในลักษณะนี้ ไทยก็บอกไม่มี ไม่มีที่ไหนปรากฏยกเว้นจะมีอยู่ตอนหนึ่ง เช่น ในตอน

ปฐมสังคายนานี้ เนื่องจากพระอนันตนั้นให้ผู้หญิงเข้าไปกราบพระสรีระของพระพุทธเจ้าก่อน และ น้ำตาของผู้หญิงนั้นร่วงลงบนพุทธสรีระ พระอนันตก็ถูกปรับอาบัติ เป็นข้อที่ 5 ซึ่งพระอนันตก็ชี้แจงว่า การที่ให้ผู้หญิงเข้าไปกราบพุทธสรีระก่อนนั้นก็เพราะว่า เพราะพุทธเจ้าปรินิพพานตอนดึกแล้ว และผู้หญิงไม่ปลอดภัยถ้าจะกลับในเวลาวิกาล ฉะนั้นอะไรจะเป็นพุทธแท้ อะไรจะไม่ใช่ ถ้าถือวินิจฉัยของพระเถระในปฐมสังคายนานี้เป็นหลักก็ไม่ควรเข้าถือว่่าน้ำตานี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความเป็นมลทิน และน้ำตาเป็น 1 ใน 12 มลทินจากร่างกายสตรี ซึ่งปัสสาวะก็เป็นอันหนึ่ง และ อุจจาระ น้ำเหลือง หนอง ยกเว้นน้ำลาย”

3.2 แนวความคิดในจารีตประเพณีท้องถิ่นของบางชุมชนกับความเชื่อในการเลือกปฏิบัติระหว่างชายและหญิง

3.2.1 อินเดียนแดงเผ่า Jicarill Apache

ชาวอินเดียนแดงเผ่า Jicarill Apache ในทวีปอเมริกา มีการอ้างเหตุผลของการแบ่งแยกเพศหญิงกับเพศชายออกจากกันว่า เกิดจากความไม่ซื่อสัตย์ไร้สัจจะของบรรดาผู้หญิง ทั้งนี้หัวหน้าชนเผ่าซึ่งเป็นผู้ชายรู้ว่า ผู้หญิงได้ตำหนิพวกเขา โดยผู้หญิงกล่าวหาและใช้ถ้อยคำเรียกผู้ชายในลักษณะของการดูหมิ่นทำลายเกียรติและศักดิ์ศรี ดังเช่น เด็กชายทารก สุนัขตัวผู้ และม้าตัวผู้ เป็นผลทำให้ผู้ชายเกิดความโกรธและหนีข้ามไปอยู่อีกฟากฝั่งแม่น้ำ ซึ่งผู้หญิงไม่สามารถข้ามไปได้ ผู้ชายแยกไปอยู่ลำพังเป็นเวลาหลายปี ทำให้ผู้หญิงเกิดภาวะความอดอยากขาดอาหาร ไม่สามารถปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารได้ แต่สุดท้ายหมาป่าก็มาช่วยเหลือพวกเขา ภายหลังคนทั้งสองเพศจึงกลับมาอยู่ด้วยกันอีกครั้ง นำมาซึ่งความสมบูรณ์และความปกติสุขในชุมชน⁷

3.2.2 ชนเผ่า Yamana ในอเมริกาใต้

นอกจากนี้ ในโลกจินตนาการของชนเผ่า Yamana ในอเมริกาใต้ยังมีเรื่องเล่าว่า ผู้หญิงปลอมตัวเป็นปีศาจเพื่อสร้างความเกรงกลัวและยอมรับในอำนาจ ภายหลังผู้ชายแอบเห็นผู้หญิงที่กำลังล้างคราบสีที่เกิดจากการปลอมตัวออกจากเรือนร่างของเธอ พวกเขาจึงยอมเปิดเผยเรื่องการปลอมตัวเป็นปีศาจเข้าไปในกระท่อม อันเป็นดินแดนเฉพาะของผู้ชาย หลังจากทราบความเป็นจริงผู้ชายโกรธแค้นผู้หญิงมากจึงได้ต่อสู้และฆ่าฟันผู้หญิงตาย และผู้หญิงที่เหลืออยู่ก็กลายเป็นร่าง

⁷Erminie W.Voegelin, “separation of sexes”, in Dictionary of folk lore Mythology and Legend, ed. Maria Leach, p. 998.

เปลี่ยนเป็นสัตว์ป่าหลบหนีไป ตั้งแต่นั้นมา ผู้หญิงที่เหลือก็ยอมเป็นคนรับใช้ของผู้ชายสืบมา⁸ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการเลือกปฏิบัติทางเพศระหว่างเพศชายกับเพศหญิง อันเป็นการสร้างภาพเรื่องเพศที่เป็นคู่ตรงข้ามกัน ผ่านการสร้างลักษณะเฉพาะที่แตกต่างทางเพศของคนทั้งสองกลุ่มขึ้นมา นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นถึงความพยายามของผู้ชายที่สร้างภาพให้ผู้หญิงเป็นตัวแทนของความสกปรก และอันตรายสำหรับผู้ชาย ทำให้เกิดการเลือกปฏิบัติอันทำให้สถานภาพของผู้หญิงถูกลดลงเป็นผู้รับใช้ของผู้ชายไป

3.2.3 พม่า

ประเทศพม่าได้มีการห้ามผู้หญิงเข้าไปในพระธาตุชั้นในของพระธาตุห้อยต้ม เพราะถือว่า ประจำเดือนของผู้หญิงสกปรก ซึ่งชาวล้านนาที่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่าเมื่อปี พ.ศ. 2101 – 2317 ก็รับเอาความเชื่อนี้ไว้ในจารีตท้องถิ่นล้านนา

3.2.4 ลาว

กลุ่มคนลาวในประเทศไทยทั้งที่อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ และที่ถูกกวาดต้อนจากเมืองเวียงจันทน์และเมืองพวนครั้งสงครามในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าอนุวงศ์เมื่อปี พ.ศ. 2311 มีประเพณีความเชื่อในการนับถือพระพุทธศาสนาและการนับถือผีที่สร้างความสมดุลให้กับการดำรงชีวิตที่ราบรื่น และมีความมั่นคงทางจิตใจ แม้ต้องอพยพมาเป็นชนชั้นศึกษาและกระจายตัวกันตั้งถิ่นฐานใหม่ในประเทศไทย โดยเฉพาะในเขตภาคกลาง ตั้งแต่สระบุรี ลพบุรี นครนายก ปราจีนบุรี ชลบุรี ฉะเชิงเทรา สุพรรณบุรี นครปฐม ราชบุรี จนถึงเพชรบุรี ประทับกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ทั้งไทย มอญ เขมร จีน คนลาวนับถือทั้งผีเรือน (โดยเฉพาะชาวไทหรือไทดำ) ผีบ้าน หรือผีปู่ตา (ทางภาคเหนือจะเรียกผีปู่ย่าที่มีการสืบทอดตระกูลทางสายแม่) ที่หมู่บ้านลาวทุกแห่งจะตั้งศาลปู่ตาไว้บริเวณหนึ่งภายในหรือใกล้หมู่บ้านถือเป็นผีบรรพบุรุษของคนในหมู่บ้าน คอยทำหน้าที่ปกปักรักษาความร่มเย็นเป็นสุขและดูแลมิให้มีการประพฤติผิดต่อจารีตประเพณี ชาวบ้านจะประกอบพิธีเช่นไหว้ประจำปีและพิธีบนบานของให้ปู่ตาให้โชคลาภและป้องกันอันตรายเวลาเดินทางไปไหนมาไหน รวมทั้งการขอให้พืชผลในไร่นาสมบูรณ์ ผีปู่ตาจึงทำหน้าที่เหมือนเป็นเจ้าของหมู่บ้าน ใครจะเข้าออกต้องบอกกล่าวให้ความเคารพนับถืออยู่เสมอ ผู้ที่ทำหน้าที่ติดต่อกับปู่ย่าคือจ้ำ ที่มักจะเป็นเพศหญิงที่มีอายุ แต่ในบางหมู่บ้านก็มีจ้ำผู้ชาย จ้ำมิใช่คนทรงแต่เป็นคนที่คอยบอกกล่าวปู่ตาให้รับรู้ เวลามีการเช่นไหว้

⁸M. Gusinde, The Yamana (New Haven : Human Relations Area File, 1961). อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), น. 133 – 134.

ประจำปี หรือเมื่อชาวบ้านต้องการติดต่อกับปู่ตาก็จะขอจ้ให้เป็นผู้ทำพิธีให้ การเลือกจ้จะขึ้นอยู่กับว่าปู่ย่าจะเลือกใครโดยผ่านการเข้าทรง ปู่ตาก็จะบอกผ่านคนทรงว่าผู้ใดสมควรเป็นจ้คนต่อไป (ปรานี วงษ์เทศ 2543)

ผีที่ถือว่ามีอำนาจสูงสุดที่คนลาวนับถือ คือ ผีฟ้าพญาแถน ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่ง และดูแลรักษาโลกมนุษย์ ในความเชื่อของคนลาว แถน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าผีฟ้า เป็นผีดีหรือเทวดาบนฟ้าที่สามารถรักษาความเจ็บป่วยของผู้คนได้ โดยมีหัวหน้าพิธีเป็นผู้หญิงที่เรียกว่าผีฟ้า เช่นเดียวกับสังคัมพม่าที่พุทธศาสนาหลักของชาวบ้าน พระสงฆ์และผู้ชายที่ได้บวชเรียนในพุทธศาสนาหลักของชาวบ้าน พระสงฆ์และผู้ชายที่ได้บวชเรียนในพุทธศาสนามักมองว่าการถือผีฟ้าเป็นเรื่องของผู้หญิงมีอายุที่ไม่มีความรู้ ค่อนข้างงมงาย จึงมีผู้ชายที่เข้าร่วมพิธีน้อยมาก แม้ว่าบางครั้งจะมีผู้ป่วยที่เป็นเพศชายมารับวิธีการรักษาแบบผีฟ้าบ้างก็ตาม นอกจากนี้ผู้หญิงบางคนก็ถูกห้ามปรามจากสามีไม่ให้มาร่วมพิธี

โดยปกติผู้ป่วยจะเชิญหมอผีฟ้ามาที่บ้านเพื่อส่องดูว่าป่วยจากการกระทำของผีประเภทใด และถามว่าผีฟ้าจะมาอยู่กับคนป่วยได้ไหม ถ้ามาอยู่ด้วยได้ก็จะรับรักษาให้ แต่ถ้าไม่ได้ก็จะแนะนำให้ไปหาวิธีการรักษาแบบอื่นต่อไป ผู้ป่วยที่รับให้ผีฟ้ามาอยู่ด้วยจะมีชื่อใหม่เป็นชื่อนางฟ้าบนสวรรค์ ถ้าผู้ชายมาเข้าจะเรียกชื่อขึ้นต้นด้วยท้าว ถ้ามีผู้หญิงมากก็จะเรียกนาง เช่น นางจันทร์ เทวี ท้าวสี ชมพู และมีชื่อห้ามไม่ให้ทะเลาะกับใคร ห้ามด่าว่าพ่อแม่ ห้ามล่อลวงตาคนค้า จากนั้นหมอผีฟ้าจะดมดอกไม้ ซึ่งมักเป็นดอกกลิ่นทม ซึ่งเชื่อว่าเป็นดอกไม้ประจำตัวของผีฟ้า และจะเริ่มทำพิธีรักษาด้วยการเสียดายด้วยไขดิบ ไขจะเป็นสื่อกลางระหว่างหมอผีฟ้ากับผีร้ายที่ทำให้ป่วยหมอผีฟ้าจะถามว่าต้องการอะไร แล้วใช้มือตบพื้นให้ไขลึกลงในลักษณะที่เสียดายไว้ แล้วจึงเริ่มรักษาด้วยการเสียดายไข่อีก ตลอดเวลาที่หมอผีฟ้าเข้าทรง (ผีฟ้าเริ่มเข้าเมื่อดมดอกกลิ่นทม) จะมีหมอแคนขับกล่อมตลอดเวลา บางครั้งผู้ป่วยถึงกับลุกขึ้นรำรำได้ หายเจ็บไข้ จากนั้นก็จะเป็นพิธีสู่ขวัญปิดเป่ารังควาน หมอผีฟ้าไม่คิดค่ารักษานอกจากค่ายกครุเพียงไม่กี่บาท ผู้ที่หายป่วยแล้วจะถือว่าเป็นสมาชิกผีฟ้า และจะมาร่วมพิธีทุกครั้งที่มีการรักษาผู้ป่วยคนอื่นๆ ถ้าไม่ติดธุระสำคัญโดยเฉพาะในพิธีลงวงผีฟ้า หรือพิธีไหว้ครูผีฟ้า ที่จะจัดขึ้นทุกปีที่บ้าน หมอผีฟ้า สมาชิกผีฟ้าทุกคนจะนำดอกไม้สีขาวร้อยเป็นมาลัยพร้อมรูป เทียน แหวน ต้มหู เครื่องประดับ มารวมกันแล้วนำมาร่วมพิธีไหว้ครูผีฟ้าด้วย

ความเชื่อในการถือผีฟ้าจึงเป็นทางเลือกให้กับกลุ่มผู้หญิงที่ไม่มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนทั้งทางศาสนาและการเล่าเรียนหนังสือเท่าผู้ชาย ที่น่าสังเกตคือ ผีฟ้าถือเป็นผีที่มีอำนาจสูงสุดในโครงสร้างความเชื่อของคนลาว แม้ผีปู่ตาก็ยังเป็นเพียงผีระดับหมู่บ้านเท่านั้น ซึ่งผู้นำผีฟ้า

เองก็อธิบายว่า การประกอบพิธีลงขวงผีฟ้าไม่จำเป็นต้องบอกกล่าวผีปู่ตาให้รับรู้ เพราะถือว่าไม่เกี่ยวกับ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ลี้ลับนี้จึงส่งผ่านเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น ซึ่งอาจถือเป็นการโต้ตอบอำนาจของผีปู่ตาก็ได้

สิ่งที่สะท้อนจากการนับถือ ผีฟ้าของลาวก็คือ ศาสนา ความเชื่อที่เป็นของผู้หญิงมักเกิดในสังคมที่ผู้หญิงมีบทบาทในการควบคุมทรัพยากรสำคัญ เช่น ที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย รวมทั้งโครงสร้างครอบครัวที่เน้นความสำคัญของความเป็นหญิงหรือเครือญาติทางสายแม่ และมีศีลธรรมทางเพศที่ไม่เท่าเทียมกัน มีการเลือกปฏิบัติความเชื่อที่ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสน้อยที่จะมีบทบาทสำคัญ และมีส่วนร่วมในสังคมที่เกิดความไม่เสมอภาค เช่น การศึกษาทำให้การนับถือผีฟ้านี้ช่วยให้ผู้หญิงกับผู้ชายเกิดการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน

3.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติระหว่างเพศในล้านนากับหลักทางพุทธศาสนา

ตำนานปฐมมุลมุลี

ตำนานปฐมมุลมุลี⁹ ของล้านนาเล่าว่า เมื่อโลกยังไม่มีชีวิต มีแต่อากาศว่างเปล่า มีอิตถีหรือหญิงผู้หนึ่งเกิดจากธาตุดินชื่อนางอิตถังไคยะสังกะสี กินดอกไม้เป็นอาหาร เนื่องจากมีต้นไม้งอกงายเต็มไปทั่ว นางจึงปั้นรูปสัตว์ให้มากินพืชทั้งหลาย

ต่อมามีปรีศะหรือชายผู้หนึ่งเกิดจากธาตุไฟชื่อว่าปู้สังไคยะสังกะสี ทั้งสองพบกันจึงสมสู่อยู่คู่กัน ช่วยกันสร้างมนุษย์ขึ้นมาบนโลก บางสำนวนกล่าวว่า เมื่อแรกสร้างโลกนั้นมีแม่ผู้สร้างเพียงคนเดียว จากนั้น แม่ผู้สร้างจึงสร้างมนุษย์ชายหญิงขึ้นมา เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงเป็นเพศแรกที่ถือกำเนิดขึ้นมาบนโลก อีกทั้งยังเป็นการบ่งชี้ถึงเรื่องลำดับอาวุโส (seniority) และความสูงวัย (eldership) ของผู้หญิงในฐานะเป็นแม่ผู้สร้างชีวิตของมนุษย์และสรรพสัตว์ ฉะนั้นความคิดในเชิงวัฒนธรรมตั้งแต่ยุคสร้างโลกผู้หญิงจึงมีบทบาทสำคัญทั้งในแง่การเป็นผู้สร้างสรรค์ธรรมชาติและวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน¹⁰

⁹สรุปความจากอนาโตล เบ็ลตีเยร์. ตำนานเค้าผีล้านนาปฐมมุลมุลี. (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2521.)

¹⁰คริส เบย์เรอร์. สงครามในสายเลือด : เพศ การเมือง และเอ็ดส์. แปลโดย สาลี เกี่ยวการคำ และสมชื่น ฮอนซา จูเนียร์ (กรุงเทพมหานคร : โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545), น. 272 – 273.

นอกจากนี้ยังมีร่องรอยความคิดทาง “ธรรมชาติ” ที่เชื่อว่า สรีระร่างกายของผู้หญิงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์โดยตรง ดังเช่นการมีประจำเดือนของผู้หญิง (menstruation) ที่ถูกมองว่าเป็นภาวะแห่งพลังเหนือธรรมชาติที่สัมพันธ์กับเรื่องการเมืองชีวิตและความตาย บ้างก็เชื่อว่า เลือดประจำเดือนมีอำนาจสามารถทำลายเวทมนตร์คาถาให้เสื่อมสลายลงได้ ดังเช่น ตำนานแม่น้ำสาป (ยะลา) เล่าว่า ในเดือน 11 ตลอดเดือน ปีละครั้ง น้ำในแม่น้ำสาปจะกลายเป็นสีแดง ซึ่งเกิดจากประจำเดือนของนางยักษ์ เชื่อว่านางยักษ์ตนนี้ได้สาปเอาไว้ในขณะที่ตนมีประจำเดือนไหลไปตามสายน้ำ ใครข้ามแม่น้ำสาปในช่วงนี้ ผู้ใดถือเวทมนตร์คาถาเครื่องรางของขลังจะเสื่อมคลายไปหมดสิ้น หนึ่งตระกูล โนรา ส่วนมากจะถือเครื่องครัดทางไสยศาสตร์จึงไม่ยอมข้ามแม่น้ำสาปในช่วงนี้¹¹ จากเรื่องราวดังกล่าวสะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดความเชื่อเรื่องสรีระร่างกายของผู้หญิง ซึ่งมีนัยความหมายที่แฝงเร้นอยู่ในร่างกายธรรมชาติของผู้หญิง Carol P. Christ เรียกปรากฏการณ์แห่งพลังอำนาจนี้ว่า “The awesome powers of the female body.”¹²

ดังนั้น ผู้หญิงจึงมีลักษณะความเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์ทั้งในแง่ของธรรมชาติและวัฒนธรรม ผู้หญิงเป็นเสมือนเทพผู้สร้าง (creator) และเป็นผู้ที่เก็บงำพลังแห่งชีวิตและการทำลายทั้งหลายเอาไว้ จากที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการฉายภาพให้เห็นถึงการยอมรับพลังอำนาจที่มีในร่างกายธรรมชาติของผู้หญิง เพื่อตอกย้ำภาพที่มีอำนาจเหนือพลังร้ายทั้งปวง ทำให้ผู้หญิงกลายเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์อันเป็นกระบวนการทางสังคม รวมทั้งสะท้อนให้เห็นการผสมกลมกลืนกัน

¹¹ มีแนวคิดอีกด้านหนึ่งมองว่า “ประจำเดือน” เป็นตัวแทนของความสกปรก (unclean) และเป็นมลภาวะ (pollution) ให้กับสังคม ดูเพิ่มเติมใน Mary Douglas. Purity and Danger : An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo (New York : Praeger, 1966). ในกรณีของคนไทยพบว่า มีเรื่องเล่าหลายเรื่องที่อธิบายเรื่องเหล่านี้ ดังเรื่องพระนางจามเทวีใช้ผ้าชิ้นเปื้อนเลือดประจำเดือนมาทอเป็นผ้าคลุมศิระชะให้กับขุนหลวงวิลังคะเจ้าฟ้าชาวลัวะ ทำให้เวทมนตร์คาถาของขุนหลวงวิลังคะเสื่อมและต้องพ่ายแพ้สงครามในที่สุด ในทำนองเดียวกับ ตำนานเจ้าฟ้าสีดาของไทลื้อ อ่างถึงการทำสงครามระหว่างเจ้านายลื้อกับเจ้าฟ้าสีดาพญาปะหล่องชาวป่า โดยเจ้านายไทลื้อได้ใช้อุบายส่งสาวลื้อไปเป็นนางเมือง แล้วให้เย็บผ้าชิ้นเก่าที่เปื้อนเลือดประจำเดือนทำเป็นหมวกให้พญาปะหล่องสวม ทำให้เจ้าฟ้าพญาปะหล่องหมดอิทธิฤทธิ์และสิ้นชีวิตไปในที่สุด

¹² Carol P. Christ, Why Women Need the Goddess: Phenomenological Psychological and Political Reflections, In *Sex and Power : A Spectrum of Views*, ed. Philip E. Edvine and Celia Wolf-Devine (Wadsworth : Thomson Learning, 2003), p. 260.

ระหว่างความคิดเรื่อง “เพศศักดิ์สิทธิ์” กับ “เพศสามัญ” ของผู้หญิง ลักษณะการทำให้ผู้หญิงเป็นเทพเจ้าหรือมีพลังอำนาจขึ้นมา นั้น Genevieve Lloyd มองว่าเป็นการหลีกเลี่ยงหนีจากการกดขี่ของผู้ชายที่มีต่อผู้หญิง ทั้งนี้เพราะผู้หญิงเป็นพวกที่ถูกมองว่ามีเหตุผลน้อย พัฒนาการทางความคิดและศีลธรรมก็ไม่สามารถที่จะพัฒนาได้เท่ากับผู้ชาย¹³

แต่อย่างไรก็ตามชาวล้านนาก็ยังเชื่อว่า ประจำเดือนเป็นสิ่งสกปรก และเป็นสาเหตุให้เกิดหลักการเลือกปฏิบัติในการเข้าไปในพื้นที่ชั้นในของพระธาตุขึ้นมาระหว่างเพศชายกับเพศหญิง

จากการสัมภาษณ์ พระเทพวรสิทธิศาสดาจารย์เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยสุเทพ (14 พฤศจิกายน 2549) ได้แสดงความเห็นว่า “การที่ห้ามผู้หญิงเข้าไปในพื้นที่ชั้นในพระธาตุนั้นเป็นความเชื่อ สันนิษฐานว่ารับมาจากประเทศพม่าเพราะเคยได้เข้ามาปกครองประเทศไทย ที่เชียงใหม่พระธาตุถูกฝังเอาไว้ใต้ดิน เหตุที่พระธาตุอยู่ใต้ดินทำให้ไม่ควรเข้าไปเหยียบ การห้ามเข้าไม่ได้เป็นกฎหมายแต่เป็นจารีตประเพณี เป็นความเชื่อที่ปฏิบัติต่อกันมา

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์พิเศษ มณี พยอมยงค์ (สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2547) ผู้เชี่ยวชาญประเพณีท้องถิ่นล้านนาได้ให้ความเห็นว่า “จารีต คือ การประพฤติปฏิบัติต่อกันมาเป็นระเบียบเมือง, เจนเมือง คือ กฎที่ต้องปฏิบัติของเมือง เช่น การสืบชะตาเมือง วันสงกรานต์เป็นวันสืบเนื่องกันมา

ปาเวณี (ประเวณี) เหนือ คำบาลี คือ สืบ ๆ กันมา ภาคกลาง ประเวณี คือประเพณี เคยปฏิบัติกันมา เช่น ชายกับหญิง มีเพศสัมพันธ์ คือ ประเวณี เหนือไม่ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ถือว่าการทำสืบต่อกันมา เป็นมูลเหตุเป็นต้นเค้าของกฎหมายจารีตในสังคมล้านนา

ในภาคใต้มีการวางพระธาตุไว้ข้างบน การวางไว้ข้างล่างเป็นลักษณะเฉพาะทางพม่า ชาวคง หรือในอินเดียนั้น ในแง่ความเชื่อถือว่าเป็นที่ประดิษฐานรวมธาตุต่าง ๆ โดยเป็นการฝากแม่ธรณี ในทางวิทยาศาสตร์ เป็นการรักษาไว้ แต่การวางไว้ข้างล่างของพระธาตุ ไม่เป็นเรื่องเฉพาะของทางเหนือ เช่นพระธาตุจอมทองไว้ข้างนอกสามารถเข้าไปได้

ถ้าวางไว้ข้างล่างไม่ควรเข้าไปอย่างยิ่ง ถ้าวางไว้ข้างบนสามารถเข้าไปได้

ในโบสถ์ของคริสเตียน หรือของอิสลามเข้าไปทำกริยาทำทางต่าง ๆ ไม่ได้

การเป็นประจำเดือนของสตรีอิสลามห้ามทำละหมาด

¹³Genevieve Lloyd, *The Man of Reason: Male and Female in Western Philosophy* (London: Methuen, 1984). อ้างถึงใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา, “บทส่งท้าย: ตรรกะของการกดขี่บังคับ: พู่กัน และเฟมินิส”, *รัฐศาสตร์สาร* (ฉบับพิเศษ) 12 – 13 : (2529 – 2530) : 170.

ตามสถานที่สำคัญในล้านนาประเพณีติดต่อกันมาห้ามผู้หญิงเข้าไปในโบสถ์วิหาร หรือ บ่อน้ำบางบ่อเรียกว่าบ่อทิพย์และอีกหลายแห่งมีป้ายห้ามผู้หญิงเข้าพระธาตุเจดีย์ในกำแพงวัด พระธาตุคอกยสุเทพผู้ชายเข้าได้

เหตุผลที่ห้ามเข้า

1. พระบรมธาตุไม่ได้อยู่ข้างบน แต่ฝังไว้ข้างล่างแล้วก่อเจดีย์รอบ
2. ถือเรื่องอาเพศ ตอนที่ผู้หญิงเป็นประจำเดือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ จะเสื่อมถอยลง เช่น ในเวลาสมัยโบราณการจะมีการนำผ้าเป็นประจำเดือนไปด้วยการข้ามเข้าไปในพระธาตุจะทำให้เสื่อมถอยไปการที่จะตรวจว่าเป็นประจำเดือนไม่สามารถตรวจได้จึงห้ามผู้หญิงเข้าไป ในศาสนาอิสลามก็มีการห้ามผู้หญิงห้ามทำละหมาดจะเป็นก.ม.ทางจารีตประเพณี

ถ้าวางไว้ข้างล่างไม่ควรเข้าไปอย่างยิ่งถ้าวางไว้ข้างบนสามารถเข้าไปได้ในโบสถ์ของคริสเตียน หรือของอิสลามเข้าไปทำกริยาทำทางต่าง ๆ ไม่ได้

การเป็นฮิตของสตรีอิสลามห้ามทำละหมาด

จะเห็นได้ว่า จารีตประเพณีท้องถิ่นของล้านนามีมายาวนานกว่า 700 ปี โดยสมาชิกของชุมชนได้สร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นบรรทัดฐานในชุมชนและมีการอบรมสั่งสอนสมาชิกให้เคารพและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายร้อยปีแล้ว จารีตที่เป็นลายลักษณ์อักษร นักปราชญ์โบราณของล้านนาได้บันทึกไว้ในรูปแบบธรรมศาสตร์ หรือกฎหมายจารีต ซึ่งส่วนใหญ่จารด้วยอักษรธรรมหรืออักษรไทยวนบนใบลานหรือกระดาษจำนวนมากและได้ตกทอดมาจนถึงสมัยนี้ เช่น มังรายศาสตร์ ธรรมศาสตร์ เป็นต้น ทั้งนี้คำว่าสิทธิ เท่าที่ปรากฏในเอกสารใบลานจะกล่าวถึงสิทธิของสมาชิกชุมชน ที่จะต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎจารีตประเพณี ที่ถือปฏิบัติสืบกันมา

จารีตประเพณีท้องถิ่นของล้านนาได้มีแนวความคิดที่ว่า “บุรุษเป็นใหญ่กว่าสตรีในหลายเรื่อง” นอกจากในเรื่องพระธาตุคอกยสุเทพแล้วยังมีในเรื่องต่าง ๆ อีกเช่น พระธาตุหริภุญชัย เป็นอีกพระธาตุหนึ่งที่ห้ามสตรีเข้าถึงองค์พระธาตุ ซึ่งปฏิบัติมานานกว่า 150 ปี เสาอินทขิล เสาหักของเมืองเชียงใหม่ มีมานานกว่า 700 ปี ก็ห้ามสตรีเข้าไปใกล้เพราะเชื่อว่าเสาอินทขิลเป็นของศักดิ์สิทธิ์ที่แผ่ด้วยคาถาอาคมสะกดภูติผีปีศาจไม่ให้มารังควานบ้านเมืองให้เป็นหลักชัยบ้านเมือง โดยเสาอินทขิลได้ฝังลึกลงในดิน ต่ำกว่าสถานที่ หากสตรีเข้าไปใกล้ทำให้ความขลังมลายหายไปและทำให้ภูติผีปีศาจ ที่สะกดไว้ออกมารบกวนบ้านเมืองทำให้บ้านเมืองไม่สงบ¹⁴

¹⁴เอกพงศ์ ประดิษฐ์พงษ์. "วิถึบุญ วิถึธรรม : สตรีกับสิ่งศักดิ์สูงสุดในพระพุทธศาสนา." คมชัดลึก (9 กรกฎาคม 2547) : น. 2.

คนในชุมชนชาวล้านนามีความเชื่อว่า ปัจจุบันนี้พระธาตุดอยสุเทพและพระธาตุหริภุญไชย จะมีกำแพงเป็นสองชั้นชั้นหนึ่งติดกับองค์พระธาตุ ในปัจจุบันในชั้นนี้มีรั้วรอบขอบชิดไม่เปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าด้านในแต่ถ้ามีการเปลี่ยนผ้าห่มองค์พระธาตุ จะอนุญาตให้เฉพาะพระเถระ หรือฆราวาสผู้ทรงคุณวุฒิเท่านั้นเข้าไปที่องค์พระธาตุ ไม่มีป้ายห้ามไว้แต่จะใส่กุญแจเอาไว้ คนก็เข้าไม่ได้อยู่ดี ถ้ามีพิธีสำคัญหากเป็นสตรีก็จะขอให้อยู่ด้านนอกไม่ต้องเข้าไปข้างใน กำแพงชั้นที่ 2 เป็นสถานที่สำหรับเดินเวียนเทียน มีทั้งพระภิกษุสามเณร ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย จะร่วมกันประกอบพิธีเดินเวียนเทียนรอบในชั้นนี้ได้ ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมนี้ได้มีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลายาวนาน เกี่ยวกับการห้ามมิให้สตรีเข้าไปหรือเข้าไปใกล้ไม่ใช่เฉพาะ องค์พระธาตุอย่างเดียวแม้แต่อุโบสถผู้หญิงก็เข้าไม่ได้ โดยคนโบราณเชื่อว่า สตรีเป็นข้าศึกของพรหมจรรย์ เพราะอาจเป็นช่วงที่เนื้อตัวไม่สะอาดไม่บริสุทธิ์จึงเป็นการไม่สมควรที่จะเข้าไปในสถานที่ดังกล่าว โดยเฉพาะองค์พระธาตุยิ่งต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะถือว่าพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เป็นอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า แม้พระองค์ยังคงดำรงพระชนชีพอยู่ก็มีความบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ธรรมดาอยู่แล้วหลังจากพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้วชาวพุทธมีความเชื่อว่า พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ยังคงความบริสุทธิ์ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บริสุทธิ์สูงส่ง เกินที่คนธรรมดาจะเข้าใกล้หรือเข้าไปจับต้องแตะต้องอย่างใกล้ชิดได้ จะเห็นว่ ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมที่ชาวล้านนาไม่ว่าบุรุษหรือสตรี ต่างก็ยอมรับด้วยศรัทธายังคงสืบทอดมา แน่นตลอดมา กว่า 600 ปี

3.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติระหว่างเพศ ในอินเดียกับหลักทางพุทธศาสนา

สิทธิของสตรีนั้น จะเห็นได้ว่า ในสมัยก่อนพุทธกาล สตรีผู้เป็นหม้ายนั้นจะมีสภาพทางสังคมตกต่ำลง โดยกลายเป็นผู้ถูกสังคมรังเกียจว่าเป็นจัญฑาล ถูกนิทานว่าร้ายว่าเป็นตัวนำโชคร้ายและถูกห้ามไม่ให้เข้าร่วมในพิธีต่าง ๆ หญิงหม้ายจัดเป็นผู้ไร้ความหมาย สังคมไม่ยกย่องภริยานั้นเป็นสมบัติอยู่ภายใต้สิทธิ์ขาดของสามี เมื่อสามีตาย ผู้เป็นภริยาก็ไม่มีสิทธิ์จัดการกับชีวิตของตนเอง แต่ต้องกลับไปอยู่กับบิดาหรือบุตรชาย ชีวิตไม่มีเสรีภาพและต้องตกอยู่ในอาณัติครอบครองของผู้อื่นเสมอไป โดยที่ตนไม่มีสิทธิ์จัดการกับชีวิตตามที่ต้องการ ในบางแห่งสตรีหม้ายไม่มีสิทธิ์แม้กระทั่งจะมีชีวิตอยู่ เพราะตามประเพณีแล้วภริยาต้องตายตามสามีผู้เป็นเจ้าของชีวิต

ไปด้วยโดยการเผาตัวตายตามสามีในวันที่เผาศพสามี พิธีสตี¹⁵ (Sati) นี้ถือเป็นการแสดงความภักดีต่อผู้เป็นสามี

3.5 แนวความคิดของศาสนาพุทธกับจารีตประเพณีของชุมชนล้านนา

ดังที่กล่าวแล้วในบทก่อนหน้าว่า พระเจ้ากือนา เป็นผู้นำศาสนาพุทธลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาในล้านนาและพระนางจามเทวีแห่งหริภุญไชยก็บำรุงพระพุทธศาสนา นำความเจริญของหลักพุทธศาสนาที่เป็นวิทยาศาสตร์สามารถพิสูจน์ได้เข้ามาและศาสนาพุทธก็มี "พุทธบัญญัติ" ที่หมายความว่า ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณีวิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งก็คือพระวินัยปิฎก โดยมีโทษของการกระทำที่ผิดพระวินัยคือ อาบัติ ซึ่งเป็นการล่วงละเมิดเป็นโทษที่เกิดจากการล่วงละเมิดสิกขาบทหรือข้อห้ามที่พระพุทธองค์บัญญัติไว้ สำหรับภิกษุและภิกษุณีทางพระพุทธศาสนา โดยโทษอาบัตินักจะเรียกว่า ปาราชิก คือต้องขาดจากความเป็นพระภิกษุภิกษุณี โดยโทษทางอาบัติ หรือปาราชิกก็มีหลายอย่าง แต่ในส่วนที่พระพุทธเจ้าวางหลักให้ผู้ชายกับผู้หญิง เช่น สิกขาบทที่ 2 ภายหลังคัดสิกขาบทว่า ด้วยการจับต้องกายหญิง

ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตवनาราม กรุงสาวัตถี ส่วนพระอุทายีสร้างกุฎีอยู่ในป่า กุฎีของท่านสวยงามน่าดูน่าชมมาก มีห้องกลาง มีระเบียบรอบด้าน จัดเตียง ตั้ง พูกหมอน น้ำใช้น้ำฉัน ตั้งไว้อย่างเรียบร้อย ทั้งบริเวณภายนอกก็สะอาดร่มรื่น ชาวบ้านจึงพากันมาเที่ยวชมกุฎีของท่านทุกวัน

วันหนึ่ง มีพราหมณ์สองสามีภรรยาไปขอชมกุฎีของท่าน ซึ่งก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี พร้อมทั้งพาเที่ยวชมภายในห้องและบริเวณโดยรอบ ขณะที่พราหมณ์ผู้เป็นสามีเดินไปข้างหน้า

¹⁵ประเพณีสตี (Sati) นี้มีปฏิบัติกันในหลาย ๆ อย่าง ไม่เฉพาะแต่ในอินเดียเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การกระทำพิธีนี้ก็เพียงในบางแห่งของอินเดียเท่านั้น Homer (1930) สันนิษฐานว่าพิธีนี้อาจเกิดขึ้นเพราะว่าในสมัยก่อนจำนวนหญิงมีมากกว่าชาย การเผาตัวตายสามีจึงเป็นวิธีหนึ่งที่จะขจัดสตรีส่วนที่มีเกินต้องการ โดยเฉพาะสตรีที่มีราคืออย่างหญิงหม้าย.

ภรรยาตามไปข้างหลังนั้น พระอุทายีได้ถือโอกาสจับต้องสัมผัสร่างกายและอวัยวะน้อยใหญ่ของนางไปตลอด

เมื่อเที่ยวชมจนทั่วแล้วกลับไปถึงบ้าน พรหมณ์ผู้เป็นสามีกล่าวชมว่า “พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรที่อยู่ในป่านี้มีอัธยาศัยกว้างขวาง โอบอ้อมอารี แม้พระอุทายีผู้เจริญก็เป็นเช่นนั้น”

ฝ่ายนางพรหมณ์ผู้เป็นภรรยากล่าวแย้งขึ้นทันทีว่า “พระอุทายีมีอัธยาศัยกว้างขวางที่ไหนกัน ขณะที่เดินชมกุฏิอยู่นั้น ท่านจับต้องดิ้นตั่งหลายแห่ง เหมือนกับที่พี่จับนั้นแหละ”

พรหมณ์ผู้สามีได้ฟังดังนั้น ก็โกรธกล่าวตำหนิติเตียนว่า “พระสมณะเชื้อสาย ศากยบุตรเหล่านี้ไม่มีมายาย ทูศีล พุดเทจ

ในสมัยพุทธกาล สตรีหม้ายที่เป็นพุทธศาสนิกไม่ต้องทนทุกข์และลាក់ใจกับการเหยียดหยันภายหลังสูญเสียสามี สภาพชีวิตของผู้เป็นภริยาอาจจะเปลี่ยนไป แต่ฐานะทางสังคมไม่เปลี่ยนมากนัก สตรีหม้ายไม่ได้เป็นบุคคลผู้ถูกรับเกียจว่าเป็นผู้นำเคราะห์ร้าย ประกอบกับศาสนาพุทธไม่ได้มีพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีเกิด พิธีตั้งชื่อ แต่งงาน งานศพต่างๆ อย่างของฮินดู การไม่มีพิธีกรรมในทางศาสนาก็เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คนที่ถูกสังคมรังเกียจบางพวกไม่ต้องถูกแยกหรือกีดกันออกจากกลุ่มที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สภาพของหญิงขณะมีสามีกับเป็นหม้าย ภายใต้อุทธศาสนาจึงไม่มีผลในด้านนี้ ทำให้เกิดลักษณะการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเพศขึ้นจากหลักพุทธศาสนา

ส่วนในเรื่องพิธีศพนั้น พุทธศาสนา ได้คัดค้านกับหลักการนี้ เพราะพุทธศาสนาไม่เห็นด้วยกับการทำชีวิตให้ตกลงไปไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตชนิดใด และพุทธศาสนาไม่ยอมรับการทำบุญหรือเสียสละโดยการพรากชีวิตไม่ว่าจะของตนเอง ผู้อื่น หรือแม้แต่สัตว์อื่น เพราะมันขัดกับหลักศีลธรรมข้อที่ให้ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

สำหรับตัวอย่างความเท่าเทียมในการปฏิบัติระหว่างหญิงและชายในทางพุทธศาสนาก็เช่น

สำหรับพุทธศาสนา การที่สตรีบางคนมีอาชีพเป็นหญิงโสเภณีนี้อถือว่าเป็นเพราะผลกรรมที่ได้กระทำมา และเพราะความเชื่อในเรื่องกรรมนี้ส่วนหนึ่งจึงทำให้มีการยอมรับหรือเปิดโอกาสให้กับอาชีพนี้พอสมควร พระพุทธองค์เองก็ไม่ทรงถือเอาอาชีพมาเป็นเครื่องแบ่งชั้น วรรคตของบุคคล แต่ทรงใช้กรรมหรือการกระทำเป็นเครื่องจำแนกบุคคลดังที่ตรัสว่า

คนจะเลวหรือประเสริฐเพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ได้ แต่เลวหรือประเสริฐเพราะการกระทำ

ในพระไตรปิฎกปรากฏมีเรื่องของนางอัมพาลี ที่กราบทูลพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้ไปรับภัตของนางในวันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคทรงรับโดยคุณุณีภาพ กษัตริย์ลิจฉวีแห่ง

เมืองเวสาลีก็มาในเวลาไล่เลี่ยกับนางแต่ภายหลังเล็กน้อยก็จะมาทูลขอให้พระพุทธรองค์ไปรับภัตเช่นกัน พวกเจ้าลิจฉวีจะขอถวายภัตโดยให้ราคาแก่นางอัมพปาลีแสนหนึ่ง และขอให้พระพุทธรองค์รับภัตของตน แต่พระพุทธรองค์ทรงปฏิเสธเจ้าลิจฉวี เพราะได้ตรัสรับภัตของนางอัมพปาลีไว้ก่อนแล้ว เรื่องนี้ก็จะสะท้อนให้เห็นถึงความยุติธรรมของพระพุทธรองค์ว่าไม่ได้ถือรังเกียจอาชีพของนางอัมพปาลี แต่ปฏิบัติต่อทุกคนโดยเสมอภาค ตามหลักพุทธศาสนาแล้ว การประกอบอาชีพที่ดีหรือสัมมาชีพคือการประกอบอาชีพที่บริสุทธิ์ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เว้นจากการทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น และถ้าถือตามหลักนี้แล้ว อาชีพโสเภณีก็น่าที่จะจัดเป็นสัมมาชีพได้แม้จะเป็นอาชีพที่ไม่ได้รับเกียรติในสังคมก็ตามและการกระทำของพระพุทธรเจ้าแสดงให้เห็นความปฏิบัติที่เท่าเทียมกันของพระองค์ต่อทั้งหญิงและชาย

ตามที่พุทธปรัชญาเห็นว่าหน้าที่บุคคลต้องมา มีอาชีพนี้เพราะกรรมนั้นก็ไม่ได้หมายถึงว่าผู้นั้นจะต้องตกอยู่ในสภาพนั้นตลอดไป มนุษย์เป็นผู้สร้างตัวเองและสามารถจะเปลี่ยนสภาพของตนให้ดีขึ้นหรือเลวลงได้ด้วยการกระทำของตน ดังนั้นผู้ที่ต้องการจะพ้นจากสภาพและอาชีพนี้ก็สามารถจะทำได้โดยพยายามยึดการทำแต่กรรมดี เพื่อลบล้างกรรมเก่าและพยายามปฏิบัติดียิ่งๆขึ้นไป ซึ่งถ้าปฏิบัติได้ถึงขั้นสูงแล้ว ก็ไม่เพียงแต่จะพ้นจากสภาพหรืออาชีพนี้เท่านั้น แม้แต่การบรรลุถึงความหลุดพ้นก็เป็นไปได้ สตรีที่มีอาชีพนี้ก็สามารถบวชในพุทธศาสนาและบรรลุนิพพานได้เหมือน ๆ กับสตรีอื่นๆ เช่น นางอัมพปาลี นางอัชฌกาสี และนางสิริมา ที่เคยเป็นโสเภณีมาก่อน แต่เมื่อบวชแล้วก็สามารถบรรลุอรหัตผลได้เป็นความเสมอภาคทางเพศอีกกรณีหนึ่ง ตรงกันข้ามกับสมัยก่อน เพราะในสมัยนั้นฐานะทางสังคมของบุคคลนั้นเกี่ยวเนื่องกับการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา¹⁶ ดังนั้น สิทธิและสถานภาพทางศาสนาของสตรีในสมัยพุทธกาลและก่อนพุทธกาลจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นฐานะทางสังคมของสตรีได้เป็นอย่างดี

ในสมัยแรก ๆ รวมทั้งสมัยก่อนพุทธกาล ชายจะกีดกันหญิงออกจากการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เพราะหญิงถูกมองว่าเป็นสิ่งไม่สะอาดอันเนื่องจากกระดูก ชายอินเดียเห็นว่าสตรีในช่วงนี้ของเดือนก็จะเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ สำหรับการประกอบพิธีกรรมต่างๆ¹⁷ ดังจะเห็นได้จากกฎในลักษณะที่เป็นข้อห้ามทางศาสนาที่ให้แยกหญิงที่มีระดูออกไปต่างหากจากการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

¹⁶ Altekar. A.S., The Position of Women in Hindu Civilization. From Prehistoric Times to the Present Day, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1962), p. 194.

¹⁷ Ibid., pp. 194-195.

นอกจากการมีระดู การให้กำเนิดบุตรยังเป็นหน้าที่พิเศษเฉพาะสำหรับหญิง ในช่วงของการตั้งครรภ์และคลอดบุตรนั้นก็เป็ระยะเวลาที่ถือว่าหญิงไม่บริสุทธิ์

ภายใต้พุทธศาสนา ฐานะทางศาสนาของสตรีเปลี่ยนแปลงไปบ้าง โดยพุทธศาสนาให้เสรีภาพในทางศาสนาแก่สตรี เพราะตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ทั้งชายและหญิงก็มีเสรีภาพในการประกอบพิธีกรรมโดยอิสระ ไม่จำเป็นต้องขึ้นต่ออีกฝ่ายหนึ่งดังแต่ก่อน พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้สตรีอุปสมบทในพุทธศาสนา และทรงยอมรับว่าไม่ว่าสตรีหรือบุรุษก็สามารถบรรลุธรรมชั้นสูงได้

กล่าวได้ว่า การอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีในพุทธศาสนานั้นเป็นการยกระดับของสตรีขึ้นอย่างมาก ทั้งยังเป็นการยกสถานะภาพของสตรีโดยตรงอีกด้วย เพราะการยอมรับสตรีเข้าในหมู่สงฆ์เป็นการเปิดโอกาสให้สตรีนับถือศาสนาและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้โดยเป็นตัวของตัวเอง ไม่ต้องพึ่งหรือขึ้นอยู่กับผู้อื่นในการที่จะเข้าถึงจุดหมายในทางศาสนา ภายใต้พุทธศาสนา สตรีได้รับการปลดปล่อยให้เป็นตัวของตัวเอง มีอิสระเสรีภาพในการนับถือศาสนา มีเป้าหมาย และวิธีการปฏิบัติตนเพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายได้ด้วยตนเอง โดยที่ได้รับการยอมรับว่าสตรีก็มีโอกาสและสามารถที่จะปฏิบัติให้พ้นจากความทุกข์ และเข้าถึงนิพพานอันเป็นความสุขอย่างยิ่งได้โดยอิสระ ไม่มีการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งจารีตระหว่างหญิงและชายโอกาสในการเข้าสู่นิพพาน ก็อยู่ที่การกระทำของแต่ละคน ไม่เกี่ยวกับเพศแต่อยู่ที่การกระทำ

โดยพุทธศาสนาเชื่อในกฎแห่งเหตุและผล โดยถือว่าสิ่งต่างๆ นั้น เกิดขึ้นโดยมีสาเหตุ ไม่มีสิ่งใดจะเกิดขึ้นลอย ๆ ผลทุกอย่างนั้นเกิดจากการกระทำบางอย่าง โดยผลกับเหตุนั้นมี ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด คือ กรรมดีหรือเหตุดีก็ก่อให้เกิดผลดี กรรมชั่วหรือเหตุชั่วก็ก่อให้เกิดผลชั่วแก่ผู้ปฏิบัติ ไม่มีการเลือกปฏิบัติทางเพศ แต่ถือว่าทั้งผู้หญิงและชายก็เป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน

มนุษย์ทุกคนกระทำความกรรมด้วยตน และรับผลของกรรมนั้นด้วยตน โดยกรรมที่จะไม่ให้ผลนั้นย่อมไม่มี กรรมจะเป็นสิ่งกำหนดความเป็นไปในชีวิต ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงมีอิสระในการกำหนดความเป็นไปในชีวิตของตน ควบคุมไปกับความรับผิดชอบในผลแห่งการกระทำของตนเอง

โดยพุทธศาสนาเชื่อว่า ตามกฎแห่งกรรม มนุษย์ทุกเพศ ทุกคนจะมีความเสมอภาคกันในการดำรงชีวิต ชาติกำเนิด วงศ์สกุล ฐานะ หรือสิ่งอื่นไม่เป็นอุปสรรคต่อบุคคลในการประกอบกรรมดีและรับผลของกรรมนั้น สิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกันนั้นไม่ใช่ ฐานะ ชาติ วรรณะ ผิวพรรณ แต่เป็นกรรมของแต่ละคน

ด้วยเหตุที่มนุษย์มีกรรมเป็นสิ่งที่กำหนดสภาพชีวิตของตนเอง ทุกคนจึงมีความเสมอภาคกันในทางโอกาสที่จะเป็นคนดี คนชั่ว และได้กำหนดชีวิตของตนด้วยกรรมหรือการกระทำของ

ตนเอง พุทธปรัชญาไม่สนับสนุนให้มนุษย์แบ่งชั้น แบ่งระดับกันโดยใช้ชาติกำเนิด ฐานะ ผิวพรรณ วรรณะ ฯลฯ แต่สนับสนุนให้ใช้คุณธรรม การประพฤติปฏิบัติชอบ เป็นหลักในการตัดสินความ ยิ่งใหญ่และสูงส่งของความเป็นมนุษย์

ในทางศาสนาพุทธ พิจารณาบุคคลโดยไม่จำกัดเพศ ชั้น วรรณะ และเห็นว่าทุกคนเสมอภาค เท่าเทียมกันโดยธรรมชาติ เพราะทุกคนจำเป็นต้องอยู่ภายใต้หลักไตรลักษณ์ และกฎแห่งกรรม ด้วยกันทั้งสิ้น มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นทาส เป็นกษัตริย์ เป็นหญิงหรือชายก็มีสิทธิเสมอภาคเท่าเทียมกันในการที่จะเลือกทำกรรมดี กรรมชั่ว เป็นคนดี คนชั่ว คือทุกคนมีสิทธิเสมอกันในการที่จะเลือกทำกรรม ที่จะสร้างตัวเอง และรับผลจากการกระทำด้วยกันทุกคน มนุษย์ไม่ว่าชายหรือหญิง ถ้าทำดี ทำชั่ว เท่ากัน ก็จะได้รับผลดี ผลชั่วเหมือนกัน โดยจะไม่มีผลการลดหย่อนแก่ฝ่ายใดเลย เพราะการกระทำและผลของการกระทำนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพศของผู้กระทำ ดังเช่นที่พระพุทธรองค์ ทรงกล่าวกับ สุภมานพ และโตทยยบุตรว่า

“ดูกรมานพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ ตกล่วง เป็นคนเหี้ยมโหดมือเปื้อนเลือด หมกมุ่นในการประหารชีวิตประหาร ไม่เอ็นดูในเหล่าสัตว์มีชีวิต เขาตายไปจะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พร้อม สมาทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังจะเป็น คนมีอายุสั้น”

ดังนั้น ทั้งหญิงและชายจึงต้องปฏิบัติกรรมดีเหมือนกัน จึงจะได้กรรมดี ไม่มีการเลือกปฏิบัติระหว่างเพศซึ่งตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

การมองมนุษย์ว่าเป็นสัตว์มีเหตุผล มีปัญญานี้เกี่ยวข้องกับสัมพันธกับทรรศนะที่เห็นว่าทุกคนมีเสรีภาพเสมอกันในการใช้ปัญญา ด้วยเหตุที่มนุษย์ทุกคนมีปัญญาแม้ว่าจะมากน้อยต่างกัน ไป แต่ก็เหมือนกันทุกคน ดังนั้นมนุษย์จึงมีความเสมอภาคในทางโอกาสที่จะใช้ปัญญาพิจารณา ให้รู้ถึงความเป็นไปของกฎธรรมชาติ และปฏิบัติตามทางที่ถูกต้องจนถึงเป้าหมายสูงสุดได้ด้วยกันทุกคน

เมื่อพิจารณาหลักธรรมและแนวความคิดที่เกี่ยวข้องแล้วจะเห็นว่าพุทธปรัชญามองมนุษย์อย่างยุติธรรม โดยมนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกันมาแต่เบื้องแรก มนุษย์ไม่ว่าชาติใด เพศใด ฐานะ หรือสภาพความเป็นอยู่จะร่ำรวย มีเกียรติ มีตระกูล มีการศึกษาหรือจะยากจน ไร้เกียรติ และความรู้เช่นไร พุทธปรัชญาก็ถือว่าทุกคนเสมอภาคเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ที่ต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ คือความไม่เที่ยงแท้ ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตา คือมนุษย์เมื่อเกิดมาแล้วก็ไม่เที่ยงแท้ แต่เปลี่ยนแปลงพัฒนาไปจนกระทั่งแตกสลาย ว่างเปล่าจากตัวตน ทั้ง

เมื่อมีชีวิตอยู่ก็ต้องเผชิญกับความทุกข์ภายใต้ลักษณะอาการที่คล้าย ๆ กัน เพราะทุกข์ของมนุษย์ทั้งหลายก็เป็นทุกข์ที่สืบเนื่องมาจากขั้น 5 ด้วยกันทั้งสิ้น ในเรื่องของกรรม มนุษย์ทุกคนก็เสมอภาคกันในด้านเสรีภาพที่จะเลือกกระทำกรรมและรับผลจากการกระทำของตน เช่นเดียวกับความเสมอภาคกันในทางโอกาสของบุคคลในการที่จะใช้ปัญญาพาตนให้หลุดพ้นจากทุกข์อีกทั้งนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดในทางศาสนานั้นก็เปิดกว้างสำหรับทุกคนโดยไม่จำกัดเพศ จากกรรมของหญิง-ชายในแง่ของหลักกรรมบางอย่าง คือ หลักไตรลักษณ์ กรรม ทุกข์ นิพพาน และปัญญาทั้งหมดนี้ก็ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่า หญิงชายมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในสายตาของพุทธปรัชญา เป็นการปฏิบัติให้เท่าเทียมกันไม่มีการเลือกปฏิบัติระหว่างเพศ

แนวความคิดในทางพุทธศาสนา ที่เห็นว่าสตรีเท่าเทียมกับบุรุษมีดังนี้

1. สตรีสามารถที่จะสำเร็จมรรคผลได้เช่นเดียวกับบุรุษ

ในด้านที่เกี่ยวกับศาสนา พุทธศาสนามีแนวความคิดไปในทางที่ยอมรับว่าสตรีเท่าเทียมกับบุรุษ

“ในเรื่องของการสร้างสมคุณงามความดีและในการอบรมฝึกฝนคุณลักษณะอันประเสริฐนั้น ทั้งผู้หญิงและผู้ชายมีทางที่จะเป็นไปได้ทัดเทียมกัน”

คือในการประพฤติดีและได้รับผลจากการกระทำดีนั้น เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถทำได้เสมอกันโดยไม่จำกัดเพศ ทั้งบุรุษเพศและสตรีเพศ ต่างก็มีโอกาสเสมอกันในการที่จะเป็นคนดี มีเสรีภาพในทางปัญญาเสมอกันในการที่จะคิดพิจารณาให้เข้าใจถึงธรรม ความเป็นไปของกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมโลก และมีสิทธิเสมอกันในการที่จะถึงความหลุดพ้น พุทธศาสนาไม่ได้จำกัดเพศของผู้ที่จะได้รับผลจากการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ดังที่ว่า

“ทางนั้นชื่อว่าเป็นทางตรง ทิศนั้นชื่อที่ไม่มีภัย รถชื่อที่ไม่มีเสียงดัง ประกอบด้วยล้อคือธรรม หิริเป็นฝาของรถนั้น สติเป็นเกวียนของรถนั้น เรากล่าวธรรมมีสัมมาทิฐินำหน้าว่าเป็นสารถี ยานชนิดนี้มีอยู่แก่ผู้ใด จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เขา(ย่อมไป) ในสำนักพระนิพพานด้วยยานนี้แหละ”¹⁸

¹⁸ Rev. Jinārānkarā. “บทบาทของพระพุทธรศาสนาที่มีต่อสตรี” , พุทธจักร, ปีที่ 6 (มิถุนายน 2595) : 19-23 อ้างถึงใน วนิดา ธนสุภานุเวช “มนุษย์ตามทรรศนะของพุทธปรัชญา” น. 110.

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่งยอมเจริญยอมทำให้มากซึ่งธรรม 5 ประการ ภิกษุหรือภิกษุณีรูปนั้นพึงหวังได้ผล 2 ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตผล หรือเมื่อมีอุปาทานขันธเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามีในปัจจุบันนี้เทียว”

พระพุทธพจน์ดังกล่าวนี้แสดงว่าในทางธรรมปฏิบัติที่พระพุทธปรัชญาให้สิทธิ์แก่หญิงชายเท่ากัน นิพพานไม่ได้สงวนไว้สำหรับมนุษย์เพศใดเพศหนึ่งโดยเฉพาะ ทุกคนสามารถตั้งความปรารถนาและปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงได้ในทางธรรม การเลือกปฏิบัติระหว่างเพศจะไม่มีอีกต่อไป

ในการศึกษาธรรมจากพระพุทธองค์นั้น สตรีก็ได้เป็นพระอรหันต์คนชั้นโสดาบัน สกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์เป็นจำนวนไม่น้อย เช่น พระสุภาชีวกัมพวนิกาภิกษุณี พระเสลาเถรี พระโสมมาเถรี พระเมธาเถรี พระสีหาเถรี พระปัญจทีปทายิกาเถรี เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว สตรีในเพศฆราวาสที่สำเร็จธรรมก็มีอยู่ เช่น ภริยาของนายพรานกุกกุฏมิตระบรรลุโสดาปัตติผลตั้งแต่เมื่อเป็นเด็กหญิง นางวิสาขาบรรลุโสดาปัตติผลตั้งแต่อายุ 7 ขวบ

ในเรื่องนางสามาวดี ในคราวที่พระราชอุทยานของพระเจ้าอุเทนถูกไฟไหม้ หญิง 500 คน ซึ่งมีพระนางสามาวดีเป็นประมุขทำกาลละ พวกภิกษุได้ถามถึงคติของอุบาสิกาที่ทำกาลละเหล่านั้น พระพุทธองค์ทรงตอบว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในอุบาสิกาเหล่านี้ อุบาสิกาที่เป็นโสดาบันก็มี เป็นสกทาคามีก็มี เป็นอนาคามีก็มี อุบาสิกาทั้งหมดนั้นไม่เป็นผู้ไร้ผล ทำกาลละดอก”

สิ่งเหล่านี้ก็เป็นเครื่องยืนยันว่าในทางธรรมแล้วสตรีก็สามารถไม่แพ้บุรุษเหมือนกัน และการที่พุทธศาสนาถือว่าการบรรลุธรรมชั้นสูง ไม่จำกัดเพศนั้นก็สะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนายกย่องยอมรับความสามารถของสตรีเพศมานานแล้ว

2. การจัดแบ่งพุทธบริษัทเป็น 4 ฝ่าย

ในพุทธศาสนาได้มีการแบ่งผู้ที่นับถือศาสนาไว้เป็น 4 ฝ่ายคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา การจัดแบ่งที่ให้มีทั้งฝ่ายสาวกคือ ภิกษุกับอุบาสก และให้มีทั้งฝ่ายสาวิกา คือภิกษุณีกับอุบาสิกาเหมือน ๆ กันนี้ ก็แสดงให้เห็นความยุติธรรม และความคิดในการยอมรับสถานภาพของหญิงชาย โดยเท่าเทียมกัน ไม่ได้ลำเอียงเพศใดเพศหนึ่ง นอกจากนี้แล้วพุทธบริษัท 4 ก็ต้องตกอยู่ภายใต้กฎวินัยเดียวกัน คือถ้าเป็นฝ่ายคฤหัสถ์ทั้งอุบาสก อุบาสิกา ก็มีบัญญัติที่ต้องถือปฏิบัติเหมือน ๆ กัน และทางฝ่ายบรรพชิตก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน

ตามหลักฐานในพระไตรปิฎกนั้นก็ยังมีพุทธวจนะที่แสดงว่าพระพุทธองค์ให้ความสำคัญแก่พุทธบริษัท 4 เสมอกัน ทั้งยังทรงเห็นความสำคัญของทุกฝ่าย ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคล 4 จำพวกนี้เป็นผู้เฉียบแหลมได้รับแนะนำดีแล้ว เป็นผู้แก้แค้นกล้า เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงธรรม ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม ย่อมยังหมู่ให้งาม 4 จำพวกเป็นไฉน

ดูกรภิกษุทั้งหลาย คือ ภิกษุ 1 ภิกษุณี 1 อุบาสก 1 อุบาสิกา 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคล 4 จำพวกนี้แลเป็นผู้เฉียบแหลมได้รับแนะนำดีแล้ว เป็นผู้แก้แค้นล้าง เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมยังหมู่ให้งาม”

แสดงว่าบุคคล 4 จำพวกนี้มีความสำคัญเสมอกันต่อพุทธศาสนา การประพฤติปฏิบัติของบุคคลเหล่านี้จัดเป็นอาภรณ์ เป็นประโยชน์แก่สังคมและการประพติมิชอบของเขาก็จะเป็นภัยแก่สังคมเช่นกัน ความรับผิดชอบของพุทธบริษัท 4 ที่มีต่อสังคมทางโลกและทางธรรมนั้นเป็นไปโดยเสมอกัน และการกระทำชอบมิชอบของพุทธบริษัท 4 นี้จะมีผลดีผลร้ายต่อการคงอยู่ หรือการลื่นไถลไปของศาสนาโดยเสมอกัน

นอกจากนั้นในพุทธบริษัท 4 ฝ่ายนี้ พระพุทธองค์ยังทรงแต่งตั้งบุคคลในทุก ๆ ฝ่ายให้เป็นมาตรฐานหรือตราฐูของพุทธศาสนาโดยเท่าเทียมกัน ดังมีกล่าววว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีศรัทธา เมื่ออ้อนวอนโดยชอบพึงอ้อนวอนอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะเถิด ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสารีบุตร และภิกษุโมคคัลลานะนี้ เป็นตราฐูมาตรฐานของภิกษุสาวกของเรา

ดูกรภิกษุทั้งหลาย นางภิกษุณีผู้มีศรัทธา เมื่ออ้อนวอนโดยชอบพึงอ้อนวอนอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นภิกษุณีเขมาและอุบลวัณณาเถิด ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีเขมาและภิกษุณีอุบลวัณณานี้ เป็นตราฐูมาตรฐานของภิกษุณีสาวกของเรา

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้มีศรัทธา เมื่ออ้อนวอนโดยชอบพึงอ้อนวอนอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นจิตตคฤหบดี และหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีเถิด ดูกรภิกษุทั้งหลาย จิตตคฤหบดี และหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีนี้ เป็นตราฐูมาตรฐานของอุบาสกสาวกของเรา

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาผู้มีศรัทธา เมื่ออ้อนวอนโดยชอบพึงอ้อนวอนอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นอุบาสิกาชุชุตตระ และนางเวฬุภัณฑุกีนันทมารดาเถิด ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาชุชุตตระ และนางเวฬุภัณฑุกีนันทมารดานี้ เป็นตราฐูมาตรฐานของอุบาสิกาสาวกของเรา

3. เขตทัคคะในฝ่ายภิกษุณีและอุบาสิกา

นอกเหนือจากการรับรองความเสมอภาคระหว่างสตรีและบุรุษโดยการทรงอนุญาตให้สตรีบวช การจัดให้มีพุทธบริษัท 4 ฝ่าย การไม่จำกัดเพศในทางธรรมปฏิบัติ และการบรรลุนิพพานแล้ว ในการแต่งตั้งผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ มีความสามารถพิเศษ ที่เรียกว่าเขตทัคคะในด้านต่าง ๆ นั้น พระพุทธองค์ก็ไม่ได้ทรงแต่งตั้งเฉพาะฝ่ายบุรุษ แต่ทรงยอมรับในความสามารถของสตรีที่มีเสมอบุรุษ และยกย่องสตรีทั้งที่เป็นอุบาสิกาและภิกษุณีให้เป็นเขตทัคคะเช่นเดียวกับบุรุษในหลาย ๆ ด้าน ดังที่ทรงยกย่อง

“พระเขมาภิกษุณีผู้สำเร็จอรหัตผลตั้งแต่ยังครองเพศฆราวาส ให้เป็นอัครสาวิกาฝ่ายขวา เป็นเอตทัคคะในทางมีปัญญามาก เยี่ยงพระสารีบุตร ทั้งยังตั้งพระเขมาภิกษุณีไว้เป็นยอดสตรีที่ใคร ๆ พึงเอาอย่าง อีกทั้งยังจัดไว้ให้เป็นยอดแห่งภิกษุณีทั้งปวง

พระอุบลวัณณาภิกษุณีเป็นอัครสาวิกาฝ่ายซ้าย เป็นเอตทัคคะในทางเป็นผู้มีฤทธิ์มาก เสมอด้วยพระมหาโมคคัลลานะ

พระปฎาจาราภิกษุณี เป็นเอตทัคคะในทรงทรงพระวินัยเช่นเดียวกับพระอุบาลี

พระนันทาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางเพ่งฌานบำเพ็ญสมาธิภาวนา

พระโสณาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางเป็นผู้มีความเพียร

พระภัททาภิกษุณี เป็นเอตทัคคะในทางเป็นผู้ระลึกชาติก่อน ๆ ได้

พระภัททาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางมีมหาปัญญา คือรู้ได้มากมายดุจดั่งพระสารีบุตร

พระสิคาลมาตาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางบรรลุคุณวิเศษด้วยศรัทธา เป็นเอตทัคคะในทางศรัทธา

พระกัสาโคตรมีภิกษุณี เป็นเยี่ยมกว่าภิกษุณีอื่นในทางทรงจักรวรัหมอง

พระมหาปชาบดีโคตรมีภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางมีประสบการณ์มาก (รัตตัญญู)

พระธัมมทินนาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายทางแสดงธรรม เช่นเดียวกับพระมหากัจจายนะ

พระสกุลาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางเป็นผู้มีทิพยจักขุ

พระภัททาภิกษุณี เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ในทางตรัสรู้ในฉัพพณคล่องแคล่วในทางอภิปัญญา

นอกเหนือจากภิกษุณีที่เป็นเอตทัคคะแล้ว พระพุทธองค์ยังคงยกย่องอุบาสิกาหลายคนขึ้นเป็น เอตทัคคะในด้านต่างๆ คือ

นางชุชชุตตรา ให้เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายทางเป็นผู้มีพหูสูต แสดงธรรมให้สตรี 500 คนฟังและบรรลุโสดาปัตติผลในคราวเดียวกัน

นางกาติยานี เป็นผู้เลิศในด้านมีศรัทธา แม้จะได้ข่าวโจรปล้นบ้าน นางก็ไม่ร้อนใจ แต่รอจนกระทั่งฟังพระภิกษุแสดงธรรมจบถึงกลับ

นางสุชาดา ธิดาของเสนานীগุฎุมพี เป็นเลิศในด้านเป็นสตรีที่ถึงสรณะสามก่อน และอาหารที่นางถวายพระพุทธองค์ก็จัดเป็นอาหารสำคัญมื้อหนึ่ง

นางกาฬิอุบาสิกาชาวกรรชกริกา เป็นเลิศในทางเลื่อมใส เพราะได้ยินได้ฟังตาม
นางวิสาขา เป็นเลิศในทางถวายทาน
นางนกุลมาตาคหปตานี เป็นเลิศในทางเป็นผู้ค้ำคองกับพระพุทธองค์
พระนางสามาวดี มเหสีของพระเจ้าอุเทน เป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางเจริญเมตตา
นางสุปปวาสะโกถิยธิดา เป็นเลิศในทางถวายของอันประณีตคือถวายทานอันมีรสเลิศ
แก่ภิกษุ

นางสุปปิยะ เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในทางเป็นผู้พยาบาลภิกษุไข้
นางอุตตรานันทมารดา เป็นเลิศในทางเจริญคุณและรักษาศีลอุโบสถอย่างเคร่งครัด
อนึ่ง ทั้งภิกษุณีและอุบาสิกา ที่เป็นเอตทัคคะนี้ ก่อนที่จะมาเป็นผู้มีความสามารถเลิศ
ในทางต่างๆ ได้ ก็ต้องมี การได้สร้างสมบุญบารมีประพฤติปฏิบัติดีทั้งกาย วาจา ใจ มาแล้วเป็น
อย่างมาก และการที่สตรีเหล่านี้สามารถกระทำได้จนถึงขั้นที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะนี้ก็
แสดงว่าสตรีมีความสามารถไม่แพ้บุรุษเลย

ในบางแห่งมีหลักฐานปรากฏถึงการที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องยอมรับความสามารถ
ของสตรีในระดับที่เสมอกับบุรุษ เช่น ในครั้งที่นางวิสาขาถามธรรมจากธรรมทินนาภิกษุณีแล้วชื่น
ชมในความสามารถของธรรมทินนาภิกษุณี และได้เข้าเฝ้าพระศาสดาทูลเรื่องที่ได้สนทนาธรรมกับ
ภิกษุณีรูปนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ตรัสว่า “ดูกรวิสาขา ธรรมทินนาภิกษุณีเป็นบัณฑิต มี
ปัญญามาก แม้หากท่านพึงสอบถามเนื้อความนั้นกะเรา แม้เรามีพียงพยากรณ์เนื้อความนั้นเหมือน
ที่ธรรมทินนาภิกษุณีพยากรณ์แล้ว”

สรุปกล่าวได้ว่าในทางศาสนาแล้ว การที่พุทธศาสนาให้สิทธิแก่หญิงชายเสมอกันในการ
ประพฤติปฏิบัติ เพื่อบรรลุถึงจุดหมายสูงสุด คือนิพพาน การแบ่งพุทธบริษัทเป็น 4 พวก
การจัดให้มีเอตทัคคะในพุทธบริษัท ทั้ง 4 ฝ่าย และตั้งผู้เป็นมาตรฐานหรือตราของพุทธศาสนาไว้
ในพุทธบริษัททั้ง 4 นั้น เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับสถานภาพของหญิงชายว่าเสมอกัน นับได้
ว่าเป็นการยอมรับในความสามารถและมองสตรีด้วยความยุติธรรม โดยไม่ได้แบ่งขีดชั้นสติปัญญา
ความสามารถระหว่างเพศ

จากการพิจารณาเรื่องราว หลักฐานต่างๆ ในพระไตรปิฎกนั้น ได้สะท้อนให้เห็นได้อย่าง
มากกว่า พระพุทธองค์ทรงมีทรรคนะที่เสรีเมื่อเทียบกับผู้นำของศาสนาอื่นๆ ในขณะนั้น โดยที่
พระองค์ไม่ได้ถือว่าสตรีเป็นเพศที่อ่อนแอ ไม่มีความสามารถและด้อยกว่าบุรุษดังที่เชื่อกันในเวลา
นั้น พระองค์ทรงปฏิบัติต่อสตรีเช่นเดียวกับบุรุษ โดยทรงมองว่ามนุษย์ทุกคนเท่ากันในความเป็น
สัตว์โลกประเภทเดียวกัน เป็นผู้ที่มีทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน ยิ่งกว่านั้น ความเมตตากรุณา

ที่พระองค์ไม่ได้แยกแม่สัตว์หรือคน แต่ทรงมองด้วยพระตบะที่ว่า พระองค์ต้องการจะช่วยสัตว์โลกทั้งหมดให้พ้นทุกข์ ไม่เฉพาะแต่มนุษย์ชายหญิงเท่านั้น เมื่อพิจารณาในแง่ี้แล้วก็จะยิ่งเห็นว่าตามพระตบะทางพุทธปรัชญาแล้ว สตรีที่มีองค์ประกอบพื้นฐานทางกาย (ขันธ 5) ปัญญา วิญญาณ และความสามารถเยี่ยงบุรุษนั้นไม่ควรจะได้รับการปฏิบัติต่อในฐานะที่ด้อยกว่า พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างโดยการปฏิบัติต่อสตรีอย่างยุติธรรม เช่น ทรงให้สิทธิแก่บุรุษ สตรีเสมอกันในการฟังธรรม และในการแสดงธรรมนั้น คำสอนที่พระองค์ทรงประทานนั้นก็เป็นการสอนอย่างเดียวกันในทั้ง 2 ฝ่าย ไม่มีการแบ่งว่าธรรมชนิดใดจะต้องแสดงแก่เพศใดฝ่ายใด แต่สิ่งที่พระองค์ทรงคำนึงถึงนั้นจะเป็นไปในทางพิจารณา ปัญญา ความสามารถของผู้ฟังว่าจะรับหรือสามารถเข้าใจได้หรือไม่มากกว่า พระองค์จึงมีวิธีการที่จะแสดงธรรมกับผู้ที่มีระดับปัญญา อุปนิสัยต่างกันด้วยวิธีต่าง ๆ กัน

การที่พระศาสดาทรงให้สิทธิเสรีภาพทางศาสนาในการเข้าเป็นสมาชิกในสังฆมณฑล และทรงประทานธรรมแก่ทั้งหญิงชาย ทรงเมตตาและปฏิบัติต่อทั้งชายและหญิงอย่างยุติธรรมเสมอภาคนั้น ถ้าพิจารณาโดยลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่าเป็นความสำเร็จหรือเป็นการยกระดับของสตรีที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะในบางช่วงของระยะเวลาที่ผ่านมาภายใต้ความเชื่อถือดั้งเดิมและภายใต้ศาสนาต่าง ๆ ในสมัยนั้น สตรีได้สูญเสียสถานภาพ ความเสมอภาค เสรีภาพ มาจากความเชื่อทางฮินดูอย่างมากมาย

ในด้านที่เกี่ยวกับทางสังคม สิ่งเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เสมอภาคเท่าเทียมขึ้นคือ

1. สตรีในฐานะบุตร

สิ่งหนึ่งเกี่ยวกับฐานะของสตรีผู้เป็นลูก ก็คือ การที่พุทธศาสนาเห็นว่าทุกคนสามารถเข้าถึงความหลุดพ้นได้ แม้กระทั่งผู้ที่ไม่มีบุตรชายที่จะประกอบพิธีกรรมให้ภายหลังตายไปแล้ว ถ้าบุคคลนั้นประพฤติดี ปฏิบัติชอบ มีชีวิตที่บริสุทธิ์ การที่พุทธศาสนาถือหลักกฎแห่งกรรม เน้นการปฏิบัติด้วยตนเองเพื่อความสุขในโลกหน้านั้นก็เท่ากับเป็นการไม่สนับสนุนและคัดค้านความคิดความเชื่อของพวกฮินดูที่ถือว่าชายใดที่ไม่มีลูกหลานที่เป็นชายประกอบพิธีกรรมให้เมื่อตายไปแล้ว จะต้องตกนรก คนอินเดียในสมัยก่อนพุทธกาลจึงให้ความสำคัญแก่เด็กชายมากกว่าเด็กหญิง ความเชื่อนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปภายใต้พุทธศาสนาเพราะตามหลักแล้วพุทธศาสนาไม่มีการเลือกปฏิบัติระหว่างเด็กชายเด็กหญิงว่าเพศใดจะดีกว่า อีกทั้งพระพุทธองค์เองก็ทรงยืนยันในความสามารถของสตรี และฐานะที่เท่าเทียมกันของผู้เป็นบุตรชาย และบุตรหญิง ดังจะเห็นได้จากพุทธวจนะที่ประทานแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า บุตรหญิงก็อาจดีกว่าบุตรชายได้ เพราะพระพุทธ

องค์ทรงใช้การกระทำเป็นเครื่องตัดสินบุคคลมากกว่าที่จะตัดสินโดยถือเพศ ชั้น วรรณะ ตาม
 ทรรศนะเก่า อีกทั้งการปฏิบัติของพระองค์ก็เป็นไปในทางที่ทำให้เกียรติและยกระดับฐานะสตรีให้เท่า
 เทียมบุรุษ

2. สตรีในฐานะภริยา

ในเรื่องเกี่ยวกับการครองเรือนและครอบครัวแล้วพุทธปรัชญาก็ให้ความสำคัญไว้ไม่น้อย
 เพราะตระหนักถึงความสำคัญของครอบครัวต่อความสุขของคฤหัสถ์ และเพื่อให้การอยู่ร่วมกัน
 ของบุคคลในครอบครัวเดียวกันเป็นไปอย่างสงบสุข พระพุทธองค์ได้วางแนวทางและหน้าที่
 สำหรับบุคคลในฐานะสามีภริยาพึงปฏิบัติต่อกัน โดยหน้าที่ 5 สถานของภริยาคือ

1. จัดการงานดี
2. สงเคราะห์คนใกล้เคียงของสามีดี
3. ไม่ประพฤตินอกใจสามี
4. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
5. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

หน้าที่เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการที่ภริยาจะสงเคราะห์ช่วยเหลือสามี ตามพุทธมติแล้ว
 ภริยาไม่ใช่เครื่องเล่นของสามี และไม่ได้เป็นผู้ที่จำต้องแบกภาระ ทำงานหนักโดยไม่ได้รับความสุข
 ฐานะของสตรีผู้เป็นภริยานั้น ไม่ใช่เพียงหญิงที่บริการอำนวยความสะดวกความสุขให้แก่สามีและ
 ญาติทางสามี หากแต่เป็นสตรีที่สมควรได้รับการยกย่อง ปฏิบัติดีต่อเพราะเธอเป็นผู้ช่วยเหลือ แบ่ง
 เบาภาระของสามี เป็นคู่คิด เป็นมิตรสนิทอย่างยิ่ง คือเป็นเพื่อนร่วมชีวิต สถานภาพของภริยาจึง
 เปลี่ยนจากระดับที่เป็นทรัพย์สินลึทธิชานอภัยภายใต้สามี เป็นผู้ด้อยกว่า มาเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุข
 และรับผิดชอบร่วมกันในครัวเรือน

นอกจากกำหนดหน้าที่ของภริยาแล้ว พระพุทธองค์ทรงกำหนดหน้าที่สามีที่ต้อง
 อนุเคราะห์ภริยาไว้ 5 สถานคือ

1. ยกย่องว่าเป็นภริยา
2. ไม่ดูหมิ่น
3. ไม่ประพฤตินอกใจภริยา
4. มอบความเป็นใหญ่ให้
5. ให้เครื่องแต่งตัว

ทั้งข้อ 1 และข้อ 2 ที่กำหนดไว้นั้นเป็นการบอกถึงทรรศนะต่อสตรีที่เป็นภริยาโดยตรงว่า
 เป็นบุคคลผู้ควรได้รับการยอมรับ ยกย่องนับถือและเว้นจากการดูถูกดูหมิ่น ส่วนข้อ 3 นั้น เป็นการ

แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงมองบุรุษและสตรีด้วยสายตายุติธรรม ไม่ทรงลำเอียงโดยถือเพศ ทั้งชายและหญิงตั้งอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ศีลธรรมทางเพศในระดับเดียวกัน ครอบคลุมรั้วจึงจะอยู่ได้ โดยปกติสุข ไม่เกิดปัญหาวุ่นวายภายใต้พุทธศาสนา บุรุษนั้นไม่ได้รับการยกเว้นให้มีความสัมพันธ์ทางเพศเสรีมากกว่าสตรีดังที่คนส่วนใหญ่โดยทั่วไปหรือในสังคมไทยทั้งในโบราณกาลและปัจจุบัน ตั้งข้อยกเว้น ผ่อนหนักเป็นเบาให้ไว้แก่ชายโดยอ้างธรรมชาติแห่งการเป็นบุรุษเพศ แต่ซ้ำเติม ประณามการกระทำเช่นเดียวกันของสตรีว่าเป็นความมักมาก ความลำสอนทางเพศ โดยหญิงที่นอกใจสามีมักถูกมองกันว่าเป็นผู้ชั่วร้าย น่าตำหนิ แต่สำหรับชายแล้ว มันเป็นเรื่องที่เกือบจะเป็นที่ยอมรับกันว่าไม่แปลกอะไรนัก ยิ่งกว่านั้น ถ้าเป็นกรณีที่ฝ่ายชายเป็นผู้นอกใจภริยาแล้ว ฝ่ายหญิงมักจะถูกมองว่าบกพร่องจนเป็นเหตุให้สามีต้องเป็นเช่นนั้น ทรรศนะเช่นนี้นับว่า อยุติธรรม เพราะไม่ได้ใช้เกณฑ์เดียวกันในการตัดสินเรื่องเดียวกัน พุทธปรัชญาไม่ได้มีทรรศนะที่ลำเอียงเช่นนี้ แต่พุทธปรัชญาเป็นกลางแก่ทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ดังจะเห็นได้จากการกำหนดข้อประพฤติปฏิบัติในประการที่ 3 ให้เป็นอย่างเดียวกันและคาดหวังให้ทั้งหญิงชายปฏิบัติอยู่ในมาตรฐานเดียวกันของศีลธรรม คือ ให้มีคุณธรรมเสมอกัน และถ้อยที่ถ้อยอาศัย ยกย่อง นับถือซึ่งกันและกันเพื่อความสงบสุขของครอบครัว

นอกจากนั้นทางพุทธปรัชญายังถือว่าการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องต่อภริยาเป็นการกระทำที่ดี เป็นหนึ่งในอุคตมมงคล 38 ประการของเหล่าเทวดาและมนุษย์ ในบาลีอรรถกถาจากในพระไตรปิฎกมีกล่าวไว้ว่า “ทารสส สัคโค จทาเร”

ซึ่งแปลว่า บุคคลที่เป็นสามีสงเคราะห์ภริยาทั้งหลายจัดเป็นมงคลที่จะนำมาซึ่งความเจริญ และความ สุข ส่วนผู้ที่ไม่สงเคราะห์และประพฤติผิดต่อสตรีผู้เป็นภริยานั้นจัดเป็นอัปมงคลแห่งชีวิตและนำมาซึ่งความเสื่อม ดังมีกล่าวไว้ว่า “...นายเรือจ้างทุบสำหรับ ถีบภริยา ลูกไหลตกลงยังแผ่นดิน เขาไม่อาจจะทำประโยชน์ให้เจริญขึ้นได้เหมือนกับเนื้อไม่อาจทำประโยชน์ให้เจริญได้ด้วยทองคำฉะนั้น”

นอกจากการประพฤติปฏิบัติถูกต้องต่อภริยาแล้ว พระศาสดายังทรงคำนึงถึงการประพฤติปฏิบัติที่ดีต่อสตรีโดยทั่วไปด้วย โดยทรงเห็นว่า การไม่ชมเชยหรือดูถูกเหยียดหยามสตรีนั้นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ที่ จะกระทำการต่าง ๆ คือเป็นทางแห่งความเจริญ ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ตรัสแก่วัสสการ พราหมณ์ในการจะทรงพยากรณ์ถึงการไปปราบแคว้นอื่น โดยการถามถึงการที่กษัตริย์วัชชีประพฤติปฏิบัติเช่นใดในด้านต่าง ๆ ซึ่งจัดเป็นอธิพานิยธรรม หนึ่งในเจ็ดข้อที่ตรัสถามคือ

“...พวกเจ้าวัชชียังให้เกียรติ ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามสตรีอยู่หรือ”¹⁹ การไม่ดูหมิ่นและให้เกียรติสตรีนั้นเป็นการปฏิบัติอย่างหนึ่งจะทำให้บุคคลผู้ปฏิบัติพ้นจากความเสื่อมและถึงซึ่งความเจริญรุ่งเรือง

3. ภูมิปัญญาที่สตรีมีเสมอบุรุษ

นอกเหนือจากความเสมอภาคเท่าเทียมในด้านที่เกี่ยวกับฐานะหรือสถานภาพในครอบครัวบางอย่างแล้ว พุทธศาสนาก็ยังเห็นว่า สตรีมีความเท่าเทียมในด้านภูมิปัญญา สตรีไม่ได้เป็นเพศที่ไร้ปัญญาแต่มีความเฉลียวฉลาดเยี่ยงบุรุษ ดังมีกล่าวยืนยันถึงการยอมรับความเป็นผู้มีปัญญาของสตรีในวาระที่พระพุทธองค์ประทานโอวาทแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า “อิตถิปิหิ เอกจจุจยา เสยยา โปสขนาธิป เมธาวิณี สีลวดี สสุสเทวาปติพุพตา” ความว่า

ดูกร มหาราช ยังมีสตรีเป็นจำนวนมากที่เป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่มีเกียรติคุณยิ่งกว่าบุรุษ เธอเป็นผู้เต็มไปด้วยความเฉลียวฉลาดปราดเปรื่อง เป็นผู้เต็มไปด้วยคุณธรรมอันประเสริฐ ปฏิบัติกิจตามโอวาทอย่างอ่อนน้อมและเป็นพรหมจรรย์²⁰

“ไม่ใช่ว่าบุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทั่วไป ถึงแม้ว่าสตรีซึ่งเห็นแจ้งในสิ่งนั้น ๆ ก็เป็นบัณฑิตได้

ไม่ใช่บุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทั้งปวง ถึงแม้ว่าสตรีที่คิดเหตุผลได้โดยเร็วพลันก็จัดว่าเป็นบัณฑิตได้เหมือนกัน”

เรื่องของนางสุลสาผู้หลงรักนายโจรสัตตูกะและติดสินบนอำมาตย์ให้ปล่อยโจรนั้นเสีย แล้วนางก็อยู่ร่วมกับนายโจรนั้น ต่อมาโจรผู้นั้นต้องการคิดจะหนีและอยากได้ทรัพย์สินของนาง จึงออกอุบายให้นางแต่งตัวประดับประดาอย่างสวยงามไปแก้บนเทวดาที่บนยอดเขา โดยวางแผนไว้ว่าจะฆ่านางเสียที่นั่น นางสุลสาก็ทำอุบายขอชีวิตโดยแสดงความรักความนับถือนายโจรแม้เมื่อกำลังจะตาย โดยขอร้องให้นางได้กราบและกอดสามีให้สมรักก่อนตาย โจรตายใจยอมอนุญาตตามที่ขอ นางก็กราบโจรนั้นแล้วไปยืนอยู่ข้างหลังผลึกโจรนั้นตกเหวตาย เทวดาประจำยอดเขาจึงกล่าวถ้อยคำสรรเสริญความสามารถ สติปัญญาของหญิงนั้นว่ามีความสามารถเท่าเทียมกับชาย²¹

¹⁹ สมัคร บุรวาส. พัฒนาการแห่งปรัชญาอินเดีย ปรัชญาของสิทธัตถะเล่ม 2 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์. 2531). หน้า 172.

²⁰ Rev. Jinarakara. “บทบาทของพระพุทธศาสนา...” หน้า 19-23 อ้างใน วนิดา ธนศุภา นุเวช “มนุุษย์ตามทรรศนะของพุทธปรัชญา” เพิ่งอ้าง, น. 109.

²¹ ปู่ แสงฉาย. โลกปรัชญา. (ม.ป.ท., โรงพิมพ์ลูก ส. ธรรมภักดี, 2510), น. 411-417.

และประการสุดท้ายของแนวคิดพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นการให้สิทธิผู้หญิงกับผู้ชายเท่าเทียมกัน คือ เปิดโอกาสให้สตรีเข้ามาเป็นสมาชิกในสังฆมณฑลแล้วก็ปรากฏว่ามีสตรีเป็นจำนวนไม่น้อยที่เข้ามาบวช และมีบทบาทในพระพุทธศาสนา สตรีที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีนั้นไม่ได้มาจากชนชั้นใดชั้นหนึ่ง แต่มาจากทุกชั้นวรรณะของสังคม เท่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก สตรีที่บวชนั้นมีทั้งมาจากตระกูลกษัตริย์ ขุนนาง พราหมณ์ พ่อค้า ศูทร โสเภณี อันแสดงถึงการที่พระพุทธศาสนาเปิดกว้างสำหรับสตรีโดยทั่วไป ทั้งยังเป็นการทำให้สตรีจากชั้นวรรณะต่าง ๆ นั้นมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในพุทธศาสนา พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงแยกความแตกต่างระหว่างภิกษุณีที่มาจากชั้นวรรณะระดับความเป็นอยู่ที่ต่างกัน ภายใต้กฎวินัยที่กำหนดไว้ สตรีที่เข้ามาบวชทุกคนต้องปฏิบัติตามวินัยเดียวกันและจะได้รับการปฏิบัติต่อในฐานะเสมอกันหมด การให้สตรีจากทุกระดับเข้ามาแสวงหาทางวิญญูณได้โดยเสรีนั้นเป็นการสนับสนุนส่งเสริม เสรีภาพและความเป็นปัจเจกบุคคลของสตรีโดยตรง

ในด้านภูมิปัญญา ความรู้ ความสามารถแล้ว ก็เป็นที่ยอมรับกันว่า สตรีที่สามารถเข้าใจธรรม บรรลุมรรคผล และแสดงธรรมได้ ภิกษุณีจำนวนไม่น้อยมีความรู้ ความสามารถ เข้าใจธรรมะได้อย่างรวดเร็ว ถ่องแท้และทำคุณประโยชน์แก่พุทธศาสนาไว้มากในด้านการเผยแผ่สั่งสอนธรรมะ เช่น ปฎิภาสภิกษุณี เขมาภิกษุณี ฤๅลลันทาภิกษุณี ภัททะกปิลาณีภิกษุณี ธรรมพินนาภิกษุณี ซึ่งล้วนแต่ชำนาญธรรมในด้านต่าง ๆ กัน นอกจากนี้แล้วพระพุทธองค์ยังทรงยกย่องภิกษุณีหลายองค์ขึ้นเป็นเอตทัคคะเสมอบุรุษในหลาย ๆ ด้าน ทั้งยังยกย่องภิกษุณีบางองค์ให้เป็นตราฐุของพุทธศาสนา เป็นตัวอย่างแก่ภิกษุณี อุบาสิกา หรือแม้แก่ภิกษุเองอีกด้วย เพราะพุทธองค์ให้ความสำคัญในด้านการกระทำของมนุษย์มากกว่า การให้ความสำคัญทางด้านเพศจากจารีตของฮินดูเดิม

สิกขาบทที่ 2 คือ ทุติยอนิยตสิกขาบท คือว่าด้วยการนั่งในที่ลับหุบกับหญิงสองต่อสอง สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวันาราม กรุงสาวัตถี ขณะนั้นพระอุทายีคิดว่า “พระผู้มีพระภาคทรงห้ามเรานั่งในที่ลับตากับมาตุคามสองต่อสอง” ดังนั้น ถ้าเรานั่งในที่ซึ่งคนสามารถมองเห็น แต่ไม่ได้ยินถ้อยคำที่เราพูดคงไม่เป็นไร คิดแล้วท่านจึงนั่งเฝ้าจากล่าวธรรมกับหญิงสาวคนเดิมในที่ลับหุบ

นางวิสาขา มาพบท่านทำอย่างนั้นก็ว่ากล่าวตักเตือนเหมือนเดิม และภิกษุทั้งหลายทราบความแล้วได้กราบทูลให้พระบรมศาสดาทรงกราบพระพุทธองค์ รับสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้วทรงบัญญัติทุติยอนิยตสิกขาบทว่า

“สถานที่มิใช่ที่กำบัง ไม่พอจะทำการเสพเมถุนได้ แต่เป็นสถานที่พอจะพูดเกี่ยวมาตุคาม ด้วยวาจาชั่วหยาบได้ ก็ภิกษุใดนั่งในที่ลับเช่นนั้นกับมาตุคามสองต่อสอง ถ้าอุบาสิกามีวาจาที่เชื่อถือได้ เห็นแล้วกล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ สังฆาทิเสส หรือปาจิตติย์ ภิกษุรับอย่างใดให้ปรับเป็นอย่างนั้น หรืออุบาสิกากล่าวโทษด้วยอาบัติใด ภิกษุนั้นพึงถูกปรับด้วยอาบัตินั้น อาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต”

สิกขาบทนี้ มีข้อวินิจฉัยพึงทราบเพิ่มเติม ดังนี้

1. ความหมายของคำต่าง ๆ เช่นเดียวกับสิกขาบทที่ ๑ แต่ที่ลับหูเป็นที่ซึ่งบุคคลสามารถมองเห็นได้ จึงไม่สามารถจะเสพเมถุนได้ แต่เป็นสถานที่ ห่างไกลบุคคลไม่สามารถได้ยินเสียงเจรจาได้ ซึ่งภิกษุอาจพูดเคาะ คือ เกี่ยวพาราสีหญิงได้ จึงปรับโทษ ๒ สถานคือ อาจให้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส หรือปาจิตติย์ อย่างใดอย่างหนึ่งได้

2. ถ้าอุบาสิกานั้นกล่าวว่า “ดิฉันเห็นพระคุณเจ้ากำลังนั่งถูกต้องกายมาตุคาม” และภิกษุนั้นก็ยอมรับการนั่ง พึงปรับตามอาบัตินั้น แต่ถ้ายอมรับว่านอนอยู่ พึงปรับอาบัติเพราะการนอนนั้น แต่ถ้าภิกษุ ปฏิเสธการนั่งแต่ยอมรับว่าได้ยินอยู่ เช่นนี้ไม่พึงปรับอาบัติ

3. ถ้าอุบาสิกานั้นกล่าวว่า “ดิฉันเห็นพระคุณเจ้ากำลังนั่งถูกต้องกายกับมาตุคาม” ถ้าภิกษุนั้นปฏิเสธการนั่ง แต่ยอมรับว่าได้ยินอยู่ เช่นนี้ ไม่พึงปรับอาบัติ

ในส่วนที่เป็นอาบัติปาจิตติย์ และคำกล่าวหาอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันนี้ก็พึงเปรียบเทียบปรับโทษโยนยั้งที่กล่าวมานี้

ในสิกขาบทที่ชื่อว่า “อนิยต” นี้

คำว่า “ที่ลับตา” หมายถึง สถานที่ซึ่งใคร ๆ ไม่สามารถเห็นได้

คำว่า “ลับหู” หมายถึง สถานที่ซึ่งใคร ๆ ไม่สามารถได้ยินคำพูดกันตามปกติได้

คำว่า “อุบาสิกา” หมายถึงหญิง ที่ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ซึ่งก็คือนางวิสาขา ผู้เป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน แต่โดยใจความแล้ว หมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งมีปกติพูดเชื่อถือได้มาพูดขึ้นด้วยธรรม คือ อาบัติ 3 อย่าง ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตติย์ อย่างใดอย่างหนึ่ง

4. คำว่า “สองต่อสอง” ได้แก่ ภิกษุกับมาตุคาม

5. ที่ชื่อว่า “ที่ลับ” ได้แก่ ที่ลับตาและลับหู ที่ลับตา หมายถึง ที่ซึ่งเมื่อบุคคลขยิบตา ยักคิ้วหรือผงกศีรษะ ใคร ๆ ไม่สามารถมองเห็นได้ แต่อาจสามารถได้ยินถ้อยคำที่พูดกันได้ ที่ชื่อว่า ที่ลับหู หมายถึง ที่ซึ่งไม่มีใครสามารถได้ยินถ้อยคำที่พูดกันตามปกติได้

6. อาสนะที่ชื่อว่า “ที่กำบัง” หมายถึง อาสนะที่ถูกกำบังด้วยฝาบานประตู เสื้อผ้าแพน ม่าน ต้นไม้ และเสา อย่างใดอย่างหนึ่ง

7. ที่ชื่อว่า “อุบาสิกา” ได้แก่ หญิงผู้ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ อุบาสิกากล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาบัติ 3 อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตตีย์ ถ้าภิกษุยอมรับการนั่งฟังปรับอาบัติตามคำรับของภิกษุ นั้น

อีกประการหนึ่ง อุบาสิกานั้น กล่าวโทษด้วยอาบัติใด ภิกษุนั้นก็ถูกปรับด้วยอาบัตินั้น (ในกรณีที่มีหลักฐานชัดเจน แต่ภิกษุไม่ยอมรับ)

8. ถ้าอุบาสิกานั้น กล่าวอย่างนี้ว่า “ดิฉันเห็นพระคุณเจ้ากำลังนั่งเสพเมถุนกับมาตุคาม” และภิกษุนั้นก็ยอมรับการนั่งนั้น ฟังปรับตามอาบัติ

แต่ถ้าภิกษุนั้นก็กล่าวว่า “อาตมานั่งจริงแต่ไม่ได้เสพเมถุน” ฟังปรับอาบัติเพราะการนั่ง

อึ่ง ถ้าภิกษุนั้นก็กล่าวว่าไม่ได้นั่ง แต่อาตมานอน เช่นนี้ฟังปรับอาบัติเพราะการนอนนั้น

ถ้าภิกษุนั้นก็กล่าวว่าไม่ได้นั่ง เพียงแต่ยืนอยู่ เช่นนี้ไม่ฟังปรับอาบัติเพราะการยืนนั้น

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตุวัน กรุงสาวัตถี พระอุทายี เป็นพระที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับตระกูลต่าง ๆ จำนวนมากในกรุงสาวัตถีนั้น วันหนึ่ง ท่านเข้าไปบิณฑบาตในบ้านผู้เป็นโยมอุปัฏฐากซึ่งกำลังจัดงานมงคล ท่านเข้าไปในห้อง ซึ่งมีหญิงสาวนั่งอยู่ตามลำพัง ด้วยความคุ้นเคยกันท่านจึงนั่งบนอาสนะภายในห้องนั้นกับนางสองต่อสอง แล้วกล่าวธรรมอันเหมาะสมแก่อุปนิสัยของนาง

ขณะนั้น นางวิสาขาได้รับเชิญจากเจ้าของบ้านให้ไปร่วมงานมงคลในตระกูลนั้น ได้เห็นพระอุทายีนั่งอยู่ในที่กำบังอันเป็นที่ลับตาพอที่จะให้ทำการ (เสพเมถุน) กับหญิงสาวได้ จึงว่ากล่าวตักเตือนท่านว่าทำไม่เหมาะสม ไม่ควรทำ แต่พระอุทายีก็ไม่เอื้อเพื่อต่อคำตักเตือนนั้น นางวิสาขาจึงไปบอกแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นพากันตำหนิพระอุทายีแล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ

พระพุทธองค์ ทรงปรารภเรื่องนี้เป็นเหตุ รับสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้วทรงสอบถามพระอุทายี ทราบความจริงทุกประการแล้ว ทรงตำหนิประณามเป็นอันมาก แล้วทรงบัญญัติปฐมอนิยตสิกขาบทว่า

“ภิกษุใด นั่งบนอาสนะที่กำบังในที่ลับพอจะทำการ (เสพเมถุน) ได้กับมาตุคามสองต่อสอง ถ้าอุบาสิกามีวาจาที่ควรเชื่อถือได้ เห็นแล้วกล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือ ปาจิตตีย์ ภิกษุยอมรับอย่างใดให้ปรับอย่างนั้น หรืออุบาสิกากล่าวโทษด้วยอาบัติใด ภิกษุนั้น พึงถูกปรับด้วยอาบัตินั้น อาบัตินี้ชื่อ อนียต”

สิกขาบทนี้ มีข้อวินิจฉัยพึงทราบเพิ่มเติม ดังนี้

1. ที่ชื่อว่า “มาตุคาม” ได้แก่ หญิงมนุษย์ โดยที่สุดแม้กระทั่งเด็กที่เกิดในวันนั้น ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงหญิงที่โตกว่านั้น และมีใช้นางยักษ์ นางเปรตหรือสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียประพฤติธรรม ประพฤติพรหมจรรย์ พุคฺฉจริง มีศีล มีกัลยาณธรรม พร้อมทั้งประกาศโพชนาไปทั่ว” ภิกษุทั้งหลายจึงนำความกราบบังคมทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ

พระพุทธองค์ ได้ทรงสดับแล้วปรารภเรื่องนี้เป็นเหตุรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามพระอุทายีในท่ามกลางสงฆ์ ทรงทราบความจริงโดยตลอดแล้วจึงดำหนิดด้วยพระดำรัสว่า

“โมฆบุรุษ การกระทำของเธอไม่สมควร ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ เราแสดงธรรมโดยประการต่าง ๆ ก็เพื่อคลายกำหนด กำจัดราคะ เพื่อระงับความกळัดกั่ม เพราะกาม มีช้หรือ การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย แต่กลับจะทำให้คนที่เลื่อมใสหมดความเลื่อมใส และคนที่ไม่เลื่อมใสก็ไม่เลื่อมใสไปเลย” แล้วทรงบัญญัติกายสังคคสิกขาบทในท่ามกลางสงฆ์ห้ามภิกษุจับต้องกายหญิงว่า

“ภิกษุใด ถูกราคะครอบงำแล้ว มีจิตแปรปรวน ถูกต้องกายกับมาตุคาม คือ จับมือ จับข้อมผมหรือลูบคลำอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส”

สิกขาบทนี้ มีข้อวินิจฉัยพึงทราบเพิ่มเติม ดังนี้

1. คำว่า “หญิง” ในสิกขาบทนี้ หมายถึง หญิงมนุษย์ แม้เกิดในวันนั้น ภิกษุมีความกำหนด จับต้องสัมผัสส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย ถ้าจับต้องกายหญิงตั้งแต่สองคนขึ้นไป เป็นอาบัติสังฆาทิเสส เท่าจำนวนของหญิงที่จับต้องนั้น

สิกขา บทที่ 1 ปฐมอนียตสิกขาบท คือ ว่าด้วยการนั่งในที่ลับตากับ หญิงสองต่อสอง ภิกษุหนึ่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง ถ้ามีคนสมควรเชื่อได้มาพูดขึ้นด้วยธรรม 3 อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ อย่างใดอย่างหนึ่ง ภิกษุรับอย่างใดให้ปรับอย่างนั้น หรือเขาว่าจำเพาะธรรมอย่างใดให้ปรับอย่างนั้น

หรือในสิกขาบทที่ 10 รโหณิสัชชสิกขาบท คือ ว่าด้วยการนั่งในที่ลับ

เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน ครั้งนั้น อดีตภรรยาของพระอุทายีบวชในสำนักของภิกษุณีทั้งหลาย ทั้งพระอุทายีและภิกษุณีอดีตภรรยาของท่านต่างก็ไปมาหาสู่กันเป็นประจำ และก็มีอยู่บ่อย ๆ ที่ทั้งสองนั่งในที่ลับ ไม่มีใครมองเห็นได้ บรรดาภิกษุผู้มักน้อยและสำรวม

ทั้งหลายต่างพากันตำหนิและประณามการกระทำของท่านอุทายี และภิกษุณีนั่น แล้วพากันไปกราบทูลให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ

พระพุทธองค์ ทรงปรารภเหตุนี้ จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามพระอุทายี เมื่อท่านกราบทูลรับตามจริงแล้ว ทรงตำหนิเป็นอันมากแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

“ภิกษุใด นั่งในที่ลับกับภิกษุณีสองต่อสอง ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

สิกขาบทนี้ มีข้อวินิจฉัยพึงทราบเพิ่มเติม ดังนี้

1. ภิกษุและภิกษุณีทั้งสองนั่งใกล้ หรือนอนใกล้กัน ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์
2. ที่ลับ ภิกษุก็เข้าใจว่าเป็นที่ลับก็ดี ไม่เป็นที่ลับหรือไม่แน่ใจก็ดี นั่งกันสองต่อสอง ต้องอาบัติปาจิตตีย์
3. ไม่ใช่ที่ลับ ภิกษุเข้าใจว่าเป็นที่ลับ หรือไม่แน่ใจ นั่งกันสองต่อสองต้องอาบัติทุกกฏ
4. ไม่ใช่ที่ลับ ภิกษุก็เข้าใจว่าไม่ใช่ที่ลับก็ดี มีบุรุษรู้เพียงสาวอยู่เป็นเพื่อนก็ดี ภิกษุยื่นไม้ไผ่หนึ่ง หรือนั่งคิดเรื่องอื่นก็ดี ไม่ได้มุ่งว่าเป็นที่ลับก็ดี ไม่ต้องอาบัติ

ดังนี้ จะเห็นได้ว่า ประเพณีที่เหมาะสมกับยุคหนึ่งสมัยหนึ่งควรปรับปรุงตรวจสอบการที่พระพุทธเจ้า ห้ามในลักษณะอยู่ด้วยกันของเพศชายกับเพศหญิงสองต่อสองเพราะก่อให้เกิดโรคะตันทหาความต้องการทางเพศทางธรรมชาติ จึงต้องบัญญัติป้องกันไว้ก่อน ซึ่งก็คือ ได้ว่าเหมาะสมมาจนถึงปัจจุบัน แต่จารีตบางอย่างเช่น เนติบัณฑิตสมัยหนึ่งมีประเพณีการสอบให้สามารถวางที่เขียนหรือไว้ได้เพื่อคลายเครียด ต่อมาเมื่อรู้ว่าบุรุษมีพิษมีภัยจึงยกเลิกเปลี่ยนแปลงการวางที่เขียนหรือไว้ให้เพราะเป็นโทษกับคนไม่สุบ หรือในกรณีการติดป้ายห้ามเข้านี้ ชัดกับหลักพุทธศาสนา ที่ให้เพศของมนุษย์ เท่าเทียมกันทุกอย่างเกิดจากการกระทำหรือกรรมมากกว่าเพศ เพราะการวางกระดุกหรือพระบรมสารีริกธาตุกับคนหรือผู้หญิงไม่มีอันตราย การอ้างว่าประจำเดือนของผู้หญิงทำลายความศักดิ์สิทธิ์ไม่สามารถพิสูจน์หาเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้ไม่มีในหลักพุทธศาสนา เพียงแต่เป็นการรับเอาจารีตมาจากพม่า ไม่ได้มาจากรากฐานของศาสนาพุทธที่มีมานานกว่า ประเพณีหนึ่งจึงเหมาะสมกับยุคสมัยหนึ่ง บางเรื่องควรมีการปรับปรุงตรวจสอบแต่บางเรื่องควรที่จะดำรงไว้เช่น หลักของพระพุทธศาสนา และคนที่นำศาสนาพุทธเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนล้านนาก็คือ พระนางจามเทวี ที่เป็นผู้หญิง การอ้างจารีตประเพณีเดิมของล้านนาจึงไม่มีน้ำหนักเพียงพอเป็นข้อยกเว้นหลักการห้ามเลือกปฏิบัติได้